

PIYA

Pêserokê Zıwan u Kûlturê Zaza
Zaza Dili ve Kûltürü Dergisi
Journal of Zaza Language and Culture

- no lej, lejê serbesteyo!..
- biraz da biz konuşalım
- millete vindbiyaye
- kuzey iran dilleri
- awromani -1-
- awromani -2-
- 1937-38 dersim zaza
ayaklanmasının tarihsel kökenleri
- etnik olarak kürt dili
- manaê "zaza"i ser
- hasan padişah kanunları
- cematê kûlturê zaza

PIYA

Sebat 1990, amor 10

Serredaktor
Ebubekir Pamukcu

Redaksiyon
Ardwan
Ç. Soy
Elişer
Hese
Korca Mirseydan
Soşen Bira

Adres
Box 265
127 25 Skärholmen
SVERIGE

Telefon
08-710 21 83

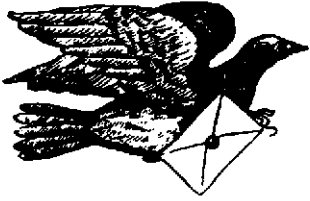
Postgiro
492 79 06-0

Abone
1 amor: İsveç: 20 kr.; Almanya: 5 DM; Fransa: 17 F; İsviçre: 4 F;
İngiltere: 1,5 £; Danimarka: 20 kr. Norveç: 16 kr. Belçika: 120 F.
(Aboneyê 1 ser, 6 amorandê pêseroki sero hesabbeno.)

İlan
Rıpero bitim 1500 kr
Rıpero nime 800 kr
Rıpero 1/4 400 kr

TEYESTEY / İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Mektubê Wendoxan / Okuyucu Mektupları / Letters to the Editor.....	2
Piya'ra / Piya'dan / From Piya.....	5
No Lej, Lejê Serbesteyo!.. <i>Zerweş Serhad</i>	7
Biraz da Biz Konuşalım. <i>Ebubekir Pamukcu</i>	8
Xermetê Welatê Ma. <i>Hese</i>	13
Milleto Vindbiyaye. <i>Hese</i>	14
Kuzey İran Dilleri. <i>Garnik Astaryan. çv. Bedros Zartaryan</i>	14
Awromani -1-. <i>Åge Meyer Benedictsen. çv. Asın Roşnber</i>	15
Awromani -2-. <i>Arthur Christensen. çv. Asın Roşnber</i>	17
1937-38 Dersim Zaza Ayaklanmasının Tarihsel Kökenleri. <i>Ebubekir Pamukcu</i> ..	19
Etnik Olarak Kürt Dilinin Rolü. <i>David N. MacKenzie. çv. Roşna Feradi</i>	42
M. Areyiz'i Va kı.....	44
Bostanê Mara. <i>Astare</i>	46
Bilbilo Lal. <i>Usxan</i>	46
Sewa Amnonde. <i>Astare</i>	47
Wertzê, Ayabê! <i>Reşat'o Soyregız</i>	47
Cemal Süreya'y Wefatkerd.....	48
Rindeka Mı. <i>Cemal Süreya. td. Cano, Aydın</i>	48
Laukê Dersim'i. <i>ar. Kalmemji</i>	49
Dersim, Bir Kitaptan Bir Sayfa.....	51
Çend Deyri. <i>ar. Zerweş Serhad</i>	52
Sohbetê Verê Adırgani. <i>Astare</i>	54
Zonê Ma I-II. <i>Hese</i>	55
Hasan Padişah Kanunları.....	56
Mışore / Tartışma / Discussion.....	66
Mefmedê Heciyan Seni Kışya? <i>ar. Ebubekir Pamukcu</i>	67
Meqesi çiçi di?.....	70
Xasi'nin Türkçe Bir Şiiri, Hakikatname. <i>ar. Cihat-Kar</i>	73
Zu Beyannameyê / Bir Bildiri.....	76
Qesabend.....	78
Cematê Kùlturê Zaza (CKZ).....	qapaxo peyên

MEKTUBÊ

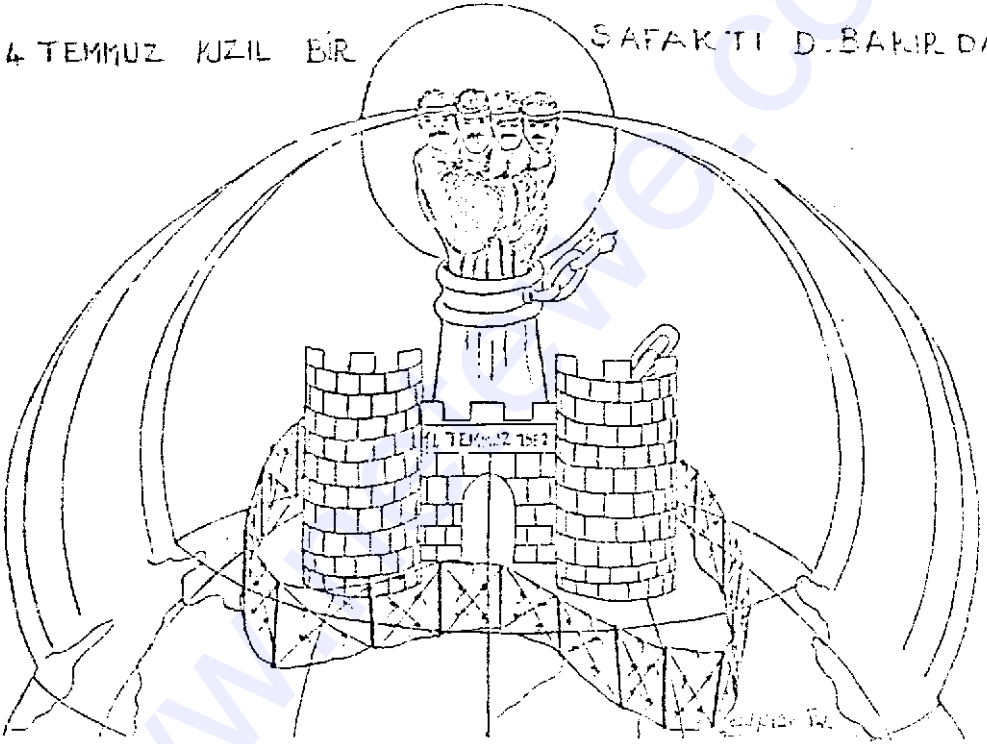
WENDOXAN

OKUYUCU MEKTUPLARI

LETTERS TO THE EDITOR

14 TEMMUZ KUZIL BİR

SAFAKTI D.BAKIR DA

HAYAŞA ADI ÜZERİNE

Piya'nın 1989/9 sayısındaki "Zaza Yerleşim Bölgesi'nin En Eski Zamanları - Hurriler" adlı makale gerçekten ciddi bir araştırma. Burada bir iki noktaya değinmeyi vazife saydım:

A) 1- Hayaşa adının Hay'dan türemiş olabileceği ... görüşü bize pek inandırıcı gel

miyor..

2- ... Hay'ların bölgede ilk görülmelerinin I.Ö. VII. ve VIII. yy.lara rastladığı konusunda hemen hemen tüm tarihçiler birleştiklerine göre ...

1. ve 2. cümlelerde HAY kelimesinin ER-MENİ demek olduğunu belirtmek doğru olurdu bence, çünkü, Piya okuyucularının çoğunluğu, Ermenice dilinde "Ermeni" an-

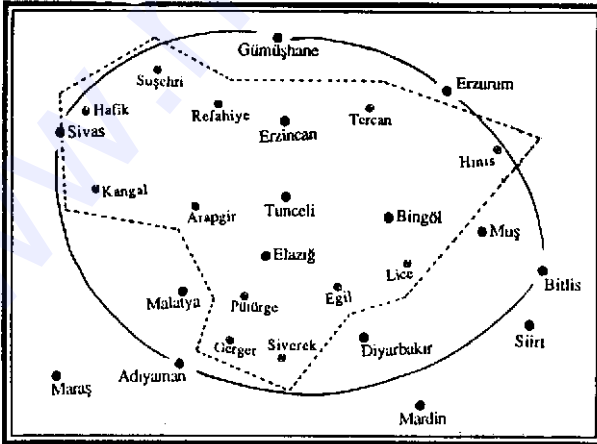
lamı "Hay" kelimesi ile ("Ermenistan" kelimesi ise "Hayistan" kelimesi ile) ifade edilir olduğunu bilmez... 2. cümledeki iddia inandırıcı değildir, çünkü, o görüş, çoktan eskimiş olup, günümüzde artık HAY (=ERMENİ) ulusunun "başka yerlerden Ermeni yaylasına gelmemiş oldukları, fakat oranın otokton halkı olduğu" katiyet kesbetmiştir.

B) Değişik görüşleri sıralarken, Urartu adının Ararat'tan türemiş olduğu ve Urartu ulusunun Hay (Ermeni) ulusu ile aynı olduğu görüşünün de mevcut olduğundan bahsetmenin Hay (Ermeni) ve Zaza (Dımlıki) halklarının müstakbel işbirliği doğrultusunda faydalı olacağından eminim.

Bedros ZARTARYAN

ZAZA YERLEŞİM BÖLGESİNİN HARİTASI

(.....
.....)
....) 8. ve 9. sayılarda yer alan Zaza yerleşim bölgesinin haritası "taslağı"na (noktali sınır dikkate alınır); Bitlis'in Mutki ve Tatvan (kısmen), Muş'un Varto, Siirt'in Sason, Baykan (birkaç köyde) ve Kozluk (birkaç köyde), Erzurum'un Tekman (7-8

köyde) ve Çat (birkaç köyde, Diyarbakır'ın Kulp (kısmen) ilçesi ile Diyarbakır merkezini (kısmen) de dahil etmek gerekir. Ancak, noktali sınırı çevreleyen çizgili sınır dikkate alınrsa eğer, mesele yok o zaman. (.....)

(.....)
Ankara

TEVRAT'TA "HURİ" ADI

Geçen sayıda ikinci bölümü yayımlanan "Zaza Yerleşim Bölgesinin En Eski Zamanları" başlıklı yazımız üzerine, "Huri" adının Tevrat'ta ki yerini merak edip Frankfurt'tan yazan okuyucumuza: Tevrat'a göre Huri, İsrailoğullarından Abihail'in babası ve Jaroa'nın oğludur. (bkz. Gamla och Nya Testamentet, Gamla Testament, Första Krönikeboken, 5:14, A. Jongbloed c.v. Leeuwarden 1975, s.531)

Ebubekir Pamukcu

EBUBEKİR PAMUKCU'DAN

ÖZÜR DİLEMEYE CEK MİSİNİZ?

Aşağıdaki mektup, 6.11.1989 tarihinde yazarlarımızdan Zerweş Serhad tarafından Kürdistan Press gazetesine yazılmış fakat bugüne dek sözkonusu gazetedede yayımlanmamış. Bu nedenle okuyucularımızın bilgisine sunmak üzere mektubu bu köşede yayımlamayı uy-

gun gördük.

Sayın Piran, Kurdistan Press gazetesinde çıkan yazılarınızda Ebubekir Pamukcu'ya karşı hakaretlerde bulunuyorsunuz. Bu yetmiyormuşcasına, daha ileri giderek Zaza halkımızın biricik kültür dergisi Piya'yı karalamaya, küçültmeye, küstahça boğmaya çalışıyorsunuz. Üstelik hem de bir Zaza olarak. Sizin gibi, Zaza olup da Zazaların başka bir halkın içinde erimesi için çaba sarfeden ve de insan hakları, demokrasi, ve sosyalizm laflarını dilinden eksik etmeyen, bu güzel kavramları kendi pis emelleri için kullananlara bin kere, yüzbin kere yazıklar olsun!

Yazınızın birinde Piya'ya küstahça saldırmış, dergimizin serredaqtörü Ebubekir Pamukcu'ya da bazı hakaretlerde bulunmuşunuz. Bunun üzerine ben de bir yazı yazdım. Ben yazımda size bazı sorular sordum. Siz oturup sorularıma cevap yazacağınıza, "Maskesi düşen Ebubekir Pamukcu" diye yeni bir yazı döşendiniz. Sayın Piran, hangi maskeden bahsediyorsunuz Allah aşkına? Madem Ebubekir Pamukcu'nun yüzünde bir maske vardı, bu maske size nasıl malum oldu? Siz maskeci misiniz yoksa? Yoksa bazı güçler mi bunu size fısıldadı? Sahi, yoksa MIT'te arşiv memuru musunuz?.. Ayıptır, ayıp!.. Hayatını devrimci mücadeleye adanmış bir insana kara çalmaya utanmuyor musunuz?

Benim, Ebubekir Pamukcu'nun gölgesi olduğumu yazıyorsunuz. Sayın Piran, sizin idrak edemediğiniz bir şey var. Siz Piya gerçeğini bir türlü anlayamıyorsunuz. Biz Piyacıardan kimse kimsenin ne gölgesi ne de lideridir. Piya bir okuldur. Ebubekir Pamukcu dahil, hepimiz bu okulun öğrencileriyiz.

Anlaşılan yazdığımız eleştirileri ve önerileri bir daha okuma gereği duymuyorsunuz. Bir daha, bir daha okursanız, hatalarınızı

anlarsınız. Devrimcilerin sağlıklı düşünelere ihtiyaçları var, gözünü yumup ağzını açanlara değil. Sizin yazılarınızda baştan sona bir kışkırtma var. Kürt halkını Zaza halkına karşı kışkırtmaktan ne umuyorsunuz? Bize göre bütün halklar kardeşler. Kendi pis emelleri uğruna hakları birbirine karşı kışkırtanlar utansın! O topraklar üzerinde Kürtlerle birlikte yaşıyoruz, birlikte varız. Aramızda sizin gibi hastalar elbette çıkacak. Bizce önemli olan, halklarımızın sizin gibilere karşı uyanık olmalarıdır.

Bir lehçe lafıdır dilinize dolamışsınız. Hangi lehçeden bahsediyorsunuz be bira-der? Üç milyonluk Zaza halkının konuştuğu dili lehçe diye tanıtmaktan sıkıntı duymuyor musunuz? Bu halka karşı hiç mi saygınız yok?

Sayın Piran, bence zaman geldi, geçiyor. Bugüne dek lehçe diyerek Zaza halkının davasına büyük zarar verdiniz. Vakit daha çok geçmeden kendinize geliniz! Eğer Zaza halkının sizi afetmesini istiyorsanız, bir an önce özeleştirinizi yapınız. Ayrıca Ebubekir Pamukcu'dan da mutlaka özür dilemelisiniz. Aksi taktirde tarih sizi asla afetmeyecektir.

Zerweş SERHAD

Yeni yılda yine birlikte olmanın sevincini yaşıyoruz. Tüm okuyucularımıza yeni yılda sağlık, mutluluk ve başarılar dileriz.

Prof. MacKenzie'nin, 8. sayıda İngilizce olarak yayımladığımız yazısı okuyucularımız arasında büyük ilgi gördü, Bu sayıda da İngilizce bilmeyen okuyucularımız için aynı yazıyı Roşna Feradî'nin çevirisiyle yeniden yayımlıyoruz.

Arkadaşımız Asın Roşnber, Åge Meyer Benedictsen ve Arthur Christensen'in yüzyılımızın başlarında Awromani'ye ilişkin gözlemlerini nefis bir çeviriyle okuyucularımızın yararlanmasına sunuyor. Sözkonusu yazılarda, yazarların Zazaca'ya ilişkin görüşleri de yer aldığından, yazılar bizim için biraz daha önem kazanmaktadır. Bu sayıda "Awromani -1-" ve "Awromani -2-" başlıklarıyla yayımladığımız bu yazılar, aslında sözkonusu yazarların "Les Dialectes D'awroman Et De Pâwâ" adlı ortak çalışmalarına ayrı ayrı yazdıkları önsözden ibarettirler.

Bu sayıdaki diğer önemli bir yazı da değerli dostumuz Bedros Zartaryan'ın Ermenice'den yaptığı bir çeviri. Yazısında Kuzey İran dillerini inceleyen yazar (Garnik Astaryan) bu arada Zazaca'ya da değinmekte. Okuyucularımızın yazıyı ilgiyle karşılayacaklarını umuyoruz.

İki sayı sürdürdüğümüz "Zaza Yerleşim Bölgesinin En Eski Zamanları" adlı yazı serisine bu sayıda ara verdik. Bunun yerine, daha yakın bir tarihsel olayı inceleme amacıyla yönelik olarak kaleme aldığımız yeni bir yazı serisine başladık: "1937-38 Dersim Zaza Ayaklanması'nın Tarihsel Kökenleri." Birkaç sayı süreceği olan bu yazıya ilişkin olarak okuyucularımızdan gele-

cek eleştirileri ve konuyu tamamlayıcı yazıları da olanaklarımız ölçüsünde aynı başlık altında yayımlamaya çalışacağız.

Sürdüregeldiğimiz "Zıwanoxanê Xeribandî Zazakî" adlı köşeyi, yer darlığından ötürü bu sayıya alamadık. Bu sayıda derlemelerini yayımlayacağımızı söylediğimiz sayın Dr. Todd'dan ve okuyucularımızdan, sözümüzde duramadığımız için özür dileriz.

Hasan Padisah Kanunları, dil yönünden oldukça ağır. Ayrıca sadece vergi sistemine ilişkin oldukları için de oldukça sıkıcı. Yani birçok okuyucumuzun bu kanunları okumadan geçştireceklerini şimdiden kestirebiliyoruz. Fakat kanunlar, XVI. yüzyılda bölgemizdeki ekonomik yaşam konusunda araştırma yapmak isteyen dostlarımız için gerçekten paha biçilmez bilgileri ihtiva etmektedir. Bu nedenle bir kültür hizmeti olarak biz bu kanunları dergiye aldıysak, bunları okumadan geçen okuyucularımız kusurumuza bakmasınlar.

Şairlerimizden Hese, Astare, Zerweş Serhad, Areyiz, Usxan, Reşato Soyregız ve Kalmemijî'nin şiir, derleme ve yazıları bu sayıda pırıl pırıl birer çiçek gibi dururken Cemal Süreya ile ilgili sayfaya da üzüntümüz tazeleniyor. Ama bu sayfada Aydın ve Cano'nun ortak çalışması sonucu ozanın güzel bir şiiri dilimize kazandırıldığı için de sevinçliyiz. Bu arada "Mehmedê Hecîyan Seni Kışya?" adlı derlememiz de, tarihimizdeki aşiret kavgaları üzerinde çalışan arkadaşlarımız için iyi bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Kimi okuyucularımızdan zaman zaman Türkçe şiirler de almaktayız. Fakat Zazaca yazılmasını teşvik etmek ve yaygınlaştırmak amacıyla, şiir, masal, öykü, türkü, vs. gibi edebi türden ürünleri sadece Zazaca yayımlama gibi bir prensip kararımız var. Bu nedenle okuyucularımızın Türkçe olarak yazıp gönderdikleri şiirleri yayımlayamı-

yoruz, bağışlasınlar.

Ancak okuyucularımızın anlayışına sığınarak bu konuda büyük Zaza şairi Ehmedi Xasi'ye bir ayrıcalık tanımadan da edemedik. Şiirin bize göre önemi, Ehmedi Xasi'ye ait olması ve şimdiye dek hiçbir yerde yayımlanmamış olmasından kaynaklanıyor. Ama belirttiğimiz gibi bu sadece bir istisnadan ibarettir. Ve bu tür istisnaları sürdürmeyi de düşünmüyoruz. Okuyucularımızın ilkelemimize uyma konusunda bize yardımcı olacaklarını umuyoruz.

Dergideki karşılıklı atışma türünden yazıların okuyucularımızın önemli bir kesimini rahatsız etmekte olduğunu bilmekteyiz. Fakat, geniş bir cepheden üzerine yürünen bir dergi olarak zaman zaman bazı konulara açıklık getirmeden de edemiyoruz. Bir

bakıma kendimizi buna zorunlu da hissediyoruz. Bu sayıdaki "Şimdi Sıra Bizde" başlıklı yazımızın da bir atışma isteğinden çok, bazı önemli konulara açıklık getirme isteğimize kaynaklandığını açıkkyüreklilikle belirtmeliyiz. Yoksa, bunca uğraş arasında bizim kimseyle söz düellosu edecek halimiz gerçekten yok. Bize karşı olan dostlarımız da bizi böylesine bir kav-gadan lütfen azad etsinler... Sözkonusu yazı da, isteriz ki bu konudaki son yazımız olsun. Yazıda kendisini hedef durumunda gören kişiler de, gerekli görmeleri durumunda, açıklamalarını bize karşı değil, kamuoyuna karşı yapsınlar. Çünkü biz bu yazı aracılığıyla konuyu kamuoyuna havale ederek kendi işimize dönmek istiyoruz.

Yeni yıl, iyi, güzel ve doğrudan yana olan herkese sağlık, mutluluk ve başarılar getirsin!

**Pêro brayê pêyê,
alevî u sunniyan;
wa bicewiyo
piyabestina
Zazayan!**

No lej, Lejê Serbesteyo!..

Zerweş SERHAD

Ax lê lê lê dayê!..Lê lê lê dayê!.. Lê lê lê
lê dayê!.. Lê lê lê lê dayê!..

Şarê xeribiy welatê ma paymal kerdo. Dest
nayo weteni ser. Êyê miyandî şîmenê, we-
nê wu geyrenê. Qeç u qul nêvanê, kê kî re-
senê, êyê ya tepişenê ya kîşenê yan zi se-
ni kî wazenê xorê wimiy babeta veşnenê.

Ax lê lê lê dayê!.. Zerweşê lê dayê!.. Esiri
lê dayê!.. Ax lê lê lê dayê!..

Şaro ma naya nêwiyardano, welatê weş u
delali talan keno. Êyê vanê qay no welat
welatêdo bêkes u bêwehiyero. Milleta Zaza
hewndo xorîdî menda. Ezo veyndana, keso
xo nêhesyeno, cadê xora keso pay nêwer-
zeno.

Ax lê lê dayê!.. Sewi u seykurê!.. Bêke-
sêêê!.. Ax lê lê lê dayê!..

Milleta Zaza'rê rojê weş u wexto rindo vera
ravey yeno. Xortê Zazaya êyê hêdî hêdiy
werzenê. Ca bî ca êyê talani peydiy gênê.
Êyê guniya camêrdanê verênan wazenê. Zi-
mistano, çileyo, serdo, puko, vayo yeno,
herg cadî pukneno, hewna qaxuyê kesiy
niyo.

Ax lêêê!.. Lê dayêêê!.. Bêkesê, lê dayê!..
Rind u delalê, lê dayê!.. Ax lê lê lê dayê!..
Bêkesê lê dayê, sewiy u seykurê, veyşan u
teyşanê wu zerweşê, lê lê lê dayê!..

No wimî wexto, bîndest u koleyin goreyê
Zazaya niya. Wext ameyo ew heqo yeno
ravey. Qedr u qimetê millet u welatîy roj
bî roj aseno. Dost u dismeniy êyê fieme
çiy vinenê. Mayê şew u roj qe nêvanim,
qandê welatî xorê xeftiyenim. Dem u dew-
ran u roşanê xortanê Zazayan nezdiyo.

Ax lê dayê!.. Ax lê lê lê lê dayê!..

Nişanê diyardê Diyarbekir'iy, verniya qas-
naxiy, letey zerida welatîy, çorşmey Hes-
ran'iy, miyandî vijayê helakiy. Çal u çî-
xuriy qe nêvanê şew u roj êyê vera Zaza-
yan girweyenê wu rîhê xo danê, dar u biro
aşnaweno wu vîno, şan u şerêfê Zazaya-
no reyeno, teyr u turo vîno wu waneno.
Êyê zî zey xelqan serbestey wazenê.

Tejalî, 'egalî wu gangêriy kotidî estê, êyê
welatra remenê, fiq u fiqare wu bêkesiy kêf
kenê. Na a roja zerqiy ameyê nezdi. Werzê,
werzê, werzê, werzê pay, werzê!..

BİRAZ DA BİZ KONUŞALIM

Ebubekir PAMUKCU

I.

AYRE ile başlayıp PİYA ile yeni bir aşamaya geçerek gelişmesini sürdüren PİYA çizgisi, Kürtlerin şovenist kesimi ile Zazaların yarı aydın işbirlikçi-oportünist kesimi arasında büyük bir paniğin başgöstermesine yolaçtı. Bize karşı olanlar, bizim düşüncemizi eleştireceklerine, tehditlerle, bayağı ve iğrenç saldırılarla bizi boğmaya, doğmak sürecini yaşarken yoketmeye çalıştılar. Bu tür sorunları öteden beri dergide zaman zaman yazdığımız için bunları burada yeniden yineleme gereğini duymuyoruz; okuyucularımız, karşıkarşıya olduğumuz bu güçlükleri çok iyi bilirler.

PİYA düşüncesi karşısında panik içinde olan çevreler, geçtiğimiz yıl içinde bizzat şahsıma karşı bir karalama kampanyasına girişerek, benim şahsımda PİYA'yı mahkum etme, böylece Zaza davasını külleme yoluna gittiler. Sözkonusu saldırı, şahsıma karşı olduğu için bugüne dek susmayı yeğledim. Ruhlarını, beyinlerini ve benliklerini satlığa çıkarmış bu düşünce yorgunu insanların suçlamalarına yanıt vermediği, kendi kişiliğimden ve ilkelerimden verilecek bir ödün olarak değerlendirdim ve sustum. Eğer kargaların vakvakları devam etseydi, ben de suskunluğumu daha da sürdürecektim. Fakat gördüğüm kadarıyla gürültü patırtı biraz dinmiş durumda. Ve böylesine bir ortamda artık ben de konuşabilirim. Ama okuyucularımın, bu yazıyı, gericiiler güruhuna verilmiş bir yanıt olarak değerlendirmemeleri isteyeceğim. Böylesine acz içinde kıvranan o zavallılarla aynı düzeyde bir atışmaya girme acizliğine düşmek istemiyorum. Ancak okuyucularıma karşı bir sorumluluğum var ve bu yazıyı bu sorumluluk duygusuyla kaleme alıyorum.

Bana saldıranlar, 1983'te Türk polisiyle oynadığım bir kumarı malzeme olarak kullanarak kamuoyunda Türk polisince satın alındığım şeklinde bir kanıyı geliştirmeye çalıştılar. Yazılarımızdan biri tarafından kendilerine sorulan soruları da yanıtız bırakarak maskemi düşürmüş olmakla böbürlendiler. Ve ben sustum, hep sustum. İşte şimdi konuyu özetleyerek açıklıyorum:

Uzun yıllar sürdürdüğüm mücadelemden, tutuklanışlarımdan, polis ve jandarma karakollarında, siyasi şubelerde yediğim dayaklardan, hiçbirinden burada söz etmeyeceğim. Bu kararlı mücadelemın dostlarımda bana karşı uyandırdığı büyük güvenden de söz etmeyeceğim. Yalnız şu kadarını söyleyeyim ki, şu anda PİYA'ya karşı sürdürülen kampanyanın başını çekenlerinki gibi tantanalı olmazsa da bizim de kendimize göre sürdürdüğümüz bir mücadele vardı. Ve bu mücadelenin sonucu olarak 1983'e geldiğimizde de, Türkiye'nin çeşitli yerlerindeki emniyet teşkilatlarında, mahkemelerde kabarık dosyalarım ve küçük bir yarıyım vardı: PİYA. Ve çeşitli örgütlerden çok sayıda tanıdık dostum...

Polis, 1983'te bir bahaneyle beni yayınevinden aldıktan sonra geçmişimin hesabını yeniden sormaya başladı. Ardından yayınevine gelip gidenler hakkında benden bilgi almaya çalıştı. Hiçbir dostumun adını kesinlikle anmadığım ve hiçbir örgüt hakkında en ufak bir bilgi vermediğim bu sorgulamadan sonra, polis asıl konuya gelerek kendileriyle çalışmam konusunda bana baskı yapmaya başladı. Polisin önerisi şöyleydi: Bana yüklü bir sermaye vereceklerdi. Ben bu sermaye ile yayınevini büyütecek ve o köhne handan (yayınevimin bulunduğu han) taşınıp Cağaloğlu'nun en işlek yerinde büyük bir yere taşınacaktım. Bu arada yayınevine birkaç tane de işçi (doğal olarak polislerden) alacaktım. Bir yandan da zaman zaman Kürtlük üzerine, Kürdistan üzerine yazılar döşenerek Kürtler arasında yiğit bir Kürt aydını olarak ün yapacaktım. Bu güvenle İstanbul'a gelen Her "Kürt komünisti" PİYA'ya uğramadan geçmeyecekti. PİYA böylece Kürtlerin İstanbul'daki merkezi durumuna geldikten sonra, ben istersem iyi bir aylıkla herhangi bir kurumda bir müdürlüğe getirilip ömür boyu rahat edecektim(!)... Onlar teklifi kabul etmem için bana baskı yaparken ben de onlarla bir kumar oynayıp oynayamayacağımı hesabetmeye başladım. Sonuda beni hemen serbest bırakmaları durumunda tekliflerini kabul edeceğim konusunda kendilerini ikna ettim, anlaştık ve bıraktım.

Ertesi günün sabahı yayınevine gidip yayınevinde ne kadar isim, adres, mektup varsa, hepsini yokettim. Bu arada yayınevine gelen arkadaşlardan da en çok güvendiklerime beni bir daha aramalarını, benim o andan sonra dostlarım için bir tehlike unsuru olabileceğimi ve bunu dostlarımız arasında yaygınlaştırmalarını söyledim. Ertesi gün yine yayınevine gidip, yayınevinde yeni bir "temizlik" yaptım ve daha sonraki gün kayboldum. Ondan sonra bir yandan gizlenerek, bir yandan da ailemi geçindirmek için didinerek çok zor günler yaşadım.

Polisten ayrıldığım ilk günden itibaren Türkiye'den ayrılmanın yollarını araştırdım. Bu amaçla Edirne'den Adana'ya birçok dostumla ilişkim oldu, fakat örgütsüz oluşumdan ötürü her girişimim başarısızlıkla sonuçlandı. Sonunda bir örgütün (bundan sonra bu örgütten X örütü diye sözedeceğim) temsilcisi, dostlarım vasıtasıyla beni gizlendiğim yerde ziyaret etti, ve eğer istersem beni Türkiye'den çıkarabileceklerini söyleyerek sözünü aşağı yukarı şu sözlerle tamamladı: "*Biz yurdumuzun bağımsızlığını önümüze hedef olarak koymuş bir partiyiz. Bu konuda bir parti olarak aydınlarımıza sahip çıkmak da bizim görevimizdir. Bu bakımdan, bu yardımımızdan ötürü sen bize herhangi bir şekilde kesinlikle borçlu olmayacaksınız.*"

Böylece sözkonusu örgütün yardımıyla çok uzun ve biraz tehlikeli yollardan geçerek İsveç'e geldim.

İsveç'te ilk birkaç gün X örgütünden arkadaşların evinde misafir kaldım. Geldiğimin akşamı arkadaşlardan bir daktilo isteyerek, durumumla ilgili bir bildiri kaleme aldım. Ertesi günü, yine X örgütünün derneğinde birkaç arkadaşla (bunlardan biri A'ydı) durumumu yeniden açıklayarak bildiriye okuttum. Ve burada yabancı olduğumu, dil bilmediğimi söyleyerek bir basın toplantısı ya da buna benzer bir toplantı düzenleyerek durumu kamuoyuna duyurmada bana yardımcı olmalarını rica ettim. Arkadaşlar genel sekreterlerinin Suriye'de olduğumu -ki doğrudu-, onun bu işleri daha iyi bildiğini, bu açıklamayı o gelinceye dek ertelememizin daha uygun olacağını söylediler. Bu öneriyi ben de olumlu buldum ve böylece basın toplantısından vazgeçtik.

Genel sekreterin Suriye'den gelmesi aylar aldı. Bu süre içinde ben son tutuklanışım ve sonrasını çok ayrıntılı bir şekilde yazarak bir kitap durumuna getirdim. Amacım, hem Türk polisinin aydınlar üzerinde oynamakta olduğu oyunu teşhir etmek, ve hem de oynadığım kumarın doğru ve yanlış yanlarıyla kamuoyunda tartışılmasını sağlamaktı... Kitabı kendi olanaklarımla daktiloya geçirip 4-5 nusha (kaç nusha olduğunu tam anımsamıyorum) çoğalttıktan sonra X örgütünden kendisine büyük güven duyduğum B ile görüştüm. Kitap nushalarını B'ye verip bunların elden ele dolaştırılarak olanaklar ölçüsünde birçok arkadaş tarafından okunmasının sağlanmasını rica ettim. Ve böylece kitap elden ele dolaştı.

Daha sonra kitabı İsveç'te Türkçe kitaplar da yayımlayan bir yayınevine gönderdim. Yayınevinin İspanyol sahibi, kitabı, İsveç'e eskiden gelmiş ünlü iki Kürt lektöre gönderdi. Kürt lektörlerin ikisinden de olumlu rapor gelmesi üzerine yayınevi kitabı yayınlamaya karar verdi... Ben uzunca bir zaman kitabın yayınlanmasını beklerken, iflas etmekte olduğu gerekçesiyle -ki doğrudu- yayınevi kitabı geri iade etti. Daha sonra yayınevi Kültür Bakanlığı'ndan aldığı büyük bir yardımla iflastan kurtulduysa da kitabı da bir daha geri almadı.

Kitabı bizzat yayımlamak üzere Yazarlar Yayınevi aracılığıyla Kültür Bakanlığı'ndan yardım istedim. Dokuz ay sonra bakanlıktan yaklaşık 30.000 kuruş tutarında bir yardım kararı çıktı. Fakat Yazarlar Matbaası teknik olanaksızlıklar nedeniyle Türkçe dizgi yapmalarının mümkün olmadığını, ama kitabı yayımlayabilecek herhangi bir yayınevi bulmam durumunda parayı oraya aktarabileceklerini söylediler.

Bu yeni durum üzerine öncelikle X örgütünün yayın işleri görevlilerinden C ile görüşüp durumu kendisine anlattım. Kitaptan herhangi bir çıkar beklemediğimi, isterlerse sözkonusu parayı alarak kitabı yayımlayabileceklerini, ve benim bundan memnunluk duyacağımı söyleyerek kitabı teslim ettim. Bir süre sonra X örgütünden cevap geldi: Kitabı yayınlamak, ancak bu yayınlama işi sonbahardan önce olamayacaktı. Eğer daha önce bu işi yapabilecek bir yayınevi bulursam, kitabı oraya da verebilecektim.

Bunun üzerine Stockholm'da Kürtçe ve Türkçe kitaplar yayımlayan bir yayınevinin "demokrat bir Kürt aydını" olarak bildiğim ve değer verdiğim yöneticisiyle görüştüm. Yayıncı çok sevindi, kitabı birkaç ay içinde yayınlamak üzere programına aldı. Aldı almasına ya, Kürtlerin gerici ve şovenist kesiminden gelen baskılar nedeniyle, aylar, yıllar geçmesine rağmen kitabı bir türlü yayınlamadı. Ve sonunda, geçenlerde yayınevine bir mektup yazarak, kitabın artık benim için bir önem taşımadığımı bildirerek yayınlamasının durdurulmasını istedim. Yayıncı da isteğimi saygıyla karşılayarak, belki de hiçbir zaman yayınlamayacağı kitabımın yayını benim isteğim üzerine durdurarak böylece ağır bir yükten kurtuldu.

Şimdi kitap konusunu böylece bir yana bırakıp gelelim Kürt çevreleriyle, özellikle de X örgütüyle olan ilişkilerime:

Türkiye'deyken X örgütüyle (bu arada bu örgütten A ile) aramızdaki yakın dostluk ilişkileri burada da (İsveç'te) sürdü. Gazete ve dergilerinde yazı yazmam için defalarca teklif aldım ve birkaç kez de yazdım, bir kitaplarımın redaksiyonunu yaptım, vs... Bu arada örgütün üst düzeyindeki kişilerle ailesel sıkı ilişkilere içinde olmağımız da devam etti.

Fakat AYRE'yi yayınlamaya başladıktan sonra ilişkilerimizde bir soğuma başladı. Bu soğukluk PİYA'ya dek sürdü. PİYA'yla birlikte, Zazaları bir halk olarak değerlendirerek dil ve kültür sorunlarımızın bu bağlamda değerlendirilmesi gerektiğini açıkça söylemeye başlamamız üzerine ilişkilerimiz tamamen koptu. Ve derken, X örgütü A'nın öncülüğünde her yerde şahsım ve PİYA aleyhinde sinsi bir propaganda faaliyetine girişti. PİYA'yı okuyanları ve PİYA'ya yazanları izleyerek, bularak, onları PİYA'nın karanlık bir örgüt olduğu yolunda ikna etmeye çalıştılar. A, bu propaganda da gönüllü liderliğe soyundu. PİYA'yla ilişkili olan dostlara mektuplar yazdı, devletler arası telefon görüşmeleri yaptı, vs... (Ama faaliyetlerinin çoğundan anında haberimiz oldu ve şu anda elimizde epey mektup birikmiş durumda...) Ve derken, PİYA'ya karşı olma temelinde X örgütüyle Kurdistan Press çevresi ele ele tutuşarak ve Mehmet Piran'ın eline kalemi tutuşturarak "maske"imizi düşürdüler. Hadi hayırlı olsun.

Not: Bu yazıda prensip olarak Kurdistan Press dışında hiçbir kişi ve kuruluşun adını açık olarak yazmadım. "Kurdistan Press" adını da, bizimle ilgili yazıları açıktan yayınladığı için açıklamakta bir sakınca görmedim. Ama burada bir adım daha ileri atarak Mehmet Piran'ın da kim olduğunu açıklayacağım: Mehmet Piran, Zaza davasını Kürtlüğe peşkeş çekmekle ün yapan ve bu nedenle Kürtlerce "değerli tarihçi, yazar, şair, dilbilimci ve çevirmen" (bkz. Medya Güneşi, yıl 1, sayı 6, Kasım-Aralık 1988) diye taltif edilen Malmisanij'dir. O, oynadığı oyunların çirkefliliğinin bilincinde olarak "Malmisanij" adının bu çirkeflilikten zarar görmesini önlemek için, bize karşı saldırılarında "Mehmet Piran" adını kullanmakta, böylece hem örgütünün tabanını, hem "Malmisanij"m okuyucularını, hem de devrimci kamuoyunu aldatmaktadır... Peki Malmisanij kimdir dersiniz. Onu da söyleyeyim: Malmisanij da yazımızın başından beri adı geçen A'dır.

Bu böyle işte, darısı dostlar başına.

II.

Türkiye'de öteden beri Kürt örgütlenmeleri varsa da Kürt sorununun sol çevrelerde etraflica tartışılmasının tarihi oldukça yenidir. 1961 anayasasının getirdiği düşünce özgürlüğünden sonra başlayan ortamda birçok sorunla birlikte Kürt sorunu da tartışma gündeminde yer alma olanağı buldu. Bu ortamda üretilen uyduruk bir teoriyle Zazalar da Kürtlerin bir kolu gibi gösterilerek Zaza sorunu Kürt sorunu çerçevesi içinde yoksanarak örgüt politikaları bu temel üzerinde geliştirildi. Bu nedenle günümüzde varolan politik örgütlenmelerin hiçbirinin programında Zaza sorununa rastlanmaz, Zaza sorunu gündeme getirilmek istendiğinde de Zazaların Kürt olduğu söylenerek sorun geçiştirilmek istenir. Ama ne Zazalarla ilgili bir araştırma yapılır, ne de Zazaların Kürt olduklarına ilişkin bilimsel bir veri getirilir. Böylesine bir yüzeylilik ne yazık ki tüm örgütlerin politikasında günümüzde bile yaşamasını sürdürür.

Bu nedenle, bizim, Zazaları bir halk olarak değerlendirmemiz, birçok çevreleri rahatsız etti. Şu ya da bu ölçüde Kurdistan mücadelesi içinde yer alan, ve bu yönüyle onurlu bir çizgi izlediklerine inandığımız Kürt örgütleri, bu yeni durumu kendi birimlerinde sağlıklı bir şekilde tartışacaklarına, bünyelerinde barındırdıkları bir takım hasta insanların kıskırtmaları sonucu ne yapacaklarını bilemez bir durumda, PİYA'yı susturmak için bilinçsizce bir takım

çabalamaların içine girdiler. Bu konuda kendilerini defalarca uyardığımız halde, sesimize kulaklarını tıkayarak provokatörlerin gösterdiği yolda yürümeği yeğlediler. PİYA'nın hiçbir yazısına karşı yazılı bir eleştiri getiremediler ama PİYA'yı her yerde suçlamaktan da geri kalmadılar.

Kişi olarak ben, tehlikeli bir kumar oynamış, büyük bir kararlılık ve demokrasi mücadelesine olan sonsuz inancımla bu kumarı kazanmış, Avrupa'da da olsa kendi halkımın kültür sorununu gündeme getirebilmiş ve bu yönde epey yol katetmiştim. Ben bunları yaparken, Türk polisinin de boş durmayacağını bir an olsun aklımdan çıkarmamış, şahsıma yönelik bir takım saldırıların her an olabileceğini gözardı etmemiştim. Polis beni yok etmek isteyebilir, ya da herhangi bir vesileyle elindeki belgeyi sansasyonel bir şekilde piyasaya sürerek beni etkisiz duruma getirip PİYA'yı susturmayı deneyebilirdi. Çünkü yukarıda sözünü ettiğim kitap yayınlanmadığı sürece, polise ve daha başkalarına göre, polisin elinde bana karşı kullanılmak üzere önemli bir koz var demektir. Belki kitabı yayınlamaması için yayıncıya baskı yapan çevrelerin bu davranışının altında da bu düşünce yatıyordu, kim bilir.

İşte ben böylesine bir bekleyiş içindeyken, X örgütünün direktifiyle kalemi eline alan Mehmet Piran, Kürdistan Press sayfalarında sözkonusu belgeyi piyasaya sürdü. Şimdi bu durumda kim kimden yana, kim kime hizmet ediyor, doğrusu biz de şaşırđık.

X örgütünü bu sorumsuzca saldırıya iten nedenleri bir bakıma anlamak mümkün. Örneğin: 1- X örgütü, bünyesinde en çok Zaza barındıran bir Kürt örgütü durumundaydı. Zazaların kendi davalarını bir halk olarak gündeme getirmeleri ve bu görüşün yaygınlık kazanması bu örgütü büyük ölçüde etkileyecekti; 2- Örgüt içinde öteden beri süregelen tasfiyecilik, son dönemlerde örgütü örgüt yapan kadroların tasfiyesine varan boyutlara ulaşmıştı. Bu nedenle günden güne büyüyen örgüt içi huzursuzluğu örgüt dışında bir alana kaydırmak gerekiyordu. Bu alan da pekala PİYA düşmanlığı olabilirdi. Hem PİYA'nın dağlarda gerillaları da bulunmadığına göre bu düşmanlığın pek bir riski de olmayacaktı; 3- Örgüt içinde, birkaç mektep okumuş, Avrupa'da da Kürt Enstitüsü'nün sağladığı bursla bir üniversite bitirmiş, diploması çok, aklı kıt, hasta bir adam vardı. Öteden beri bir lehçe sakızı çiğneyerek Zaza davasını Kürtlüğe peşkeş çeken bu adam harıl harıl bu ihanetin teorisini yaparak Kürt şovenistlerinin Ziya Gökalp'ı olma hevesine kapılmıştı. Bu çabalarından ötürü de, milliyetçilikle şovenizmi birbirine karıştıran bazı Kürt çevrelerinde büyük ilgi görüp alkışlanıyordu. İşte işler bu aşamadayken hesapta olamayn yeni bir durum doğmuştu: PİYA ile birlikte Zaza davası kendi bağımsızlığı içinde yükselmeye başlamıştı. Bu yükseliş, öteden beri sürdüreğeldiği uyduruk teorisiyle birlikte onu da rafa kaldıracak boyutlara ulaşabilir, ve daha da ötesi, onu, şimdiye dek yanıtılageldiği örgütü, Zazalar ve dürüst Kürt devrimcileri önünde hesap verme durumunda bırakabilirdi. İşte bu hasta adamın korkusu bundandı, ve bu nedenle de dürüstlikle bağdaşmayan yalancılık, sahtekarlık, kışkırtıcılık ve ispiyonculuk gibi her türlü silahı mübah sayarak PİYA'ya saldırmalı, ve öteden beri kendimize kardeş olarak bildiğimiz Kürt halkımı bir donkişot ahmaklığıyla PİYA üzerine saldırtmalıydı.

X örgütünü bu yönüyle anlamak mümkün ama Kurdistan Press'i ise biraz zor. Belki onların da kendilerine göre bir takım hesapları vardır, kim bilir.

X örgütü ile Kurdistan Press çevresinin bu sorumsuzluğu karşısında biz sustuk. Bizim konuşmamız, kendimizi savunmaya çalıştığımız şekilde yorumlanabilirdi. Oysa bizim başımız dik, alnımız aktı; ve bu nedenle de herhangi bir şekilde savunulmaya gereksinmemiz yoktu. Ama bize saldıranların izledikleri yanlış yol, salgın bir hastalığa dönüşerek devrimci mücadelede çok yanlış bir yönelime yolaçabilirdi. Bu nedenle biz bekledik ki, bizi yakından tanıyan dostlarımız ve devrimci örgütler, bizi savunma için değil ama bir ilkeyi korumak için, bu sorumsuz, hasta insanları eleştirsinsinler, hatalarını mahkum ederek kendilerine çekidülzen vermelerini sağlasınlar. Ama olmadı; PIYA çevresinin dışında hiçbir kişi ve örgütten herhangi bir eleştiri gelmedi. Herkes ve her örgüt saldırıları ilkesiz, dargörüştü, pragmatik bir yaklaşımla değerlendirerek, saldıranları ya alkışladı ya da gözlerini yumup kulaklarını tıkayarak sustu.

Oysa PIYA düşüncesine karşı olmak, X örgütü ile Kurdistan Press çevresinin bu sorumsuzluğunu haklı göstermek için bir neden teşkil edemezdi. Zavallılar çetesinin bu küstahlığı karşısında takınılan bu duyarsızlık, onların aynı hatayı sürdürmelerine yeşil ışık tutma anlamına gelirdi. Böylesine bir gidiş de, çok yakın bir gelecekte dedikoduculuğu, sahtekarlığı ve ispiyonculuğu devrimin teorisi durumuna getirebilir ve bundan bir bütün olarak devrimci hareket on yıllara mal olacak büyük yaralar alabilirdi.

Akıl vermek haddimiz değildir ama bu yol böyle yürünmez. Saygılarımızla...

Xermetê Welatê Ma

HESE

Haga çineme, vas onceme
Cûn çarneme, non pozeme
Mangu doseme, do saneme
Velg bîmeme, koli onceme
Soder seme, sonde yeme
Karo gîra ma keme
Lokmo qîz ma weme
Milki-kîfîr mara beno
Derd u bele mare yeno
Roza rinde nivineme

Fade u Xeyil

ASTARE

Milleto Vindbiyaye

HESE

Gegane Almanya'de son çeye qulê hetê ma.
Eke çeverde kotune zere, bene sa, destê mı
cene, toqa kene, vane "Xos gelmiş!"

Qolonya çiçege esta, sekerê bayrami esto.
Kosê odade televizyono rengın esto, kale-
ka vidiyode raduno transistor esto, verê
penceride teyipa dı caxe esta.

Serê xoncikede çay-qewa esta. Tosune be-
reqnude fındıqê huşki este, eskizê suri este.
Mutfaqte, zerê qusxaneyde qumpiri gi-
rine, firmede kergi pêsene.

Zerê zu çeyide xot-heşt domoni este. Çor-
bonc meymani este. Her çede zu turist es-
to, zu-dı muhacir (ilticacı) este.

Panqede markê Almanı este. Anqara'de arsa
esta, İzmir'de hotel esto. Gülê kounê Der-
sim'ra, bine kulike rıjayıde ma u piyo ko-
kım esto.

Dêsrâ resmê kopriyê Estamboli esto, oda
domonude resmê Elvis Presley esto.

Fekde Tırkkiyo bez esto, gosde Almankiyê
caddi esto. Perskena persnêkena, keşi vir-
de zu lawıka Zazaki çına!

Biz
bir
halkız!

Kuzey İnan Dilleri

Garnik
ASTARYAN

Ermenice'den çeviren:

Bedros ZARTARYAN

Bu yazı, Garnik ASATRYAN'ın, Yerevan'da Ermenice olarak yayımlanan "Grakan Tert" (=Edebiyat Gazetesi) adlı haftalık gazetesinin 29.09.1989 tarihli sayısında yayımlanan ve İnan Azerbaycanı (Aذربaycan) halkının Tatar-Moğol hakimiyetinden önce [İrani diller dalından olan] Azari dilini konuşmuş olduklarını anlatan yazısından alınmıştır.

Hazar denizinin güneyindeki yüksek dağlarda ve o dağların denize bakan yamaçlarında Talişçe, Gilanca (Gilaki) ve Mazandaranca dilleri [lehçeleri], sıradağların diğer tarafında ise, Semnan'a komşu halk olarak, diğer birkaç dil [lehçe] yaygındır. Zagros dağlarında Gurani (Avromani, Kandulai, Bacalani) dilleri tespit edilmiştir; onlar, İnan'ı Irak düzlüğünden ayırmaktadırlar. Sınır üzerindeki [İnan-Sovyet Ermenistanı sınırı] Çağa şehrinin güneyinde, Marand yakınında ilgi çekici bir dil mevcuttur: Harzani dili. Kuzey-batıda, İnan [TC] sınırından Tarihi Ermenistan'ın batı sınırlarına (Bartzır Hayk = Yüksek Ermenistan eyaleti) kadar Zazalar veya Dımlıklar yaşamaktadırlar (bu ulusa bazen de yanlışlıkla Kürtlerin bir kısmı gözüyle bakarlar), onlar, [Zaza-Dımlıklar] Hazar denizinin güneyinde bulunan dağlık Gilyan bölgesinin Deylam kısmından göçmüşlerdir. Zaza [Dımliki] dili, Taliş, Harzani, Gilyaki ve Semnani dilleriyle aynı gruba aittir.

Awromâni

- 1 -

Åge Meyer BENEDICTSEN

Fransızca'dan çeviren:
Asın ROŞNER

1900 - 1902 yıllarında İran'a yaptığım bir keşif gezisi sırasında bu ülkenin batısında (yaz ve sonbahar 1901) birkaç ay geçirdim. Asıl amacım Kürt aşiretleinin durumunu incelemek ve onların diyalektleri üzerine metin derlemektir. İran Kürdistanı ve Azam eyaletinin merkezi Sānâ kentinde kaldığım sıralarda Sānâ'dan iki günlük mesafede bulunan kuzeybatıdaki dağlık Awromân halkının ne Farsça'ya ne de Kürtçe'ye benzeyen özgün bir diyalekt konuştuklarını ve bu diyalektin bir zamanlar çok yaygın olduğunu öğrendim. Bana denildiğine göre, Sānâ'da hala "Māçû"yu bilen ve konuşan varmış. Bu Awromâni'de "maçu" "söylüyorum" sözcüğüdür, ve bu diyalektin en açık belirtisiydi.

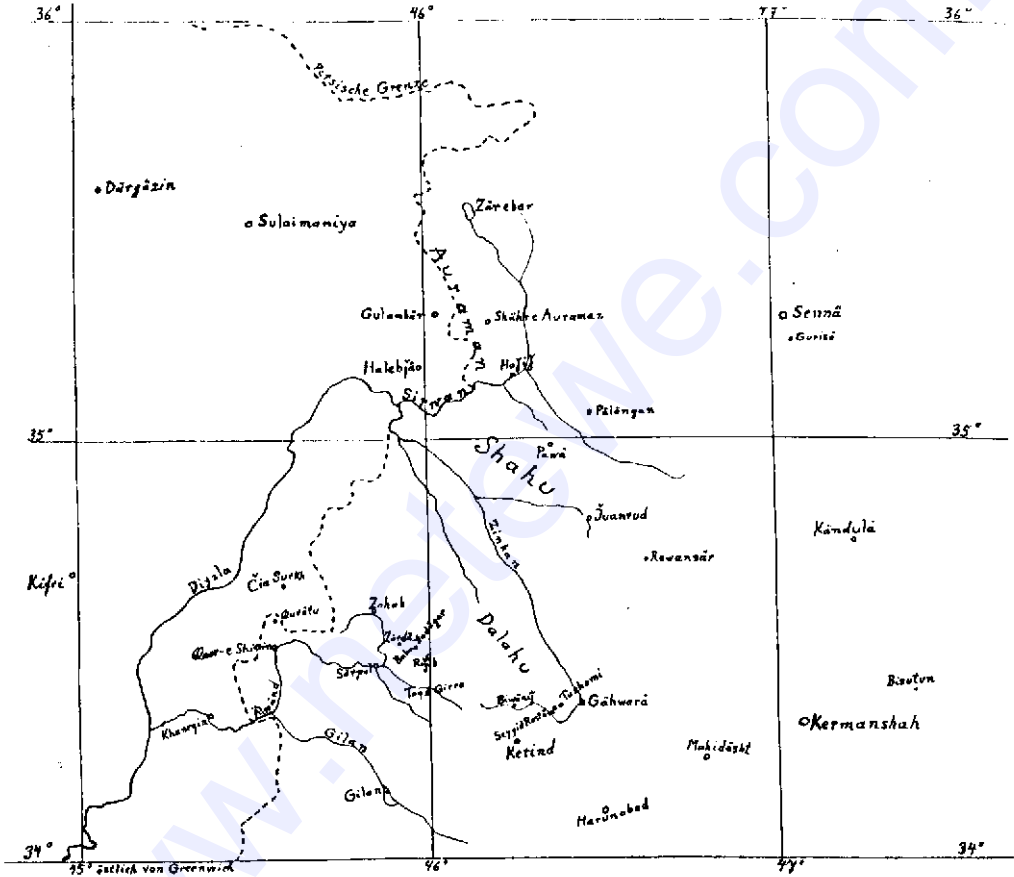
Daha sonra beni bu dilin gizemleriyle tanıştıran genç bir mollaya rastladım. Adı Abd-ul Gaffur'du. Kendisi de Awromân'dı ve Rūwār (Rūdābār) köyündendi. Sanna'da geçirdiğim beş hafta boyunca onunla birkaç gün gezdim; bana bir dizi Awromâni metin yazdırdı, zor olan parçaları Farsça'ya çevirip açıkladı. Awromâni gramerine dikkat ettim, tümüyle fiil çekimi üzerineydi. Abdulgaffur oldukça uysal, sıradan bir çalışma arkadaşıydı, ancak bir ara tedirgin oldu ve yeni şeyler söylemekten vazgeçti.

Ağustos ayı başlarında Awromâni bölge-

sine bir geziye başladım, ve genelde Sultan-ı Lohu'un idaresi altında bulunan Han-ı Lohun mülkiyetindeki Naw-e Sūtâ köyünde birkaç gün kaldım. Kuşkucu hanın gözetimi altında birkaç halk hikayesi derledim. Halk bunların tümünü olduğu gibi biliyordu. Ancak Awromâni halk şarkılarına rastlayamadım, çünkü tüm şarkıları Kürtçe'ydi.

Awromân'daki çalışmam çok elverişsiz koşullardaydı. Benim dilbilimsel çalışmalarımdaki ilgimi bilmeyen "Sultan" beni büyük bir kuşkuyla karşıladı. Her yeni çalışmam hep engellendi. Bunlar kısmen korkutmaydı ve sonuçta açık bir düşmanlığa dönüştü, ve tümüyle yöreyi terketmem istendi. "Ne öğrenmek istiyorsun?" dedi Sultan. "Öküz ne denir, tüfeğe, ata ne denir?.. Bu hep böyle not almakla olmaz. Umarım ülkene dönersin artık." Şefin kuşkululuğu, insanların bazan ürkek bazen de kaba davranmalarına neden oldu. İstenmediğim bildirilerek oradan ayrılmaya zorlandım. Bir köyde, ayrılayım diye bana ateş ve su vermek istemediler.

Awromâni diyalektinin asıl yurdu 300 - 400 km² olan, az nüfuslu, küçük, dağlık bir bölgedir. Bölge tahıl üretmediğinden tahıl temel ürünlerini, özellikle beyaz dut değiş tokuş ederek sağlıyordu. Burası yolları türküntü vermeyen bir bölgeydi.

Hauptsiedlungsgebiet
der Gurân

Maßstab 1:1 283 000. 0 5 10 20 30 40 50 60 70 80 90 Km.

Awroman'ların yaşadığı yeri gösteren bu haritayı "Mundarten Der Gürân" adlı kitaptan aldık. (bkz. Karl Hadank - Oskar Mann, Mundarten Der Gürân, Resonders Das Kändüläi, Auramânî und Bâdschälânî, Belin 1930, 479. sayfadan sonra kitaba ek.)

Kısmen taş veya ağaça kaplı, kısmen çıplak olan dik yamaçlarla, ve neredeyse kuyu gibi, yöre dilinde "hāwz" (çanak) denen derinliklerle özellik kazanan bir bölgeydi. Tüm arazi şöyle bölünmüştü:

1- Yüksek alanlar: İçinde (başkent) merkez Bawramawa'nın da (Bahramabad) bulunduğu 25 yerleşimli Awroman-ı Taxt, ya da Hawz-e Baḡrānf.

2- Vadiler: 16 yerleşimli Awroman-e Lo-hūn. Bu son bölge Türk sınırına dayanmaktadır. Bu parçalardan her birinin ayrı yönetimi vardır ve yerli bir han tarafından yönetilmektedir.

Ülkeyi ziyaret ettiğim sırada Awromāni konuşan insanların sayısını veremiyorum. Herhalde birkaç biden fazla değildir. Doğuda nüfus sayısını istemek uygun düşmüyor.

Kürtçe'nin, Fars, Yahudi ve Asuri topluluklarının dışında hala yaygın bir dil olarak kullanıldığı ve kentte okutulan tüm (!) eski yapıtların bu dilde yazılmış olduğu iddia

edilmektedir. Oysa şimdiye kadar ne el yazma ne de basılı hiçbir yapıta rastlayamadım.

Awromān diyalektiyle tanıştıkça bu diyalektin sözcük bilgisi ve fonetik bakımından kendisinden çok uzakta, Türk bölgesi içinde, özellikle Dersim'de konuşulan Zazaca diye bilinen dil ile aralarında çok az benzerlik buldum. Öyle sanıyorum ki, Awromani ve Zazaca eski İran diyalektlerinin, çok yaygın olan ve bütünlüğü yabancı halkların istilaları ve özellikle yoğun Kürt hareketleriyle bozulan son kalıntısıdır.

Ne yazık ki, çeşitli nedenlerden ötürü, Sanna'da ve Awroman üzerine topladığım malzeme ve aldığım notlar uzun yıllar boyunca bir köşede kaldı. Öyle ki, bu uzun aradan sonra bunlara döndüğümde konulara artık yabancıydım ve parçaların bir kısmı anlaşılmasız olmuştu. Tekstleri birlikte yeniden açıklayıp çalıştığım Arthur Christensen'in aydınlatması ve yorulmak bilmez çabası sayesinde araştırmalarımın sonucu nihayet açığa çıkabildi.

(Åge Meyer Benedictsen - Arthur Christensen, *Les Dialectes D'awromān Et De Pāwā*, Kopenhavn, 1921, s.7-9)

Awromāni

- 2 -

Arthur CHRISTENSEN

Fransızca'dan çeviren:

Asım ROŞNBER

Bay J. De Morgan "Mission Scientifique en Perse" adlı yapıtında (Dilbilim Çalışmaları, cilt V, Paris 1904) birkaç Awromāni sözcük yayımlanmıştır. Bunlar, gördüğüm

kadarıyla, bu diyalekte şimdiye kadar yayımlanmış olan tek örneklerdir. Awromānlar ve diyalektleri üzerine Morgan'ın şu belirlemesi (s.3) vardır: "Küçük Awromān

bölgesi Zagros dağları arasındadır. Çevresi tamamen Kürt kabileleriyle çevrilmiştir. Halkı çok yabancı olup diyalektleri İran'daki diyalektler içinde en iyi korunandır. Ne yazık ki, bu insanlar öylesine cahil ve dar görüşlü ki, dillerinde derleme yapmada çok güçlüklerle karşılaşım."

Morgan, Awromani'yi Kürt diyalektleri içinde ele almıştır. Meyer Benedictsen, ilkten, haklı olarak, Awromani ile Awroman'dan çok uzakta olan Türk bölgesindeki Dersim Zazacının dili arasında bir ilişki kurmuş -o dil ki, Lerch ve Justi'den sonra Kürt diyalektleri arasında sayılmıştır- daha sonra ne Zazaca'nın ne de Awromani'nin Kürtçe alanı içinde olmadığını, ancak İran diyalektleri içinde ayrı bir grup olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak Zazaca ve Awromani ayrı gruplardandır; Kürtçe bir yanda, Farsca öte yanda, İran'ın kuzey batısında ve merkezi İran'da Kürtçe ve Farsça diyalektleri kadar net ve belirgin olan ancak tam bir grup içine alınamayacak bir dizi diyalekt avdır: Sāmnanī, Kohrūd diyalektleri, Vönisün, Kāsā, Zāfrā ve Sō, Gūrāni, Zāngānā, Rijābī -Morgan tarafından aktarılan birkaç sözcüğün değerlendirilmesine bağlı olarak Awromani'ye en yakın olan diyalekt-, Hazar diyalektleri Māzāndā-rānī, Gīlākī v.b.g. ve Zazaca. Zaza adı altında bilinen halklar kendilerine Dimlā (Dēlām'dan gelen bir sözcük) veya Dimli derler; bunlar bir olasılıkla öteden beri askeri yetenekleriyle bilinen Dēlāmīlerin askeri bir kolonisinden gelmektedirler.¹ Göçederek batıya geldiler. Onlar kazanılmış topraklarda karışık bir nüfus olarak yerleştiler. Geriye kalanlar Guranlar, Awromānlar ve diğerleridir. 1901-03 ve 1906-07 yılları arasında İran'a ve Türkiye'nin Asya'daki illerine bilimsel gezi yapan Alman bilim adamı OSKAR MANN aşağıdaki diyalektlerden derlediği metinleri "Kurdisch - Persische Forschungen" adlı yapıtında üçüncü kısmında vermeye çalışmıştır: Khunsāri, Sō-Kohrud, Siwandi,

Nayini, Mahallāti; Gūrani ağızları Kāndülāt, Rijābi, Sayyidi, Bajalani; ve Zazaca'nın ağızları. O Awromān diyalektini bir program içinde anmıyor. Ne yazık ki, erken ölümü, Mann'ın İran diyalektleri üzerine yaptığı araştırmaları sonuçlandırmasını önledi ve kitabının üçüncü bölümü ortaya çıkmadı.²

Meyer Benedictsen'in 1901'de Kurdistan'a yaptığı gezide Awromani diyalektinin tanınmasıyla ilgili olarak verdiği malzeme az değildir. Awromāni ev sahibinin dikte ettirdiği bir metinler dizisi hazırladı, kendisinin verdiği parçalardan zor olanlarının açıklamalarını not etti ve bu notları temel gramer kurallarına dönüştürdü - fiil çekimleri vb. gibi-. Tüm bu malzeme sayesinde bu ölü diyalekt üzerinde İran dilbilimi için son derece önemli bir gramer çalışması hazırlayabildim.

(Christensen'in yazısının bundan sonraki bölümünü, yazarın metin inceleme çalışmalarında izlediği yolla ilgili bilgileri içerdiğinden buraya alma gereğini duymadık.)

(1) Bu, ben ve Meyer Benedictsen'in birlikte yaptığımız bir çalışmanın sonucudur.

(2) Oskar Mann'ın sözkonusu çalışmaları, onun ölümünden sonra arkadaşı dilbilimci Karl Hadank tarafından tamamlanarak şu adlarla yayımlandı:

Karl Hadank - Oskar Mann, Mundarten der Gūran, Besonders das Kāndülāt, Auramāni und Bādschālānī, Berlin 1930, 479 sayfa.

Karl Hadank - Oskar Mann, Mundarten der Zāzā, Hauptsächlich Aus Siwerek und Kor, Berlin 1932, 400 sayfa. Bu kitabın 45 sayfalık giriş bölümüyle Zazaca metinlerin tamamı AYRE ve PİYA sayılarında yayımlandı. Pİya.

1937-38 DERSİM ZAZA AYAKLANMASININ TARİHSEL KÖKENLERİ

Ebubekir PAMUKCU

ZAZAİSTAN'DAN DERSİM'E

Konuya Giriş

XV. ve XVI. yüzyıllarda genel olarak Anadolu, özel olarak da bölgemiz büyük devletlerin kıyasıyla boy ölçüştüğü bir alandır. Özünde tümü de Türk olan bu devletler (Memluk Sultanlığı hariç) arasında süregiden büyük rekabetin bölgemiz halklarına yansımaları, bölgemiz halkları arasındaki ilişkilerde köklü değişikliklere yol açar. Geçmişten beri süregelen dostluklar, akıl almaz bir hızla güvensizliklere ve düşmanlıklara dönüşür. XVI. yüzyıldaki tarihsel olayları izleyerek günümüze dek uzanan süreç içinde, zaman zaman yeniden gündeme gelmekle beraber, halklarımız arasındaki düşmanlık ilişkileri önemli ölçüde kaybolur; ama karşılıklı güvensizlik ise sürekli gündemde olma özelliğini korur. Bu nedenle de halklarımızın büyük güçlere karşı özgürleşmeleri yolunda birlik ve dayanışmaları da bir türlü gerçek anlamda hayata geçemez.

ayaklanmasının tarihsel kökenlerinin irdelenmesi amacıyla kaleme alınan bu yazıda yukarıda sözü edilen tarihsel dönemi bazı ayrıntılarıyla ele almamız gerekiyor. Ama biz bunu yaparken, komşu halklara karşı kesinlikle olumsuz bir tavır içinde olmadığımızı özellikle belirtmeden geçemeyeceğiz. Daha önceki yazılarımızda da defalarca belirttiğimiz gibi, biz özünde halkların kardeşliğine inanırız. Halklar arasındaki düşmanlık ve çatışmaların, halklar arasına çöreklenmiş, ve halkların düşmanlık ve çatışmalarından menfaat uman bir takım çıkar çevrelerinin kışkırtmalarından kaynaklandığına inanırız... Ama şu var ki, bugünkü tarihsel bir olayı, geçmişinden bağlarını kopararak açıklayabilmemiz de olası değil. Okuyucularımızın yazımızı bu bağlamda ele alıp değerlendirmeleri istediğimizeyiz.

rihsel dönemde "Zazaistan" diye bir devletin varolduğu şeklinde bir iddiamız kuşkusuz yok; çünkü bu adla bir devletin tarihin hiçbir döneminde bulunmadığını biz de biliyoruz. Fakat öteden beri Zazaların toplu olarak üzerinde yaşadıkları, ve adına "wel-atê ma" (bizim memleketimiz) dedikleri belirli bir coğrafik bölge var. Bu nedenle, adımıza bir devlet kuramamış olsak da, kendi memleketimizden "Zazaistan" diye sözletmekte de hiçbir yanlışlık görmüyoruz.

Şeyh Cüneyt'ten Şah İsmail'e

Osmanlı Beyliği'nin devlete dönüşmeye başladığı yıllarda, doğuda, Hazar denizinin güneybatısında, Erdebil'de İslam içinde yeni bir tarikat biçimlenmekteydi. Tarikat kurucusu Şeyh Safiyuddin'e göre, Şeyh'in sülalesi yedinci imam Musa Kazım kanalıyla Ali-Fatma'ya, oradan da peygamber Muhammed'e bağlanıyordu. Fakat günümüzde bu sülale üzerinde yapılan araştırmalar ise, sülalenin Sincanlı bir Kürt olan Firuz Şah soyuna ya da Azerbaycanlı bir Türk soyuna dayanıyor olmasını doğruya daha yakın iki görüş olarak değerlendiriyorlar.

Yaygın olan ve tarih araştırmalarında genellikle kabul gören görüşe göre, Safevilik tarikatının kökeninde, "kendini üstün görmek, böbürlenmek ve ikiyüzlülük" gibi kötü eğilimleri yoketme amacıyla "kişiliği hor görmek ve aşağılamak" ilkesine dayanan Melâmetilik vardır. Fakat öte yandan, tarikatın Şafii mezhebi kaynaklı olduğunu ileri süren görüşler de vardır. Ernest Werner de, Şeyh Safiyuddin'in, piri Zahid Geylani tarafından tarikatın başına geçmekle görevlendirildiğini yazar.¹ Ama Zahid Geylani tarikatının niteliğini tam olarak bilmediğimizden bu konuda iddialı bir gö-

rüş belirtmemiz mümkün olamıyor. Bu konuda kesin olarak bildiğimiz, tarikatın Şeyh Safiyuddin'le birlikte Şiiliğin dört kolundan biri olan İmamiliği benimsediği ve daha sonra da Şeyh Cüneyt döneminde de Şiilik ilkelerini daha yoğun bir şekilde özümseyerek Şiiliğin en güçlü temsilcisi durumuna geldiğidir.

Erdebil'de doğup gelişen Safevilik, Timur döneminde, dönem şeyhlerinden Şeyh Hoca Ali'nin gayretiyle Anadolu'yla ilişki içine girmeye başlar. Bu ilişki gelenek halinde Şeyh Hoca Ali'den sonra oğlu Şeyh İbrahim tarafından sürdürülerek Şeyh Cüneyt'e kadar gelir.

1447'de babası (ya da kardeşi) Şeyh İbrahim'in yerine Erdebil postuna oturan Şeyh Cüneyt, tarikattaki dinsel düşüncelere bir de politik muhteva katar. Böylece dinle politikayı birleştirerek, tarikatın daha kısa zamanda yaygınlaşıp daha geniş alanlarda kabul göreceğine inanır. Bu amaçla propaganda ile silahlı eylemleri birlikte yürüterek Azerbaycan'daki Türkmenler arasında büyük sempati toplar, nüfuz alanı giderek genişler, Karakoyunlu devletinin doğusunda, Hazar denizinin batı kıyılarında büyük bir güç durumuna gelir.

Şeyh Cüneyt'in günden güne güçlenmesi, o zamanlar Karakoyunlu hükümdarı ve aynı zamanda Azerbaycan hakimi olan Cihanşah'ı kaygılandırır. Fakat kendisi de Şeyh Safiyuddin sempatanlarından olduğu için, Erdebil'e karşı askeri güç kullanmayı uygun görmez. Bunun yerine, Şeyh Cüneyt'in amcası Şeyh Cafer'le ittifak kurup, üstü kapalı tehditlerle Şeyh Cüneyt'i Erdebil'i terke zorlar. Ve sonunda, Şeyh Cüneyt, 1448'de yanına en sadık adamlarını alarak Erdebil'den çıkar.

İşte Şeyh Cüneyt'in asıl mücadelesi bundan sonra başlar... Merkezi otoritenin demir pençesinden amana gelmiş Anadolu'nun

Alevi Türkmen boyları arasında çalışmak üzere Osmanlı topraklarına geçer. Dönemin Osmanlı padisahu II. Murat'tan Kurtbe- len'de dirlik ister. Fakat II. Murat, genel olarak Anadolu'da büyümekte olan Safevi hayranlığını ve özel olarak da Şeyh Cüneyt'in büyük ününü bildiğinden Seyh'e istediği dirliği vermeye yanaşmaz ve onun Osmanlı sınırlarını terketmesini ister.

Bunu üzerine Şeyh Cüneyt, 1449'da Karaman Beyliği'ne geçer. Karaman beyi İbrahim, önce Şeyh Cüneyt'e oturma izni verirse de, daha sonra onun ihtilalci görüşle- rinden rahatsızlık duyarak ona karşı cephe alır. Karaman Beyliği'ndeki bu tavır deği- şikliği üzerine, Şeyh Cüneyt, Toroslardaki Varsak Türkmenlerine sığınır. Fakat Varsak beylerinin kendisini Karaman beyine teslim etmek istediklerini sezince de Varsak'tan çıkıp İskenderun körfezindeki dağ- larda Haçlılardan kalma yıkık kaleye yerleşip orayı kendisi için merkez yapar.

Burada Suriyeli ve Iraklı bazı mutasavvif- larla² Simavnalı Şeyh Bedreddin müritleri- nin de çevresinde toplanması³ üzerine ol- dukça güçlenen Şeyh Cüneyt, çalışmalarını merkezi otoritelere karşı halk ayaklanma- ları örgütleyerek Safeviliği devlet politi- kası durumuna getirmek düşüncesi üzerine oturduğundan İskenderun'da da fazla barınamaz. Çalışmalarından rahatsızlık duyan Memluk sultanı, onun üzerine asker yollar. Bunu üzerine Şeyh Cüneyt müritleriyle bir- likte İskenderun'daki kaalesinden çıkarak kuzeye yönelir ve Karadeniz kıyısında Ca- nik bölgesine yerleşir.

Şeyh Cüneyt, kendisini Erdebil'den Ca- nik'e getiren zaman süresince, her gittiği yerde öğretisini yayar, Safevilikle ezenlere karşı mücadeleyi özdeşleştirerek merkezi otoritelere karşı halk ayaklanmalarının to- humlarını atar. Bu nedenle de, çalışma yaptığı her bölgede merkezi otoriteyle çatışmak, ve sonunda bölgeyi terketmek zo-

runda kalır.

Canik'teyken, bir devlet sahibi olarak tari- katını yaymada daha etkin olabileceğini hesaplayarak Trabzon Rum İmparatorluğu- nu nasıl alabileceğinin planlarını yapar. 1456'da müritlerinden oluşan büyük bir or- duyla Trabzon üzerine yürütür. Fakat hesap umduğu gibi çıkmaz; Trabzon önlerinde meydana gelen uzun ve kanlı çarpışmalarda bir başarı elde edemez. Tam bu sıra Os- manlı sultanı II. Mehmet de Trabzon üze- rine sefer düzenlediği için Şeyh Cüneyt, Trabzon'a ilişkin emelinden vazgeçerek geri döner... Aralıksız süren mücadelesi onu öyle bir noktaya getirir ki, Trabzon başarısızlığından sonra kendisini bir düş- manlar denizinin (Osmanlı Devleti, Kara- koyunlu Devleti, Karaman Beyliği, Mem- luk Sultanlığı ve Trabzon Rum İmparator- luğu) ortasında bulur.

O yıllar Karakoyunlu ve Akkoyunlu devlet- leri bölgede iki rakip güç durumundaydılar. Şeyh Cüneyt bu durumdan yararlanabilece- ğini hesaplayarak Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'la ilişki kurmanın yollarını a- rar, Ve nitekim gelişmeler umulan şekilde olur; Uzun Hasan, kendisi Sunni olduğu ve Siiile karşı olduğu halde, Karakoyunlu hükümdarı Cihan-Şah'a karşı Şeyh Cüneyt'- le ittifak kurmayı kendi politikası için uy- gun görür ve onu Diyarbakır'a kabul eder.

Şeyh Cüneyt, Diyarbakır'a geldikten sonra Uzun Hasan'ın kızkardeşiyle evlenerek du- rumunu daha da sağlamlaştırır. Diyarbakır'- da kaldığı üç yıl zarfında çevre illerde ha- lifeleri aracılığıyla propaganda faaliyetle- rini sürdürür. Sunni olmaları nedeniyle Kürtler arasında çalışma yapmanın olanak- sızlığını bildiğinden, Akkoyunlu sınırları içindeki Zazaistan'ı kendisine çalışma ala- nı olarak seçer. Fakat Türkmenler arasında ulaştığı başarıyı Zazalar arasında bir türlü elde edemez. Halifelerin propagandaları so- nucu, Zazalar arasında Şeyh Cüneyt'e karşı

bir sempati kuşkusuz oluşur. Fakat bu sempati, Şeyh'in müridi olma düzeyine bir türlü ulaşamaz.

Şeyh Cüneyt hareketi karşısında Zazaların bu tutumu, tarihsel koşulları içinde ayrıntılı olarak inceleme konusu yapılırsa, kuşkusuz daha sağlıklı sonuçlara varılabilir. Fakat biz, bu aşamada, şu andaki bilgilerimizin ışığında konuyla ilgili olarak şu noktaları belirtmekle yetiniyoruz:

1- Zaza Aleviliğiyle Türkmen Aleviliği ve Safevilik arasında kaynak'tan kaynaklanan bir birlikteliğin ötesinde fazla bir ortaklık yoktu;

2- Zaza Aleviliği, Safevilikle Türkmen Aleviliğini birleştiren "Türklük" ögesinden yoksundu;

3- Zaza Aleviliği, Şia inancıyla Zerduştluğun ve Zaza gelenek ve göreneklerinin bileşiminden oluşurken; Türkmen Aleviliği ise, Şia inancıyla Şamanizmin ve Türk gelenek ve göreneklerinin bileşiminden oluşuyordu;

4- Anadolu'da Osmanlı'nın katı merkezileştirme politikası Türkmen boylarının serbest yaşama tarzlarını tehdit ederken, bir nevi küçük beylikler federasyonu sayılabilecek Akkoyunlu devletinde, merkezi otorite ile Zaza aşiretleri arasındaki ilişkiler daha esnek kurallara dayanıyordu.

Böylesine olumsuz koşullarda Diyarbakır'da daha fazla oyalanmak, Şeyh Cüneyt gibi bir mücadele adamı için önemli bir kayıp olacaktı. Nitekim Şeyh de bu gerçeğin bilincinde olarak, üç yıl sonra karısını Diyarbakır'da bırakarak kendisine inananlarla birlikte yeniden Erdebil'e döner.

Şeyh Cüneyt, bu tarihten sonra yine aktif mücadelenin içindedir. Müritlerine geçim sağlamak için Hırsityan Çerkezler üzerine akın düzenler. Fakat Kafkas geçitlerini e-
linde tutan Şirvanşah, Şeyh Cüneyt'in Çerkez ülkesine geçmesini engeller. 1460'ta

Karasu vadisinde meydana gelen savaşta Şeyh Cüneyt bir okla vurularak ölür. Ve aynı yıl, Diyarbakır'da bıraktığı eşinden (Uzun Hasan'ın kızkardeşi Hatice Begüm) bir çocuğu dünyaya gelir: Haydar.

Haydar, dayısı Uzun Hasan tarafından korunur. Dokuz yaşındayken, yine Uzun Hasan'ın desteğiyle Erdebil'de tarikat reisi olur. Erdebil'e yerleştikten sonra, bir yandan tarikat liderliğini yürüttürken, bir yandan da kendisini yetiştirir. Çok geçmeden de iyi bir silah yapımcısı ve güçlü bir lider olarak babasının yolunda mücadeleye atılır. İyi yetişmiş müritlerini "halife" ünvanıyla Anadolu'ya yollayarak nüfuzunun oralarda kökleşmesini sağlar, yandaşlarının sayısını artırır.

Şey Haydar da babasının yolundan giderek hem Şirvanşah'tan intikam almak hem de müritlerine geçim sağlamak üzere, özel üniformalı askerleriyle⁴ 1483'te Çerkezlerin memleketine bir akın düzenler ve çıkan çatışmada büyük bir zafer kazanır. Türkmenler, Çerkez ülkesinden bol miktarda yağmalanmış mal ve kızlı erkekli çok sayıda canlı ganimetle⁵ geri dönerler. Tüm savaş ganimetlerinin müritler arasında bölüşülmesi, müritlerin moralini yükseltir. Bu yüksek moralle Çerkez ülkesine yeni bir saldırı daha düzenlenir ve yine bol miktarda canlı cansız savaş ganimetiyle geri dönlür.

O sıra Akkoyunlu Devleti'nin başında Sultan Yakub bulunmaktadır. Sultan Yakub, Şeyh Haydar'ın gittikçe yayılan ününden ve Anadolu içlerine kadar yayılan halifelerinin propagandalarından endişe etmeye başlar. Bu nedenle, kendisiyle görüşmek üzere 1487'de Şeyh'i tutuklatıp o sıralar devletin başkenti olan Tebriz'e getirir. Erdebil'den çıkması, Anadolu'daki halifelerle ilişkilerini kesmesi ve savaştan uzak durması yolunda uyarılarak, ve bazı kaynaklara göre bu konuda kendisine yemin ettiril-

erek, serbest bırakılır.

Bu olay, Şeyh Haydar ile Sultan Yakub arasındaki ilişkinin bozulmasına neden olur. Nitekim bir yıl sonra, yani 1488'de Şeyh Haydar karargahını Erdebil'den Kum kentine taşıyarak Sultan Yakub'a karşı başkaldırır. Böylece o da babası gibi aynı anda birçok düşmanla dövüşmek zorunda kalır. Sonunda, 1489'da Sultan Yakub yönetimindeki Akkoyunlu ordusuyla tuttuğu savaşta ölür.

Şeyh Haydar'ın ölümünden sonra, geriye kalan üç oğlu Ali, İbrahim ve İsmail tehlike dolu günler yaşarlar... Şeyh Cüneyt eliyle bölge Türkmenleri arasında saçılan ve oğlu Haydar tarafından geliştirilen Safevi tohumları bölgede kök salmaya başlamış, bölgenin egemen devletleri (Osmanlı, Akkoyunlu, Memluk) için ciddi bir tehlike unsuru durumuna gelmişti.

Sultan Yakub, Ali, İbrahim ve İsmail'i anneleriyle birlikte bir kaleye hapseder. 1490'da Sultan Yakub ölünce, Akkoyunlu Devleti'nde iktidar mücadelesi başlar. Prenslere Rüstem, bu mücadelede Safevilerden yararlanmak için Şeyh Haydar'ın eşiyle çocuklarını serbest bırakır. Ve nitekim Sultan Ali sayesinde Rüstem mücadeleyi kazanır.

Ama Rüstem, Sultan Ali'ye güvenmemektedir. Sultan Ali'nin gelecekte başına sorunlar açacağını düşünerek 1494'te onu öldürür. Tarikat mensupları, Rüstem'in gazabından korumak için İbrahim ile İsmail'i Erdebil'in göçmenler mahallesinde⁶ Dulka'dır Türkmenlerinden bir kadının evinde saklarlar. Fakat Sultan Rüstem çocukları bulmak üzere Erdebil'deki aramalarını yoğunlaştırınca, çocuklar Gilan'a (Geylan) kaçırılırlar.

Çocukluğu Gilan'ın Lahican kentinde, Anadolu'dan ve öteki yerlerden gelen müritle-

rinin ziyaretlerini kabul etmekle geçen İsmail, 1499'da oniki yaşındayken Lahican'dan ayrılır.

O sıralar Akkoyunlu Devleti politik bunalımlarla sarsılmaktadır... 1500'de devlet, Akkoyunlu prensleri Elvend ve Murat arasında bölüşülür. Böylece Akkoyunlu Devleti ve gücü ikiye bölünerek zayıflar.

İsmail bu durumu değerlendirir. Önce Elvend üzerine yürür. Nahcivan mintikasında meydana gelen kanlı savaşta Elvend kuvvetleri büyük bozguna uğrayınca, bölüşümde Elvend'in payına düşmüş olan Zazaisan, bugünkü Türkiye Kürdistanı, Ermenistan ve Azerbaycan toprakları da İsmail'in meşru mülkü durumuna gelir.

Bu büyük başarıdan sonra devletin (Akkoyunlu Devleti) adını Şeyh Safiyuddin adına izafeten "Safevi Devleti" olarak değiştiren İsmail'in kendisi de "Şah İsmail" olarak anılmaya başlar. Böylece Şeyh Safiyuddin'le (doğumu 1252) başlayıp zorlu mücadelelerle gelişen Safevilik, 1501'de büyük bir devletin resmi politikası durumuna gelir.

Osmanlı'nın Zor Günleri

Osmanlı Beyliği devlet'e dönüşürken, komşu devlet Bizans'ın yanı sıra Anadolu'daki diğer Türk beylikleriyle de uğraşmak zorunda kalmıştı. Ama bu beyliklerin bir bir yenilip Osmanlı'nın üstünlüğünü kabul etmeleri pek zor olmadı. Ancak bunlardan Karaman Beyliği, XV. yüzyılın sonlarına kadar varlığını korudu ve sürekli Osmanlı'yla çatışma halinde oldu.

Karaman Beyliği'nin, direniş gücünü Toroslardan aldığı söylenir. Bu doğrudur. Osmanlı ordusuyla her karşılaşmada, kendisini güç durumda hisseden Karaman kuvvetleri Toroslara savunma hattına çekilerek

Osmanlı ordusuna büyük kayıplar verdiriyor, onu geri çekilmek zorunda bırakıyorlardı. Ama bize göre bu uzun süreli direnişe güç veren asıl kaynak insan unsurudur. Karaman Beyliği'nin askeri gücünün önemli bir bölümü göçebe Türkmen oymaklarından oluşuyordu. Karaman Beyliği topraklarında serbest bir yaşam sürdüren bu Türkmen kabileleri, her Osmanlı saldırısında, serbestliklerinin Osmanlı merkezi otoritesince gasbedileceği kaygısıyla silaha sarılarak ordu saflarında yer alıyor ve düşman tehlikesini uzaklaştırıncaya dek silahtan elden bırakmıyorlardı.

Osmanlı Devleti, Karaman Beyliği'ni Anadolu'da gelişmenin önünde bir engel olarak görüyorken, Anadolu'nun doğusunda Akkoyunlu Devleti günden güne güçlenmekte ve genişlemekteydi. Diyarbakır'dan başlayarak, Azerbaycan'a doğru genişleyen devlet, şimdi Anadolu içlerine doğru açılma eğilimi gösteriyordu. Uzun Hasan'ın günden güne büyüyen gücünden endişe duymaya başlayan II. Mehmet (Fatih), Uzun Hasan'la büyük bir savaşa tutşmanın kaçınılmaz olduğunu hesaplayarak savaşın ön hazırlıklarını yapmaya koyulmuştu.

Böyle bir karşılaşma vukubulmadan önce, II. Mehmet, Karaman sorununu kökten halletmeliydi. Bu amaçla 1466'da başlattığı büyük hareket deniz kuvvetlerinin de katılımıyla 1474'e dek sürer. 1474'te Karaman direnişini önemli ölçüde kırılır. Direniş bir süre daha Kasım Bey liderliğinde cıız ayaklanmalar şeklinde sürer ve 1483'te Kasım Bey'in ölümünden sonra bölge tamamen Osmanlı toprağına katılır.

Karaman Beyliği üzerinde iki tarafın da emelleri vardı. İki taraf için de Anadolu'nun fethi Karaman Beyliği'nin alınmasına bağılıydı. Fakat II. Mehmet daha çabuk davranmış, 1466'da başlattığı büyük harekatta Karaman beyi Pir Ahmet Bey'i yenmiş ordusuyla birlikte Toroslara çekilmeye zor-

lamıştı. Birkaç yıl daha süren savaşlar artık Karaman Beyliği'nin sonunun gelmeye başladığını haber verdiğinde, II. Mehmet hareketin sonunu beklemeden doğu seferine çıkmakta bir sakınca görmedi.

Nihayet beklenen karşılaşma 1473'te Tercan yakınlarındaki Otlukbeli'de vukubuldu. Fatih'in modern ateşli silahlarla donanmış askerleri karşısında Uzun Hasan'ın klasik Türkmen silahlarıyla donanmış ve klasik savaş yöntemleriyle dövüşen askerleri fazla tutunamadılar. Savaşta Uzun Hasan büyük bir yenilgi olarak geri çekilmek zorunda kaldı.

1473'te büyümenin doruğunda olan Akkoyunlu Devleti, Otlukbeli yenilgisinden sonra içine düştüğü iç bunalımlarla günden güne çözülmeye başlar. Ama Osmanlı Devleti için ise durum tam tersi olur. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti ilk kez Anadolu'nun doğusuyla tanışır, Zazaistan, Kürdistan ve Ermenistan üzerinde hak iddia etmeye başlar... Otlukbeli yengisi, II. Mehmet'in Osmanlı Devleti içinde ve komşu ülkelerde büyük prestij kazanmasına yol açtı. O döneme kadar Memluklara tabi tampon bir bölge olarak varlığını sürdüren Dulkadiroğulları, Otlukbeli sonrası Osmanlılar'a meyiletmeye başladı. Bu durumu değerlendiren Osmanlılar, sınırlarını Çukurova'da Memlukların bir uç beyi görünümünde olan Ramazanoğlu topraklarına dek genişlettiler.

Osmanlı sınırları böylece başdöndürücü bir hızla genişlerken, Anadolu'da olup bitenler, Osmanlı açısından hiç de iç açıcı değildi. Önemlisi, Anadolu halkı, ikinci sınıf vatandaş durumuna düşmüş olmanın hoşnutsuzluğu içindeydi. Devletin kuruluşunda Osmanlı hanedanıyla kader birliği etmiş olan bu halk, devlet sınırları Makedonya'ya, Sırbistan, Macaristan'a doğru genişledikçe, yani Anadolu bir uç boyu olmaktan çıkıp bir iç bölge durumuna gel-

dikçe, Anadolu halkının devlet içindeki fonksiyonu da değişiliğe uğruyordu. Osmanlı'nın diğer Türkmen boylarıyla birlikte uğruna kan döktüğü Anadolu, artık bir zahire ambarı, vergi ve asker deposuydu. Uzak diyarlara fetühlere giden ordular Anadolu halkından zorla toplanan vergilerle donanıyor, besleniyor; büyük kentlerde kurulan vakıflar bu vergilerle ayakta duruyor; adım başında yükselen muhteşem hanlar, hamamlar, camiler bu vergilerle inşa ediliyordu. Öyle ki, koyunundan tutun koyununu otlattığı yaylağına dek, Anadolu halkının her şeyine değişik adlarla değişik vergiler konmuştu. Ayrıca batıdaki yerleşik hayata göre biçimlenen Osmanlı toplum yapısı, Anadolu halkının alışageldiği serbest yaşama hiç de uymuyordu. Katı bir merkezîyetçiliğin egemen olduğu bu yapıda katı ve kesin kurallar, bu kuralları hayata geçiren yetkisi sınırsız komutanlar, kadılar, katipler ve bir sürü kağıtlar ve tahrirler vardı. Tüm bunlar Anadolu insanının yabancı olduğu şeylerdi ve onun yaşama biçimini alt üst ediyorlardı.

Tüm bunların yanı sıra, Anadolu'nun Alevi Türkmen oymaklarının, komşularından farklı olarak fazladan bir de dinsel yönden rahatsızlığı vardı. Şeriat düzenini devletin resmi politikası durumuna getiren Saray, tüm kurumlarıyla Sunniliği Anadolu'nun Alevi Türkmenlerine dayatıyordu. Onlardan zorla alınan vergilerle camiler, medreseler inşa ediliyor, onların giderleri ve şeriatın uygulayıcısı kadıların maaşları karşılanıyordu. Aleviler kendi mezheplerinin kurumlaşması için devletten hiçbir destek alamadıkları gibi, en sade dinsel ibadetlerini bile gizli yapmak durumundaydılar.

İşte Anadolu'nun Alevi Türkmenlerinin Safevi halifeleriyle tanışması böylesine sorunlarla yüklü bir dönemde olur. Anadolu'yu kendi düşüncelerinin hayata geçirilmesi için en uygun bir alan olarak gören Safevi şeyhleri, iyi eğitim görmüş halifelerini A-

nadolu'nun değişik yerlerine gönderirler. Şeyh Cüneyt'le birlikte başlayan bu gelenek, aralıksız sürer. Öyle bir an gelir ki, Anadolu'nun Alevi Türkmenleri, kurtuluşu, Safevi bayrağı altında savaşmakta bulurlar. Bu aşamada Anadolu'dan kabileler halinde İran'a doğru göçler başlar. Bu göçler gerek Osmanlı, gerekse Dulkadiroğulları'nı rahatsız ederse de önleri alınmaz.

Derken, 1501'de Şah İsmail doğuda bir devlet kurarak, Safeviliği, kurduğu bu yeni devletin devlet politikası durumuna getirir. Devletin adını da "Safevi Devleti" olarak ilan eder.

Bu olay, Anadolu Alevileri arasında coşkuyla karşılanır. Devlet desteğiyle Anadolu'ya gelen halifelerin sayısı çoğalır, ve bu çoğalmaya paralel olarak Anadolu'dan İran'a Alevi göçleri kitlesellik kazanır.

Ve derken, Osmanlılara karşı olan hoşnutsuzluk ve Safevilere karşı olan sempati, 1511'de Şah İsmail'in Anadolu'daki halifesi Şah Kulu⁷ liderliğinde büyük bir halk ayaklanmasına dönüşür... Şah Kulu ilk başarısını Şehzade Korkut'un adamlarına ve Antalya subaşısı Hasan Bey'e karşı kazandıktan sonra kendisine inanları topyekun savaşa çağırır. Kısa zamanda çevresinde yoksul köylüler, umarları ellerinden alınmış sipahiler ve tımar erlerinden oluşan büyük bir güç toplanır.

Ayaklanmanın büyümesi üzerine Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmet Paşa, ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilir... Şah Kulu, Burdur'u alarak Kütahya üzerine yürür. Kütahya'da Karagöz Paşa ile yaptığı kanlı savaşta yenilerek dağlara çekilirse de ikinci bir baskınla Karagöz Paşa ordusunu bozguna uğratarak Paşa'yı da Kütahya kalesinin burcuna asar. Oradan Manisa'ya doğru ilerler. Alaşehir ovasında Şehzade Korkut komutanlarından Hasan Ağa'yı yenererek Bursa yönünde yürüyüşe geçer.

Şah Kulu ayaklanması patlak verdiğinde, Osmanlı hanedanı taht kavgasıyla birbirine girmiş durumdaydı. Çok yaşlı olan Sultan Bayezit'in her an ölebileceğini hesaplayan şehzadeler, Sultan öldüğünde başkente en yakın olmanın ve böylece diğerlerinden önce yetişip tahta oturmanın mücadelesi içideydiler.

Taht kavgaları bu aşamadayken, Şah Kulu ayaklanmasının patlak vermesi ve devleti tehdit eder boyutlara ulaşması, gelişmelerde yeni bir aşamaya yolaçar. Sultan Bayezit, Vezir-i Azam Hadım Ali Paşa ve Şehzade Ahmed'i, güçlerini birleştirerek ayaklanmayı bastırmakla görevlendirir. Bu haber üzerine Şah Kulu, önce geri çekilerek Konya'yı kuşatırsa da sonra kuşatmayı kaldırarak Döşeme Derbendi denen yerde kayalıklara çekilir ve burada Hadım Ali Paşa kuvvetlerince çembere alınır. Bir ay süren çarpışmalardan sonra çemberi yararak İran'a geçmek üzere Sivas'a doğru çekilir.

Bu sırada Şehzade Ahmet, İstanbul'a dönmek üzere yola çıkar. Hadım Ali Paşa ise Şah Kulu'yu takibeder. Nihayet iki taraf kuvvetleri Sivas'ta karşılaşırlar. Karşılıklı büyük kayıpların verildiği bu karşılaşmada hem Şah Kulu hem de Hadım Ali Paşa ölürler. Şah Kulu'nun geriye kalan askerleri de İran'a geçmeyi başarırlar.⁸

Sultan'ın, ayaklanmayı bastırmak üzere Şehzade Ahmed'i görevlendirmesi Şehzade Selim'i tedirgin eder. Selim, Sultan'ın bu davranışıyla Ahmed'e prestij kazandırarak onu saltanat tahtına oturtmak istediğini düşünerek, tahtı babasından zorla almak üzere askerleriyle Edirne'den yola çıkar. Bunu haber alan Bayezit, ordusuyla Selim'i Trakya'da karşılar. Baba oğul arasında çıkan savaşta Selim yenilerek geri çekilir. Fakat çok geçmeden, yeniçeriler Selim'i davet edince, Selim İstanbul'a gelerek saltanatı babasından zorla alır, 1512.

Fakat taht kavgaları 1513 baharına dek aralıksız sürer. Bu süre içinde I. Selim (Yavuz), kardeşleri Ahmed ve Korkut'u ve tüm yeğenlerini bir bir öldürtür. Zaten babası da tahttan düşürülüşünden bir ay sonra Diemetoka yakınlarında ölmüş olduğundan, 1513 baharında, I. Selim Osmanlı Devleti'nin rakipsiz padişahı olarak kanlı devlet tahtına oturur.

XV. Yüzyıl ve XVI. Yüzyılın Başlarında Zazaistan

XV. yüzyıla girerken, Zazaistan, Zazaların yurdu olan özelliğini koruyagelmekteydi. Güneyden kuzeye doğru gidildikçe çoğalan bir Ermeni nüfusun ve güneybatı kesimlerinde seyrek olarak rastlanan bir Kürt nüfusun da varlığına rağmen bölgenin her yanında Zazalar nüfusun mutlak çoğunluğunu oluşturuyorlardı. Ama böyle olmakla birlikte Zazalar hiçbir dönemde -en azından bu incelememize konu olan XV. yüzyıl ve sonrasında- kendi yurtlarında yöneten unsur durumuna gelemediler. Bu işlevi yüzyıllarca ya Türkler, ya Türklerin desteğinde Kürtler, ya da bazen Türklerin bazen de Bizanslıların desteğinde Ermeniler yönetsel beylikler şeklinde yerine getirdiler.

XV. yüzyılda Zazaistan'da aşiretçilik temelinde örgütlenen bir feodal yapı vardı. Bu feodal yapı, yönetim organlarına (kaleler) bir takım yükümlülüklerle bağımlı fakat kendi özgür iç gelişimi ile biçimlenmekte, örgüt yapısı iç dinamikler tarafından belirlenmektedir.

Zazaistan'daki feodal yapılanma Avrupa'daki feodalizmle önemli bazı farklılıklar gösterir. Öncelikle Zaza feodalizmi,⁹ adına "aşiret" denen bir çekirdek tarafından oluşturulmuş için bu yapılanmada belirleyici olan akrabalık ilişkileridir. Yani bir aşiret, öte-

den beri süregelen bir akrabalar silsilesinin halen devam eden bir beraberliğidir. Yapılanma böylece esas olarak akrabalık ilişkilerine dayanınca, bu yapıda toprak köleliği hiç almadığı gibi, "topraksız köylülük" de hemen hemen yok gibidir. Bu yönüyle Zaza feodalizmi Kürt feodalizminden de önemli farklılıklar gösterir. Kürdistan'da köyler ve marabalarla ayakta duran toprak ağalığı kurumu günümüzde bile varlığını korumakta, Kürdistan'da halen çözümünü en zor sorun olma özelliğini muhafaza etmektedir.

Zaza feodalizminin çekirdeğini oluşturan aşiret'in bir akrabalık kurumu olduğunu belirttik. Fakat bir de aşirete dışarıdan gelmiş bir kesim var. Herhangi bir nedenle kendi aşiretinin dışına düşerek gelip aşiret nüfuz alanı içinde barınma isteğinde bulunan kişiler genellikle kabul edilir ve korunurlardı. Fakat bunun yanı sıra, bu kişilerin mülk edinme vs. gibi hakları mevcut değildi. İşte Zazaistan'daki feodal yapılanmada topraksız köylülük diye adlandırdığımız kesim bunlardan oluşuyordu.

Fakat ne yazık ki, tarihsel araştırmalarda XV. yüzyıl Zazaistanının toplumsal yapısına inmek pek mümkün olamıyor. Çünkü Zazaistan'da halkın örgütlü birlikleri durumunda olan aşiretlerin üstünde yepyeni bir örgütlenme vardır. Bu örgütlenme tamamen dışarıdan olup silah zoruna dayanmaktadır. Günümüz değerlendirmesine göre sömürgeciliğin Zazaistan'daki örgütlenişini ifade eden bu yönetsel birimler, ulusal bir bilinçten yoksun XV. yüzyıl Zazaları arasında katlanılması gereken birer örgütsel birim durumundaydılar. Tarihler genellikle bu üst örgütlerin mücadelelerini konu edindikleri için araştırmalarda çoklukla bunlar karşımıza çıkmaktadır. Araştırmalarımızı biraz derinleştirmemiz durumunda da "kale"lerle karşılaşmakta ve onlarda daha ileri gidememekteyiz.

Kaleler, bölgede en küçük yönetsel birlikler durumundaydı. Bir kale, çevresindeki küçük bir mıntıkadaki ilişkileri düzenleyen, vergi ve asker temini bakımından etki alanının içinde bulunduğu beyliğe karşı sorumlulukları olan bir yönetsel birimdir. Öte yandan beylikler ise daha geniş çerçeveli bir örgütlülüğü ifade ediyorlardı. Beyliğin yönetsel örgüsü, beylik yasalarının kaleler yöneticilerince bölgede işlerliğini devamlı kılmak ve beylik etki alanına giren mıntıkaları, dışarıdan gelen güçlere karşı korumak amacına yönelik olarak örgütlenmişti. Fakat ilk bakışta beylik, bölgede en büyük yönetsel erk gibi görülse de aslında beylik de belirli bir büyük otoritenin (devletin) hegemonya alanı içinde varlığını sürdürüyordu, ve bu nedenle de hegemonya alanı içinde bulunduğu büyük otoriteye karşı belirli sorumlulukları vardı.

Bir kale yöneticisinin silahlı gücü ve beylik yöneticileriyle aralarındaki ilişkiler, sözkonusu kale yöneticisinin kaledeki hakimiyetinin devamlılığı konusunda belirleyici unsurlar durumundaydılar. Aynı unsurlar bir üst düzeyde olarak beylik yöneticileri için de sözkonusuydu.

Bölgemizin örgütlenme yapısı böyle olunca, halkımız arasında ulusal bir birliğin bulunmadığı Ortaçağ koşullarında, bölgemizi Zaza olmayan unsurların yönetmiş olmasının arkasındaki tarihsel gerçekliğin kavranılması daha da kolaylaşmaktadır. Ve bu noktadan hareketle de, yöneticilerin etnik kökenine dayanarak bölge halkının kimliği konusunda sonuçlara varmaya çalışmanın yönetsel bir yanlışlık olacağı gerçeği de apaçık olarak kendisini göstermektedir.

Zazaistan, XV. yüzyıla Osmanlı-Timur savaşlarıyla girer. Anadolu'da üstünlük kurma yarışı ve savaşları bölgemizi de büyük ölçüde etkiler. Bu mücadelede Karakoyunlu beyleri I. Bayezid'in (Yıldırım) yanında

yeralırken Uygur Mutahharten¹⁰ ile Akkoyunlu beyleri de Timur'un yanında yer alırlar.

Ama XV yüzyıla gelirken, yani XIV. yüzyılın sonlarında bölgemizin politik yapısı daha karmaşıktır. Zazaistan'ın özelinde Akkoyunlu ve Mutahharten hanedanlarının rekabeti ve çatışmaları vardır. Bu mücadelede Mutahharten Timur'dan destek alırken, Akkoyunlular da Kadı Burhaneddin'in hizmetinde, ondan yardım görürlerdi. Bölgenin genelinde ise Kadı Burhaneddin, Mutahharten, Akkoyunlu ve Dulkadiroğulları'nın birbirleriyle bölgesel ittifakları ve kavgaları; ve tüm bu ilişkilere hükmeden de bir Osmanlı-Timur-Memluk çıkar çatışmaları sürüp gidiyordu.

Kadı Burhaneddin'in Şeyh Mueyyet'i öldürmesi kendi sonunun başlangıcı olur. Çünkü bu öldürme olayına karşı olan ve Kadı Burhaneddin'e büyük askeri güç sağlayan Akkoyunlu beyi Kara Yülük Osman, bu olay üzerine Kadı'yla olan işbirliğini bozarak onunla çatışma haline girer. Kadı Burhaneddin'e karşı olmak, Akkoyunlularla Mutahharten'i birbirine yaklaştırır. Derken Kara Yülük 1398'de çıkan bir çatışmada Kadı Burhaneddin'i öldürür. Kadı'nın ölmesi, Sivas-Kayseri Devleti için büyük bir sarsıntı olur. Ve aynı yıl, devlet, Osmanlı sultanı I. Bayezid tarafından zaptedilerek Osmanlı toprağına katılır. I. Bayezid aynı zamanda Orta-Fırat bölgesinde de Memlukların denetiminde olan Elbistan, Malatya, Darende ve Divriği'yi alarak doğrudan Zazaistan'ı tehdit etmeye başlar.

1399'da Timur Anadolu'ya son kez geldiğinde Bingöl ve Dersim'in doğu kesimini baştan başa tahribederek askerlerine yağmalatır. Mutahharten, Timur'la aralarında eskiye dayanan bir dostluk bulunmakla beraber yine de kendisini tehdit altında hissederek, Timur'a değerli armağanlar göndererek yine bağlılığını bildirir. Bunun üzerine

Erzincan'a dokunulmaz. Buna karşılık olarak Mutahharten, Timur'un yanında Sivas seferine katılır ve kentin alınmasında ona yardımcı olur.

Timur'un kıslamak üzere Karabağ'a çekilirken I. Bayezit 1401'de Sivas üzerine yürüyerek kenti tekrar Osmanlı toprağına katar. Oradan, Timur'a olan hizmetlerinden ötürü, Mutahharten'i cezalandırmak amacıyla, Erzincan seferine çıkar, ve kenti teslim alır, Mutahharten'i valilikten azleder. Onun yerine Erzincan yönetimini Kara Yusuf'a bırakır. Fakat Erzincan'da Kara Yusuf yönetimi ancak 16 gün sürer. Halkla anlaşamayan Kara Yusuf, sonunda Erzincan'dan ayrılmak zorunda kalır. Halkın kentte Mutahharten'den başka vali istemesi üzerine, I. Bayezid yeniden Mutahharten'i kente vali atar.

Timur, kendisine bağlı bir beye bu şekilde davranılması karşısında öfkeye kapılır. I. Bayezid'e haber gönderip derhal bölgeyi terk ederek Kemah kalesini de Mutahharten'e bırakmasını ister. I. Bayezit, Erzincan hareketinden dolayı Mutahharten aracılığıyla Timur'dan özür dilerse de¹¹ Kemah'ı vermek istemez. Bunun üzerine Timur kaleyi zorla ele geçirerek Mutahharten'e teslim eder.

Timur'la I. Bayezid arasında rekabetin sürdüğü bu dönemde, Zazaistan'ın Dersim bölgesinde aşiretler arası yöresel kavgalar da süregitmektedir. M. Şerif Fırat'ın, herhangi bir kaynak belirtmeksizin verdiği -bu nedenle de doğruluğundan pek emin olmadığımız- bilgilere göre ilk mücadele üç aşiretin (Hormekan, Haydaran, Alan) Doğu Dersim'e hakim olma mücadelesi şeklinde görülmüştür. Uzun süren kanlı çarpışmalar sonunda Hormekan Kürt aşireti duruma hakim olur gibi görülürse de Alan, Demenan, Haydaran ve Karsan Zaza aşiretlerinin Hormekanlara karşı birleşmeleri üzerine bölgede belli bir aşiretin hakimiyetinin

tesis edilmesi mümkün olamaz.¹² Böylece başlayan aşiret kavgaları yıllarca sürer.

I. Bayezid ile Timur arasında bölgenin genelinde sürdürülen paylaşım savaşı, Zazaistan'ın çeşitli yerlerinde 1402 Ankara savaşına dek sürer. 1402 Ankara savaşı, bölgedeki dengenin tamamen Timur'dan yana değişmesi sonucunu getirir. Savaş sonrası, Osmanlı, Anadolu'nun doğusuyla ilgili tüm emellerinden vazgeçmek zorunda kalır. Bu arada Diyarbakır'da da Timur'un desteğinde yeni bir devletin, Akkoyunlu Devleti'nin temelleri atılır.

Anadolu'daki yağma hareketi boyunca askerleriyle Timur'a eşlik etmiş olan Akkoyunlu Kara Yülük Osman, Ahmet ve Pir Ali (Fahredden Kutlu'nun oğulları), Ankara savaşı sonrası Doğu Anadolu'da bir takım imtiyazlarla taltif edilirler. Çok geçmeden de, Timur'un bölgeden geri çekilmesinden hemen sonra, sözkonusu beylerden Kara Yülük Osman Bey, başkent Diyarbakır olmak üzere çevresini genişleterek 1403'te Akkoyunlu Devleti'ni kurar. Böylece Zazaistan tamamen Akkoyunlu sınırları içine girer.

Bu sıralar Erzurum'un doğusunda, Azerbaycan'ı da kapsayacak şekilde Karakoyunlu Devleti kurulmuştu., 1408. Devletin kuruluşundan sonra, kısa zamanda Kara Yusuf, Kürt beylerini yanına almayı başarır ve Akkoyunlu Devleti için ciddi bir tehdit unsuru olmaya başlar. İlk elde Mardin'i Akkoyunluların elinden alarak kaledeki üçyüzyıllık Artuklu hanedanına son verir, 1409. Ardından Erzincan üzerine yürür. 1910'da, Tercan, Bayburt ve Ispir'i de kapsayan Erzincan'ı alır. Orada da Uygur Mutahharten soyunun egemenliğine son vererek yerine kendi adamlarından birini getirir.

Kara Yusuf, sultanlık kurmakla birlikte göçebe savaşçı geleneğini sürdürür. Akko-

yunlu başkenti Diyarbakır üzerine yürür. Diyarbakır ve Çermik ekinliklerini yakıp yıkar. Bin at karşılığında kendilerine işlemeyeceği konusunda Çermiklilerle anlaşmaya varılır. Fakat sözlerinde durmamaları üzerine Çermikliler kırıma uğratılırlar. Kara Yusuf buradan Ergani üzerine yürür, kenti tahribedip kaleyi kuşatır. Kara Yülük Osman Bey kuvvetleri kaleyi kurtarmak için gelirlerse de çıkan çatışmadan bir sonuç alamayarak geri çekilmek zorunda kalırlar.

Kara Yülük Osman, buradan Karakoyunlulara ait olan Sincar üzerine yürür ve Sincar'ı yağmalar. Oradan Erzincan üzerine yürür. Erzincan'ı kuşatırsa da, Kara Yusuf'un oğlu İskender'in gelmesi üzerine kuşatmayı kaldırıp kaçmak zorunda kalır, 1416. 1420'ye dek Erzincan Karakoyunlulara bağlı bir beylik olarak kalır. Fakat 1420'de yönetim yeniden Mutahharten soyuna geçer ve ardından da Karakoyunluların beylikteki hakimiyeti son bulur. O tarihten sonra yeniden Akkoyunlu hakimiyeti başlar. Bu hakimiyet Kara Yülük Osman Bey'in ölümüne dek sürer.

Kara Yülük Osman Bey döneminde Akkoyunlular, bir ara Erzincan'dan başlatacakları bir hareketle, Erzincan'dan güneye doğru inerek Diyarbakır'a dek Zazaistan'ın tamamını işgal edip Zazaistan'da Akkoyunlu egemenliğini örgütlemek isterler. Bu amaçla Erzincan valisi görevlendirilir. Valinin bu plan doğrultusunda faaliyete geçmesi üzerine vilayete bir baskın düzenleyen Dersim Zazaları 1428'de¹³ valiyi öldürürler. Böylece Akkoyunluların bu işgal planı bir süre için askıya alınır.

Kara Yülük'ün 1432'de ölmesi üzerine Akkoyunlu içinde başlayan taht kavgaları Karakoyunlulara yeniden batıya doğru genişleme fırsatı verir. Böylece 1446'da Erzincan yeniden Karakoyunlu hakimiyetine geçerken Dulkadiroğullarından Halil Bey'in

oğlu Nasır al-Din Muhammed de Harput'u tekrar geri alır. Bu durum 1452 yılına dek sürer. 1452'de Kara Yülük Osman'ın torunlarından Uzun Hasan varlık göstermeye başlar. Aynı yıl, daha önce Karakoyunlu vasali durumuna gelmiş olan kardeşi Cihangir'i Diyarbakır'dan çıkararak Akkoyunluların başına geçer ve kısa sürede Akkoyunlu Devleti'ni bölgenin en güçlü otoritesi durumuna getirir.

Uzun Hasan döneminde bölgenin Türkleştirilmesi, devletin resmi politikası durumuna gelir. Zazaistan ve Kürdistan'daki Zaza, Kürt ve diğer milliyetlerden beylikler zamanla tasfiye edilerek yerlerine Türk beylikleri tesis edilir.

Uzun Hasan'ın bu tutumu tarihçiler arasında değişik şekillerde yorumlanır. Kimi yazarlar onun bu tutumunu koyu bir milliyetçilik olarak yorumlarken, kimileri de Uzun Hasan'la olan akrabalık ilişkilerinden ötürü Egil beyi Kazım'ın Uzun Hasan tarafından taltif edilmişinden yola çıkarak onun Türkleştirme politikasının sadece kendi güvenliğini güvence altına alma isteğinden kaynaklandığını ileri sürerler. Ama sebep şu ya da bu olsun, Zazaistan ve Kürdistan kalelerinin Uzun Hasan döneminde Türkler lehine hızla el değiştirdiği de herkeşçe kabul edilen bir gerçektir.

Uzun Hasan döneminde de Zazaistan'da Dulkadiroğullarının varlığı bir süre daha devam eder. Dulkadirleri bölgeden söktürmek için kanlı savaşlar olur. 1465'te Harput, Dulkadirli Nasır al-Din Muhammed'den alınır ve kalede Akkoyunlu hakimiyeti tesis edilir.

Uzun Hasan, devletin doğusunda gündün güne güçlenen Şiiliği de kendisi için önemli bir tehlike olarak görüyordu. Bu yüzden, içlerinde Aleviliğin yaygın bulunduğu Zazaları hep Karakoyunluların doğal müttefikleri olarak görüyor, düşmanlığını

sezdirmeksizin onlara karşı yoğun bir sindirme politikasını izliyordu. Şeyh Cüneyt'i Diyarbakır'a kabul etmesi ve onun Zazaistan'da propaganda faaliyetlerini yürütmesine göz yumması da, Şeyh Cüneyt'in propagandaları sonucu Zazalar arasında Karakoyunlulara karşı bir muhalefetin gelişebileceği umudundan kaynaklanıyordu.

Bölgede iki büyük gücün (Akkoyunlu-Karakoyunlu) paylaşım savaşı birkaç yıl daha sürer. Cihan-Şah'ın 1467'de Uzun Hasan karşısında bozguna uğraması üzerine darımağın olan Karakoyunlu Devleti, 1468'de Cihan-Şah'ın oğlu Hasan Ali'nin de Uzun Hasan karşısında hezimete uğraması üzerine tarihe karışır. Böylece Akkoyunlu Devleti, Irak, İran ve Horasan'a doğru genişleterek dönemin en büyük imparatorluklarından biri durumuna gelir. Bu arada devlet merkezi de Diyarbakır'dan Tebriz'e taşınır. Böylece bir zamanlar devletin ana kütleliğini meydana getiren Zazaistan, bu genişlemeden sonra bir uç bölgesi durumuna gelir.

"Ne var ki, bu büyük Akkoyunlu İmparatorluğu da, Karakoyunlu İmparatorluğu gibi, bir darbeye parça parça olabilecek zayıf bir kuruluş. Zira her biri ayrı ayrı bölgelere ve oymaklara sahip beylerin özerk ve irsi yönetimlerine dayalı devlet yapısında, merkez çok zayıftır. Devletin hükümdar ailesinin malı olması geleneği, bu gevşek yapı üzerine oturur. Eyaletlerde prensler ve daha çok onların atabeyi olan kudretli oymak beyleri, bağımsız yönetimlerini sürdürürler."¹³ Nitekim Otlukbeli yenilgisinden sonra imparatorluk iç buhranlar ve başkaldırımlarla çalkalanır. Merkezi otorite büsbütün zayıflar. Daha önceki tarihlerde Erzincan'da yönetimi ele geçirmiş olan Alâ al-Din Davud Şah'ın oğlu Emir Şeyh Hasan, Çemişkezek'i zaptederek hükümet merkezini oraya taşır. Çemişkezek'te üslendikten sonra, etki alanı Hozat, Kemah, Ovacık ve Kemalîye'yi kapsayacak

şekilde genişletir. Hatta bu arada Uzun Hasan'la yaptığı bir savaşta Uzun Hasan'ı yenerek Akkoyunlu'ya karşı bağımsızlığını ilan eder ve Çemişkezek'te kendi adına para bastırır.

Bu çöküş döneminde Palu kalesi Rüstam Bey'in, Egil kalesi de Şah Muhammed Bey'in oğlu Lala Kasım'ın yönetimindedir. Rüstem Bey bu karışık ortamda Ergani kalesi üzerine yürüyerek kaleyi almak ister. Fakat kale önünde çıkan çatışmada ölür, yerine oğlu Cimsit geçer. Lala Kasım'ın Egil kalesindeki hakimiyeti ise bir süre daha devam eder.

1478'de Uzun Hasan'ın Tebriz'de ölmesinin sonra ise huzursuzluk doruk noktasına ulaşır. Böylece devlet içinde başlayan taht kavgalarına çok geçmeden sistem kavgaları da eklenince devlet günden güne zayıflar, 1500'de ikiye bölünür. Bu bölüşümde Azerbaycan, Ermenistan, Türkiye Kürdistanı ve Zazaistan da Elvend'in payına düşer.

Elvend de Uzun Hasan'ın Türkleştirme politikasına sarılmak ister. İlk hedef olarak Çemişkezek'i seçer. Çünkü o sıra Emir Şeyh Hasan halen Çemişkezek'ten hemen hemen Dersim'in tamamını kontrol edebilmekteydi. Çemişkezek'in yönetimiminin bir Türk hanedanın eline geçmesi durumunda, çoğunluğu Alevi olan ve dolayısıyla Şah İsmail'in doğal müttefikleri olarak düşünülen Zazalar bu Türk hanedanın elinde kısaca alınacaktı.

Elvend bu amaçla Türk Hapandalu aşiretini Çemişkecek üzerine saldırır. İki aşiret arasında meydana gelen büyük savaşta, Akkoyunluların Şah'a karşı bir muhafız gücü olarak görmeye alışık oldukları Hapandalu aşireti bozguna uğratarak dağılır. Böylece Elvend kendi sonunu da hazırlamış olur. Nitekim çok geçmeden de Elvend, Şah İsmail karşısında mağlup olur. Böylece onun

sahibi bulunduğu bölge de Şah İsmail'in meşru malı durumuna gelir.

Şah İsmail'in bu zaferinden sonra, Emir Şeyh Hasan da direnmektense Şah İsmail'in idaresine girmeyi yeğler. Ve çok geçmeden de Emir Şeyh Hasan görevinden alınarak onun yerine İranlı bir memur atanır.¹⁵

Elvend'in yenilmesiyle Zazaistan ve Türkiye Kürdistanı Şah İsmail'in meşru malı durumuna gelir ama bölgenin, hatta Safevi Devleti'nin kendisinin tamamen Şah İsmail'in kontrolüne geçmesi uzunca bir zaman alır. Şah İsmail bunu sağlamak için geniş çaplı bir harekate girişmek zorundadır. Bunun için Anadolu'daki sempatanlarına çağrıda bulunarak Erzincan'da toplanmalarını ister. Bunu üzerine Zazaistan'ın kuzey kentlerinden Erzincan, Şah İsmail'in en büyük karargahı, ve Şah'a katılmak üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerinden akın akın gelen Alevi Türkmenlerinin toplanma merkezi durumuna gelir.

Munzur dağlarının kuzey eteklerinden geçen Sivas-Erzincan hattı, zaten öteden beri Alevi Türkmenlerin Erdebil'e ulaşmak için kullandıkları bir göç yoluydu. Bu nedenle Kuzey Zazaistan Zazaları, Alevi Türkmen kültürüyle bu hat üzerinde tanışmış, onlarla karşılıklı bir etkileşim içine girmişlerdi. Bu son durum, yani Alevi Türkmenlerin Erzincan'da toparlanmaları da bu iki kültürün karşılıklı etkileşimini hızlandırır. Böylece Türkçe kökenli dinsel sözcükler ve Alevi ozanların Türkçe deyişleri bu dönemde halkımız arasına girer ve günümüze dek yaşamasını sürdürür.

Şah İsmail'in ilk kapışması Dulkadiroğullarıyla olur. Memleketinden büyük kafileler halinde doğuya doğru olan Alevi göçleri Dulkadirlileri endişelendirir. Şah İsmail'i cezalandırmak ve sınırlarını İran'a doğru çekmeye zorlamak için Dulkadirli, Ak-

koyunluların eski başkenti Diyarbakır üzerine yürürler. Diyarbakır'ı ele geçirip kenti Akkoyunlu prenslerinden Zeynel'in yönetimine bırakırlar. Fakat çok geçmeden kent Musullu Türkmenlerinden beylerbeyi Emir'in eline geçer.

Şah İsmail, bölgede hakimiyet kurmak amacıyla Maraş üzerine yürür. Burada Dulka-dirtililerle tutuştuğu savaşı kazandıktan sonra Diyarbakır'a yönelir. Diyarbakır valisi Emir Bey Musullu, kendisini hergün tehdit etmekte olan Dulkadir tehlikesini bertaraf etmek için Haydari tacı giyerek Şah'a bağlılığını bildirir. Bu davranışından çok memnun kalan Şah İsmail, Emir Bey Musullu'yu "han" ünvanıyla taltif eder. Şah ayrıca kendisine mühürdarlık göreviyle oğlu Şah Tahmsap'ın lalahlığı görevini, ve bunlara ek olarak da Herat ve Horasan eyaletlerini verir. Bu şekilde boşalan Diyarbakır yönetimine de Mirza Bey'in oğlu Muhammed Han Ustaclu getirilir. Bu arada Palu da alınarak yönetime Arabşah adlı bir Türkmen getirilir. Fakat Lala Kasım E-gil kalesini teslim etmek istemez. Muham-med Han Ustaclu, büyük bir orduyla kale üzerine yürüyüp kaleyi teslim alır ve yönetimini Mansur Bey'e verir. Böylece Diyarbakır ve çevresinde Safevi yönetimi res-men kurulmuş olur.

Şah İsmail, Şeyh Cüneyt'ten bu yana süregelen geleneği sürdürür. Ulaşabildiği her yere halifelerini göndererek Safeviliğin propagandasını yaptırır; böylece bir yandan ele geçirdiği bölgelerde hakimiyetinin kalıcılığını kolaylaştırırken, bir yandan da tabandan gelen helk ayaklanmalarının desteğinde devletinin sınırlarını genişletmeyi amaçlar. Bu arada Zazaistan'a da Nur Ali halife'yi gönderir. Nur Ali Halife, Çemiş-kezek'e gelerek, kendisi de Şah İsmail sempatanlarından olan Hacı Rüstem'den kaleyi teslim alır. Hacı Rüstem, Şah'ın yanına gidip onun hizmetine girerken, Nur Ali Halife de Çemişkezek'i bir üs olarak

kullanarak Dersim yöresinde propaganda faaliyetlerine başlar.

Çaldıran Savaşı ve Zazaistan'ın Türk-Kürt Birlikleri Tarafından İşgali

Osmanlı Devleti, XVI. yüzyıla büyük bir ekonomik krizle girmişti. Devletin yaşama için sırtını dayadığı Anadolu, artık devleti besleyemediği gibi, beslemek de istemiyordu. Bu ekonomik krizin yanı sıra, şehzadelerin taht kavgaları da çok kan dökülmesine yolaçmış ve saray çevrelerinde büyük politik bunalımların doğması sonucunu getirmişti.

Tüm bunların yanı sıra, doğuda Safevi devleti alabildiğine güçlenmiş, etki alanını bauta Sivas'a kadar genişletmişti. Şah İsmail'in Üsküdar'a kadar geleceği söylentileri kulaktan kulağa dolaşıyordu. Üstelik Osmanlı'ya karşı güveni sarsılan Anadolu halkı da, bu fetih hareketinde Şah İsmail için öncü güç rolünü üstlenmeye hazır gibi görünüyordu.

Aslında ise, en azından Şah Kulu ayaklanmasına kadar, Şah İsmail'in Osmanlı topraklarını işgal etme diye bir düşüncesi yoktu. O, politikasını, Horasan'ı içine alan büyük bir Türk devleti kurma üzerine geliştiriyor, çalışmalarını bu amaca yönelik olarak yapıyordu. Anadolu'ya ilişkin emelleri ise askeri güç kullanmaktan çok, devleti içten fethetme yönündeydi. Bu amaçla Osmanlı içlerine gönderdiği halife ve daha alt düzeyde propagandistleri ta Osmanlı sarayına kadar girebilmiş, ve hatta Sultan II. Bayezid'i bile etki alanlarının içine alabilmişlerdi.

deki diğer halklar gibi bir Osmanlılaşma süreci içindedirler. Ama Dersim hala Zazaların yarı bağımsız yurdu olama özelliğini koruyabilmektedir, ve Zazalar bu statüden ödün vermeyi de kasinlikle düşünmemektedirler.

Devam edecek

1) Ernest Werner, *Büyük Bir Devletin Doğuşu*, c. 2, çv. Yılmaz Öner, İstanbul 1988, s.191

2) Ernest Werner, a.g.e. s.190

3) Aşık Paşa-zâde, *Tevârih-i âl-i Osman*, İstanbul 1914, s. 266

4) Şeyh Haydar'ın askerleri, oniki imama izafeten oniki dilimli olan kırmızı sarıklarıyla ilgiyi çekerlerdi. Bu askerler, kırmızı başlıklarından ötürü Osmanlılarca "Kızılbaş" diye anılırlardı. Daha sonra bu sözcük, zamanla anlam değişikliğine uğrayarak, Anadolu Alevilerinin tümü için bir aşağılama sıfatı olarak kullanılmaya başlandı... Haydari tac'ın kullanımı XVI. yüzyıl ortalarına doğru seyrekleşir. XVI. yüzyılda yalnız Safevi ailesinden gelen ve tarikata çok bağlı olan kişiler tarafından kullanılır.

5) O dönemde fiziki yapılarının güzeliği nedeniyle genç Çerkez oğlanları ile kızları Türkmenlerin en çok ilgi duydukları savaş ganimetleri durmundaydılar.

6) Anadolu'dan göçeden Alevi Türkmenlerin oturdukları mahalle.

7) Kimi kaynaklarda "Karabıykoğlu", "Şeyhoğlu" ve "Şeytan Kulu" adlarıyla da anılır. Kendisi Korkuteli'nin Yılanlı köyünden olup Şeyh Haydar halifelerinden Hasan Halife'nin oğludur.

8) Şah Kulu ayaklanması kuşkusuz bir Alevi ayaklanmasıdır. Ama halkı Şah Kulu etrafında ayaklanmaya yönelten asıl neden ise dinsel olmaktan çok ekonomik olsa gerek. Bu durumu, Şah Kulu ayaklanmasını yerinde incelemekle görevli bizce adı bilinmeyen bir kişinin Osmanlı divanına

verdiği raporda da açık olarak görmek olası. Raporun bir yerinde görevli şöyle der: "... çağırub söylerlermiş ki: Bir dahi tumar satarlar mı. Tumarımızı satun alı alı cemi rızkımız tükendi. Tumar almağa deve gerek, mal gerektir. Yoldaşa tumar yoktur. Nerede maldar etrak taifesi varsa, bezirgân oğulları varsa, kadı oğulları, müteveli oğulları varsa cümlesi ehl-i tumar oldular. Padişahın ne kadar ahçısı, seyisi, mehteri vesair hüddamı varsa cümlesi ehl-i tumar oldular, yoldaşa dirlik kalmadı. Görsünler, indî tumarı nâ-mahalle verüb Sipahi taifesini zulmetmekten ne fitneler zâhir olsa gerektir." (Çağatay Uluçay'a atfen Çetin Yetkin. Çetin Yetkin, *Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*, 3. baskı, İstanbul 1984, s.130; Çağatay Uluçay, *Yavuz Sultan selim Nasıl Padişah Oldu?*, I.Ü.Ed.F.T.D.C.V. sayı 9 Mart 1954, s.55) 9) XV. yüzyılda Zazaistan'da bulunan diğer halkların (örneğin, Ermeniler) toplumsal yapısı konusunda yeterli bilgimiz bulunmadığından bu tanıma ad olarak "Zazaistan feodalizmi" demek yerine "Zaza feodalizmi" demeyi yeğledik.

10) Prof. Dr. Yaşar Yücel, *Timur'un Orta-doğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları*, Ankara 1989, s.130

11) Neşri, *Mutahharten (Tahirten Beg) hanedanının, Tatar olduğunu söyler*. bkz. Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihân-nümâ*, c.1, 2. baskı, Ankara 1987, s.350, 351

12) M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Ankara 1961, s.71

13) M. Nuri Dersimi, bu tarihi her ne kadar 1328 olarak kaydederse de (bkz. Dr. Vet. M. Nuri Dersimi, *Kürdistan tarihinde Dersim*, Halep 1952, s.75) bu tarihlere bize yanlış gibi görülmektedir. Çünkü öncelikle 1328'lerde bir Akkoynlu Devleti bulunmadığına göre sözkonusu tarihte bir Akkoynlu valinin ödürülmesi olayının da vuku bulması doğal olarak düşünülemez.

14) Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi*, beşinci kitap, İstanbul 1984, s.2220.

arabuluculuk yaptığı bu görüşmeler, I. Selim'in bile ummadığı bir çabuklukla ve kolaylıkla meyvesini verir. Böylece, bölge-miz tarihinde tereddütsüz bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilecek olan Türk-Kürt işbirliği gerçekleşerek tarih sahnesinde işleme başlar.

Bu işbirliğinden Osmanlı'nın beklentisi, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Safevilere karşı Osmanlı sınırlarını koruyacak bir güce kavuşmak, ve bu arada doğuda vuku bulacak yöresel başkaldırlara karşı kullanılmak üzere bölgede yine bölge halkından oluşmuş bir güç bulundurmaktır. Kürt feodal beylerinin beklentisi ise bu hizmet karşılığı olarak varlıklarını sürdürebilmek ve Türklerden aldıkları güçle hem Kürtler hem de bölgenin diğer halkları üzerinde tahakküm kurabilmektir.

Bu işbirliği, Kürt, Zaza ve bölgenin diğer halklarının tarihinde bir dönüm noktasını ifade eder. O döneme dek, eşit koşullarda olmaları itibarıyla, bölge halkları arasındaki sürtüşmeler, bir ötekinin imhasına yönelik bir amaç taşımaz. Zaman zaman bir takım anlaşmazlıklar olsa da bölge halkları arasında kavgaдан çok barış hakimdir. Fakat bu dönemde gerçekleşen Türk-Kürt işbirliği, bölgede dengenin Kürtler lehine bozulması sonucunu getirir. Ve işte o tarihten sonra Kürtler, Türklerden aldıkları güçle kapıköşüleri olan halklara yabancılaşıyor, onların memleketlerine akın üstüne akın düzenlerler.

Bölgede süregelen devler savaşı Kürdistan'ın bölünmesiyle sonuçlanınca, zaten büyük bir bölümüyle işgal altında olan Zazaistan da Zazaların inisiyatifine bağlı olmaksızın Osmanlı sınırları içinde kalır. O tarihten sonra Zazalar sürekli iki ateş arasında dırlar. Zazaları teslim almak için artık Osmanlı'nın fazla bir külfete katlanmaması gerekmiyor; bu işi, Kürt feodal beylerinin komutasındaki Kürt birlikleri seve

seve yapıyor ve büyük başarılar da elde ediyorlardı.

Bu dönemde Zazalarda bir ulusal bilincin bulunduğu ve bu bilinçle bir Zazaistan mefhumunun varolduğu söylenemez. Ancak Kürt beyleri önderliğindeki Kürtlerin birliği, ve Osmanlı'nın bu birlikle işbirliği içinde Zaza yerleşim birimlerine karşı sürdürdüğü işgal hareketi, Zazalar arasında, sahiboldukları mıntıkaları koruma içgüdüünü harekete geçirir. Daha önceleri, kale savaşları, kaleye sahibolmak isteyen yabancı güçler arasında meydana gelirken, Çaldıran savaşı ve sonrasında, Kemah savunmasında örneğini gördüğümüz gibi, halkın da kaleleri topyekun olarak koruma çabası içine girdiğini görüyoruz.

Zazaların kendi memleketlerini koruma mücadelesi uzun sürer. Bu süreç içinde dört yandan işgal edilen Zazaistan sindirilerek "zararsız" duruma getirilir. Ancak Zazaistan'ın kalbinde, yani Dersim'de Zazalar sahiboldukları dağlara sırtlarını dayayarak bağımsız ve "zararlı" olma özelliklerini ısrarla sürdürürler.

Türk-Kürt işbirliği XVII. yüzyıla dek bu şekilde sürer. 1639'da Kasr-ı Şirin antlaşmasıyla Osmanlı-İran sınırı iki tarafın da kabul ettiği sağlam esaslara bağlanınca, Türk-Kürt işbirliğini doğuran koşullar fiilen ortadan kalkar. Zaten devlet sınırları içine hapsedilmiş olan Zazalar, Ermeniler ve Asurlar da artık devletin bütünlüğüne zarar verebilecek birer güç durumunda değildirlir. Bu nedenle, Osmanlı, bölge halklarına karşı Kürtlerin desteğinde sürdürüldüğü baskı politikasına son verir, ve ama gerektiğinde bu halklara karşı kullanılabilir güçler bir güç olarak Kürtleri sürekli elde tutmayı yeğler.

Böylece başlayan yeni dönemde Osmanlı yönetimi ile Zazalar arasındaki sert çizgi de yerini karşılıklı görüşmeler ve ödünlere bırakır. Zazalar da artık imparatorluk için-

lip kalelerde Kürt yönetimler tesis edilmiş olduğundan Mardin savaşı sonrasında büyük Türk-Kürt ordusu Zazaistan'ın batı bölgelerine yönelir. Güçlü karşı koymalara rağmen bir biri ardınca Siverek ve Çermik kaleleri zaptedildikten sonra Ergani ve Harput üzerine yeni bir fetih hareketi düzenlenerek Zazaistan'ın güneybatı kesiminde de Türk-Kürt işbirliğine hizmet eden yönetimler tesis edilir.

Bu son fetih hareketinden sonra Güney Zazaistan'ın tamamı işgal edilmiş bulunuyordu. Yukarıda gördüğümüz gibi, Zazaistan'ın kuzey ve kuzeybatı kesimleri daha önce işgal edilmiş durumdaydı. Zazaistan'dan kala kala, bağımsızlığını koruyabilen bir Dersim kalmıştı.

I. Selim'in İran seferi sırasında Erzincan valiliğine atadığı Bıyıklı Mehmet Paşa bu tarihten sonra Dersim üzerine defalarca sefer düzenlemiş ama hiçbir seferden hiçbir sonuç alamamıştı. Dersim'in Zaza aşiretleri, Mehmet Paşa kuvvetlerine karşı koyarak onları Dersim'e sokamamışlardı. Osmanlı'nın örgütlemek istediği devlet yönetimi Dersim'in iç yapısı üzerinde herhangi bir şekilde etkili olamadı. Dersim, bir aşiretler federasyonu olma özelliğini Osmanlı'nın tüm baskılarına rağmen koruyabildi.

Çaldıran savaşı öncesi ve sonrası gelişmeleri, Dersim Zazaları arasında, belki adına "ulusal" diyemsek de, vatan topraklarının korunması amacına yönelik bir birliğin oluştuğunu görüyoruz. Bu nedenle Türk-Kürt ordusu Harput'u geçip Dersim'i işgal toprakları arasına alma şansını bir türlü elde edemedi.

İş bu minval üzere, XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Zazaistan, Türk-Kürt işbirliği sonucu dört yandan işgal edilmiş, kalelerde Türk ve Kürt yönetimler tesis edilmiş, ve Zazaistan'ın bağımsızlığı sadece Dersim'de korunabilir duruma gelmişti.

Kürt beylerinin Osmanlı'ya olan bu hizmetlerine karşılık olarak, Sultan I. Selim, Kürt beylerine dağıtılmak üzere İdris-i Bitlisi'ye 2.000 tane altın işlemeli kılıç, 2.000 sikke Frenk altını, filori, bir samur ve bir vaşak kürk beylere dağıtılmak üzere birer kürk ve hediyeler gönderdi.²⁵ Bitlisi'nin kendisine ayrıca 25.000 düka altını ile daha birçok armağanlar gönderen I. Selim, böylece, Zazaistan'ı ve Kürdistan'ı kendisine peşkeş çeken Kürt beylerini memnun eder. Kürt beyleri de hizmetlerinden ötürü kendilerine gönderilen armağanlarını alarak yeni hizmetlere hazırlanırlar.

Bu Bölümü Bitirirken

XVI. yüzyılın başında, bölgemizin politik yapısında köklü değişikliklere yolaçacak büyük olaylar yaşanır. Osmanlı sultanı I. Selim, saray çevrelerindeki dargınlıkları birliğe dönüştürmek, kardeş kavgalarıyla yitirdiği itibarı yeniden kazanmak, devlete yeni sömürge alanları açmak ve İslam aleminde lider devlet durumuna gelmek için Mısır'a dek yürüyüp merkezi Mısır'da olan İsmailiye Devleti'ne (Memluk Sultanlığı) son vererek halifeliği ele geçirme isteğindedir. Fakat bunu gerçekleştirmek için de öncelikle Şah İsmail'in Anadolu içlerine doğru ilerlemesini durdurma, ve sefer sırasında ondan gelebilecek saldırılara karşı doğuda bir savunma hattı oluşturması gerekmektedir. Bu hattı kendi askerleriyle oluşturabilmesi ise olası değildi. Bu konuda akla gelebilecek en uygun müttefik, bölgenin sakinlerinden olan Kürtlerdi. Söz konusu halkın kendisinin Sunni olması da bu işbirliğini kolaylaştıracak önemli faktörlerden biriydi.

Bu amaca yönelik olarak Çaldıran Savaşı arefesinde, Osmanlı yönetimi ile Kürt feodal beyleri arasında işbirliği görüşmeleri başlar. Kürt beylerinden İdris-i Bitlisi'nin

leriyle gelip Hüsrev Paşa kuvvetlerine katılırlar. Böylece asker sayısı 20.000'e ulaşan takviye kuvvetleri 1517 ilkbaharında yola çıkarlar.

Diyarbakır'a ulaşmak için Zazaistan'dan geçmek gerekiyordu. Hüsrev Paşa, ordusunun arkasını güvenceye almak bakımından yolu üzerindeki Harput ve Ergani kalelerini almak ister. Bu amaçla Çerkez Hüseyin Paşa Harput'u kuşatır. Fakat Harput kalesinde büyük bir direnişle karşılaşınca orada uzunca bir süre kaledekilerle çarpışmak zorunda kalır. Daha sonra İstanbul'dan Karçinoğlu Ahmet Bey yönetiminde gönderilen yeniçerilerin de yardımıyla önce harput, ardından da Ergani kalesi alınarak Diyarbakır'a gidilir.

Bu durum karşısında Karahan, Şah İsmail'den takviye kuvvetleri gönderilmesini ister. Şah, Hamedan ve Gülşehir valileri yönetiminde bir takviye gücü gönderir. İdris-i Bitlisi'nin oğlu Muvahip Çelebi ile Cezire Emiri komutasındaki Kürt birlikleri bu yeni gelenleri Sincar yakınlarında karşılarlar. Çıkan çatışmada Kürt birlikleri bozguna uğrayarak Diyarbakır'a doğru çekilmek zorunda kalırlar. Safevi birlikleri ise Mardin'e ulaşip Karahan ordusuyla birleşirler.

İstanbul'dan gönderilen takviye kuvvetlerinin Diyarbakır'a ulaşmasından sonra güçlenen Osmanlı ordusu yeniden Mardin'e doğru yola çıkar. Osmanlı ordusunun yaklaşmakta olduğunu haber alan Karahan, işgali kaldırarak kentten uzaklaşır. Sonunda iki ordu Nusaybin dolaylarında karşılaşırlar. Meydana gelen büyük savaşta Safevi ordusu yenilgiye uğrar. Karahan'ın da bir kurşunla vurulduğu bu savaşın sonra Safevilerin Kürdistan'daki direnişi tamamen kırılır.

Mardin'in düşmesinden sonra sıra Zazaistan'a gelir. Zazaistan'ın güneydoğu kaleleri, daha önce Kürt birliklerince işgal edi

OSMANLI PADİŞHI I. SELİM TARAFINDAN KÜRT BEYİ İDRİS-İ BİTLİSİ'YE GÖNDERİLEN FERMAN

Sultanın dostu ve faziletler sahibi Mevlana Hekim Şeyh İdris Hazretleri, Haberiniz olsun ki, mektubunuz bize erişti. Doğruluğunuz ve sadakatinizle çalışmanız, bütün gayretinizi sarfetmeniz neticesinde Diyarbakır ve havalisinin fethedilmesi mümkün oldu. Bu başarınızdan ötürü yüzünüz ak olsun. İnsallah diğer yerlerin fethine sebep olmak şerefine nail olursunuz. Bu hususta yegane güvendiğim sizsiniz. İdari işlerde kullanılmak ve askerlere dağıtılmak üzere gereken tahsisatla birlikte ikibin tane altın işlemeli kılıç, ikibin sikke Frenk altını, filori, bir samur ve bir vaşak kürk ve ayrıca çuha ve diğer cinslerden birer kürk ve muhtelif hediyeler gönderildi. İnşallah bunlar salimen erişir, sıhhat ve selamete kullanırsınız. Vilayetlerde, bölmüş bulunduğu sancaklara, bize ait etmiş olan Kürt beylerini iktidarlarına ve liyakatlarına göre tayin edin. Diyarbakır Beylerbeyi ve tarafımızca kıymeti çok büyük olan Mehmet Bey'e Nişan-ı Şerifim'le imzalanmış ahkâmımı gönderiyorum. Kendisine takdim edin. O havalide her beye verilen sancak ve vilayetlerin durumunu, bunların adetlerini ve beylerin lakaplarını, adlarını tarafımıza bildirin. Beylere gönderdiğim nişanları kendilerine takdim buyurun. Erdebilinin oğlu İsmail, Hüseyin Bey ve Behram Ağa isminde iki elçi göndermiş. Bunlar İsmail'in bana itaat ettiğini ve her emrimi yerine getireceğini bildiriyorlar. Ben bunlara inanmadım ve ikisini de hapse attırdım. Zira İsmail'in sözüne güven edilemez. Sen de ona karşı uyanık davran ve yalvarmalarına inanma.

Darulhilafet
Edirne

kent çevresindeki Safevi kuşatması halen sürmektedir. Durumun kritik olduğunu gören İdris-i Bitlisi, I. Selim'e bir rapor gönderir. Raporda savaşı kazanmak için Kürt beylerinin eski beyliklerinin başına tayin edilmelerini ve bizzat I. Selim komutasında Türkler ve Kürtlerden oluşan bir orduyla Diyarbakır üzerine yürütmesini önerir. Kentin alınmasından sonra da Karahan'ın Diyarbakır'dan uzaklaştırılmasını ve Kürtlerin başına beylerbeyi rütbesinde bir şahsın atanmasını ister.

I. Selim, İdris-i Bitlisi'ye gönderdiği yantıda, Kürt beylerinin kendi aralarında, hepsinin boyun eğecekleri birini seçmelerini, ve bu kişinin maiyetinde memleketlerini Safevilere karşı korumalarını önerir. Bunu üzerine İdris-i Bitlisi, I. Selim'e gönderdiği ikinci bir raporda şunları der: *"Burada öznел birlikten fazla çokluk vardır. Herkes yalnız ben olayım, benden başkası olmasın, diyor ve kimse kimseye itaat etmiyor. Yüce amaç kuzılbaşların topluluğunu parçalamaya ve birliğini darma-dağın etmeye yolaçacak tedbirleri almak olduğuna göre, bu durumda sultanlık sarayının adamlarından, bütün Kürt beylerinin itaat edecekleri ve emirlerine boyun eğecekleri birinin tayin edilmesi daha iyi olur. Böylece bu iş en hızlı ve en iyi şekilde tamamlanır."*²⁴

Bunu üzerine Bıyıklı Megmet Paşa, Diyarbakır Eyaleti Beylerbeyi ve Kürdistan Orduları Genel Komutanlığı'na atılır.

I. Selim, Bıyıklı Mehmet Paşa komutasında büyük bir orduyu bölgeye gönderme hazırlıkları içindeyken, Kürt beyleri, Osmanlı adına bölgeyi Safevilerden geri alma mücadelesini verirler... Sonunda Bıyıklı Mehmet Paşa, ordusu ile yola çıkar. Hasankeyf'te İdris-i Bitlisi başkanlığındaki Kürt beylerinin katıldığı bir toplantı yapılır. Toplantıda savaş planları hazırlanır. Kürtlerden oluşan 10.000 kişilik bir askeri

gücün Bıyıklı Mehmet Paşa emrine verilmesi kararlaştırılır.

Böylece daha da güçlenen ordu, öncelikle Karut Bey yönetimindeki İran birliklerine saldırır. Bıyıklı Mehmet Paşa, Karut'un birliklerini dağıttıktan sonra, arkasını güvenceye almış olarak Diyarbakır üzerine yürür. Ordunun Diyarbakır'a yaklaşmakta olduğunu haber alan Karahan, kuşatmayı kaldırarak Mardin'e doğru çekilir. Böylece Bıyıklı Mehmet Paşa ordusu savaşımadan kente girer, ve Bıyıklı Mehmet Paşa da tarihlere "Diyarbakır Fatihisi" ünvanıyla geçer.

Diyarbakır'ın alınmasından sonra Osmanlı ordusu Mardin üzerine yürür. Mardin'deki Kürtlerin yardımıyla Osmanlı ordusu kente girerken, Karahan ordusu da Sincar taraflarına çekilir. Bu arada Safevi askerlerinin bir kısmı da kaleye çekilip kaleyi savunur.

Durum bu aşamadayken Bıyıklı Mehmet Paşa ile Amasya valisi Şadi Paşa arasında çıkan anlaşmazlık üzerine Şadi Paşa askerleriyle birlikte Amasya'ya döner. Bunun üzerine önemli bir kuvvet kaybına uğrayan Osmanlı ordusu Mardin kalesi kuşatmasını kaldırıp Diyarbakır'a döner. Bu geri çekilişi haber alan Karahan, kenti yeniden ele geçirir.

Bu olay üzerine İdris-i Bitlisi, Şadi Paşa'yı I. Selim'e şikayet eder. Şikayetinde, Şadi Paşa'nın asker arasında ikilik çıkardığını, memleketin yönetim ve düzenine zarar verdiğini ve Mardin kalesinin onun yüzünden Osmanlı yönetiminden çıktığını söyleyerek yeniden yardım talebinde bulunur. Bu haber üzerine I. Selim, Karaman Beylerbeyi Hüsvrev Paşa'yı, bütün Karaman ve Anadolu sipahileri ve subaşlarıyla Diyarbakır'a gitmek üzere görevlendirir. Bu arada İstanbul'da Sinan Ağa ile Bali Ağa maiyetindeki sipahi oğlanı ve silahdar bölük-

Bıyıklı Mehmet Paşa, İdris-i Bitlisi'nin desteğinde Sivas'tan Erzincan'a dek olan Zaza bölgesinde Osmanlı yönetim birimlerini örgütler. Yalnız Kemah kalesi bu işgale karşı direnir, Osmanlı'ya teslim olmak istemez. Sonunda Bıyıklı Mehmet Paşa, yine İdris- Bitlyisi'nin desteğinde²¹ Türk ve Kürt askerlerden oluşan büyük bir askeri güçle Kemah kalesini kuşatır. Zazalar kaleyi kahramanca savunurlar. Fakat ardi arkası kesilmeyen saldırılar karşısında kale daha fazla dayanamaz. Teslim olan Zaza savaşçılarının tümü idam edilir, sivil halk üzerinde de kanlı bir terör estirilir. Başlangıçta teröre rağmen halk kenti terketmeye yanaşmazsa da sonunda bu direnç de kırılır. Kentteki kanlı Türk-Kürt teröründen canını kurtarabilenler Dersim dağlarına doğru kaçarak izlerini kaybettirirler.

Bu sıra Çemişkezek eski beyi Hacı Rüstem, Şah İsmail ordusunun yenilmesi ve I. Selim ordusunun Tebriz'e dek ilerlemesi üzerine saf değiştirerek I. Selim'in yanına gider, ona bağlılığını bildirmek ister. Fakat I. Selim, Hacı Rüstem ve adamlarını öldürtür.²² Hacı Rüstem'in öldürülmesi üzerine, o sıralar Irak'ta bulunan oğlu Pir Hasan, I. Selim'e giderek Sultan'a bağlılığını bildirir. Sultan, Pir Hasan'ın canına ilişmez, onu değerli armağanlarla ödüllendirerek Çemişkezek ve çevresinde faaliyet gösteren Safevilerin üzerine gönderir.

O sıralar, Şah İsmail'in Orta Anadolu halifesi Nur Ali halife, etrafında küçük bir Safevi birliğiyle Alevi Zazalar arasında destek sağlama çabası içindedir. Pir Hasan, Nur Ali Halife'yi ortadan kaldırmak üzere buyruğundaki Kürtlerle onun üzerine yürür. Ovacık'ta Takır yaylağı denilen mevkide çıkan çatışmada Nur Ali Halife büyük bir yenilgiye uğrar. Birliğinin hemen hemen tamamının imha edildiği bu savaşta Nur Ali Halife'nin kafası kesilirken komutanları Ulaş ve Yaraş da öldürülürler.²³

I. Selim Tebriz'den döntünce, Şah İsmail yeniden toparlandı. Karahan komutasında büyük bir orduyu Diyarbakır üzerine gönderdi. Diyarbakır'a yaklaşırken, Karahan kuvvetleri Mardin, Hasankeyf, Harput ve Ergani taraflarında bulunan diğer Safevi kuvvetleriyle birleştiler. Böylece oluşan büyük ordu Diyarbakır'ı kuşattı.

Kürtler bir yandan kenti savunurken bir yandan da I. Selim'e haber göndererek yardım istediler. Bunu üzerine I. Selim, Hacı Yekta (ya da Hacı Ahmet Ağa) adında birinin komutasında Diyarbakır'a bir yardım kuvveti gönderdi. Fakat gelen kuvvetler kuşatmayı yarıp kente girebilmelerine rağmen kenti kuşatmadan kurtaramazlar.

Diyarbakır'da bunlar olurken, İdris-i Bitlisi, Muş, Ahlat, Zırki, Bohtan, Soran, Erbil, Cezire, Musul, Bitlis, Hizan, Garzan, Şirvan, Sason, Midyat, Hasankeyf taraflarında dolaşarak halkı I. Selim'e itaat etmeye, ve Osmanlı bayrağı altında Safevilere karşı savaşmaya davet etti. Böylece Kürtlerden oluşan kuvvet üç koldan Zazaistan'a doğru ilerler. Öncelikle Meyafarkin, Egil, Palu kaleleri zaptedilirler. Bu kalelerin düşmesinden sonra Kürt birlikleri Kiği Sancağı'nda toplam Çapakçur üzerine yürürler. Çapakçur'un da alınmasından sonra Güneydoğu Zazaistan'ın tamamını işgal etmiş olarak büyük bir takviye gücünü Diyarbakır'a doğru yola çıkarırlar.

Bu arada Şah'ın, İran Kürdistanı valisi Kürt Bey komutasında Kürtlerden oluşan yeni bir takviye kuvveti gönderdiği duyulunca, bu kez İdris-i Bitlisi, Heyzan, Mekis, Bitlis ve Sason Kürt aşiretlerinden topladığı büyük bir güçle yeni gelenleri karşılamaya gider. İki Kürt ordusu Erciş'te karşılaşır. Çıkan büyük savaşta Kürt Bey'in ordusu bozguna uğrar, dağılır.

Öte yandan Hacı Yekta komutasındaki askerler Diyarbakır'a girmelerine rağmen

1514'te Üsküdar'dan İran seferini başlattı. Bu yola çıkış, Anadolu'da Alevi katliamının başlaması demektir. Böylece I. Selim, Anadolu'yu baştan başa bir kan gölüne çevirerek Sivas'a geldi.

Fakat I. Selim, Alevi oymaklarının içine yalın kılıç dalıp büyük küçük demeden her rastladığını katleden askerlerle Şah İsmail'e karşı çıkamazdı. Böylesine az ve güven vermeyen bir kuvvetle Şah İsmail'e savaşa tutuşmak, I. Selim için intihar olurdu. I. Selim ordusu için taze kan gerekiyordu ve bu kan da pekala Kürt kanı olabirdi.

I. Selim, Kürt beyleriyle bir işbirliğinin koşullarını hazırlamak üzere Kürt beylerinden İdris-i Bitlisi'yi görevlendirdi.¹⁸ "İdris-i Bitlisi, Rami, Aşti, Süren, İmadiye, Hasankeyf, Bitlis, Hizan ve Cezire-i Ömeriye aşiretlerini ve bunlar gibi daha yirmi beş Kürt aşiretini"¹⁹ bir araya getirebilmeyi başardı. İdris-i Bitlisi aracılığıyla I. Selim'le Kürt beyleri arasında sürdürülen görüşmeler sonunda ünlü Türk-Kürt işbirliği antlaşması imzalandı. Söz konusu antlaşmanın maddeleri şöyleydi:

- 1- Osmanlı yönetimine bağlı olarak Kürt emirliklerinin özerkliklerini korumak;
- 2- Kürt emirliklerinde de yönetim babadan oğula geçerek sürecek, eskiden beri yürürlükte olan yöntem yürürlükte kalacak ve bu konuda ferman padişahattan çıkacak;
- 3- Kürtler, Türklere bütün savaşlarda yardım edecekler;
- 4- Türklere de Kürtleri bütün dış saldırılarda koruyacaklar;
- 5- Kürtler, devlete verilmesi gereken her türlü vergiyi verecekler;
- 6- Bu antlaşma Sultan Selim ile ona boyun eğen Kürt emirlikleri arasında yapılmıştır.²⁰

İşte bu antlaşmadan sonra Kürt askerlerin

katılımıyla güçlenen Osmanlı ordusu Zazaistan topraklarında ilerlemeye başlar. Sivas'a kadar Alevi Türkmenleri kılıçtan geçire geçire gelen Osmanlı ordusu, Sivas'tan sonra da sivil Alevi Zaza halkını katletmeye başlar. Yer yer direnenler olursa da örgütsüz olan halk gücü panik içinde ordunun önünden kaçarak kimi Erzincan üzerinden Şah'a ulaşmak üzere doğuya doğru kaçarken, çoğu da Munzur dağlarını aşır Dersim Zazalarına karışarak hem katliamdan kurtulur hem de Dersim savunmasını güçlendirirler.

I. Selim arkasında kan gölleri bırakarak Erzincan'a yaklaşırken, Erzincan beyi Gülpen, şehri yağmadan ve halkını katliamdan kurtarmak için padişaha bağlılığını bildirir, ve ancak Şah İsmail'e karşı savaştan bağışlanmasını rica eder. I. Selim, ordusunun tüm gereksinmelerinin karşılanması koşuluyla bu isteği kabul eder.

I. Selim, Erzincan'dayken Kiği ve Bayburt beyleri, bu kalelerin anahtarlarını getirip kendisine teslim ederler. I. Selim, Erzincan'dan Dersim üzerine tüm gücüyle yüklenir. Dersim Zazaları kendilerini korumak için dağ geçitlerini tutarak Dersim'e girmeye çalışan ordu birliklerine büyük zayıflık verirler. Dersim'in dağlık arazisinde Zazalarla uzun süreli bir çatışmaya girmenin ordusuna vereceği büyük kaybı hesaplayan I. Selim, kuvvetlerini Dersim'den çekip Şah İsmail'e karşılaşmak üzere Tercan'a doğru yola çıkar. Ve Çaldıran'da Şah İsmail ordusunu büyük bozguna uğratar. Şah İsmail dağınık ordusuyla İran içlerine çekilir.

I. Selim, cephe gerisini güvenceye almak amacıyla, Bayburt, Erzincan ve Kiği'ye Bıyıklı Mehmet Paşa adıyla ün yapan Çavuşbaşı Mehmet Pasa'yı beylerbeyi olarak atayıp kendisi ordusuyla doğuya doğru ilerlemesini sürdürerek Tebrizi alır.

Şah Kulu ayaklanmasından çok daha önce, Şah İsmail'in Şah Kulu'ya gönderdiği bir talimat, Şah İsmail'in o dönemdeki politikasını yansıtmaya bakımından büyük bir öneme sahiptir... Muhtar adlı elçi Şah İsmail'in talimatını Şah Kulu'ya şöyle iletir:

"Şahımızın üç maksadı var. Bunlardan birincisi, ehli beyt muhiplerini ve Şii mezhebi salıklarını, Arap Kavmi'nin tesiri ve nüfuzu altından kurtarmaktır. İkincisi, muhtelif fırkalara bölünen Şii'liği tek esas üzerinde toplamaktır. Üçüncüsü, Tatarların istilâsında şuraya buraya dağılan Şii Türk ve Türkmen aşiretlerini, ana vatanları olan Horasan'a celbederek bunların da iştirakile büyük bir hükümet kurmaktır.

"Şimdi, Şahımızın sizden beklediği hizmet şudur: Evvelâ size tâbi olan aşiretleri, kısım kısım bizim tarafa geçirmektir. Ancak şu var ki, Şah hazretleri Osmanlı hükümeti ile hoş geçinmek fikrindedir. Hattâ Osmanlı padişahına "baba" diye hitab ederek bir name göndermiştir. Onun için, Şah'ın en mühim arzularından biri de Osmanlı hükümetiyle hiç ihtilâf çıkmaması merkezindedir..."16

Ama Şah Kulu olayından, ve hele hele Şah'ın kendisine dost olarak gördüğü II. Bayezid'in oğlu I. Selim tarafından devrilmesinden sonra, Şah İsmail'in Anadolu'ya ilişkin politikasında önemli bir değişiklik olmuş olabilir. Bu nedenle Osmanlı sarayının, Şah İsmail'in Üsküdar'a dek gelmek istediği şeklindeki endişesi haklı bir nedene dayanıyor olabilir.

Şah İsmail korkusunun yanı sıra, devlet büyük bir ekonomik kriz içinde bunalmış durumdaydı. Ekonomik sorunların çözümü için yeni sömürü alanlarının bulunması gerekiyordu. Yani yeni fetihler... I. Selim, daha Trabzon'da vailyken bunun hesaplarını yapmış, ve bu hesaplar sonucu Memluk topraklarının ele geçirilmesini en uy-

gun çözüm olarak görmüştü. Böylece bir tahta iki kuş vurulmuş olacaktı. Bir yandan Osmanlı, Akdeniz'i bir içdeniz durumuna getirmenin ilk koşullarını hazırlarken diğer yandan da halifelîği ele geçirerek İslam âleminin liderliğine soyunmuş olacaktı.

İşte I. Selim zorla saltanatı ele geçirmekle bu planını uygulamak için gereksinime duyduğu gücü ve yetkiyi de elde etmiş oluyordu. Ve zaten saltanat kavgasından ötürü saray çevrelerinde ayyuka çıkmış olan karışıklı güvensizlik ve çekişmeler de ancak böylesine büyük bir fetih hareketiyle birliğe döntüşebilirdi.

Fakat Memluk seferine çıkması durumunda, Şah İsmail'in de doğudan yürüterek Anadolu'yu baştan başa ele geçirme tehlikesi de vardı. Bu nedenle güney seferine çıkmadan önce Osmanlı'nın doğu sınırları güvence altına alınmalı, bu güvence için de Şah İsmail'in doğudaki ilerlemesi kesin bir şekilde durdurulmalıydı.

I. Selim, İran seferindeki asıl amacını gizlemek, bu konuda hem Memlukları kuşkulandırmamak hem de güneyden gelebilecek bir Memluk saldırısını bertaraf etmek için Safevilerin Suriye ve kutsal kentler üzerinde bir tehdit unsuru olmasından korkan Memluklarla Şah İsmail'e karşı bir anlaşma imzalar.¹⁷ Böylece devletin güney sınırlarını düşünme gereği duymaksızın sefer hazırlıklarına başlar.

Ama I. Selim, Şah İsmail üzerine kiminle ve nasıl gitmeliydi. Anadolu'nun Alevilerini peşine takıp Şah İsmail'in üzerine yürüyemezdi. Doğu seferindeyken bu Alevileri cephe gerisinde de bırakamazdı. İşte bu aşamada korkunç Alevi katliamı düşüncesi I. Selim'in kafasında gündeme geldi. Katliamın planını yaptı. Öncelikle özel bir sayımla yedi yaşından büyük 40.000 Aleviyi tespit ettirdi. Bu tespitten sonra 20 Mart

15) Bu görev değişimi çeşitli kaynaklarda yinelenir. Ancak burada sözkonusu "İranlı memur"un adı anılmaz, muğlakta kalır. Bu durum, tarihte bir belirsizliği beraberinde getiriyor. Bu belirsizlikte şu alternatiflerin doğru olabilecekleri olasılığı beliriyor:

1- Sözkonusu "İranlı memur" Hacı Rüstem'dir.

2- Bu memur Hacı Rüstem değildir. Ancak kale çok kısa bir süre sonra Hacı Rüstem tarafından "İranlı memur"dan alındı.

3- "Emir Şeyh Hasan" ile "Hacı Rüstem" aynı kişiler olup sözkonusu "İranlı memur" da Nur Ali Halife'dir.

4- Emir Şeyh Hasan adının anılması tamamen bir yanlışlıktan ibarettir. Ancak Şah İsmail'in zaferinden sonra Hacı Rüstem görevinden alınarak yerine bir "İranlı memur" olarak Nur Ali halife atanır.

5- Dördüncü alternatif doğrudur. Ancak Hacı Rüstem yerine atanan memur, adı bilinmeyen bir kişidir. Nur Ali Halife de Çetin Yetkin'in belirttiği gibi (bkz. dipnot 23) 1512'de öldürülmüş olup, Çemişkezek olayı ile hiçbir ilişkisi yoktur.

16) Ziya Şakir'e atfen M. Şerif Fırat. M. Şerif Fırat, age. s.74; Ziya Şakir, Mezhepler Tarihi, s.141)

17) Stanford Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, çv. Mehmet Harmancı, c.1, İstanbul 1982, s.123)

18) 1- Bu olayı bütün tarihler doğrular. Ancak buradakinin tersine, Kürtlerle I. Selim arasındaki işbirliği görüşmelerinin Kürtler tarafından başlatılmış olduğu da iddia edilir. Bu görüşe göre, İdris'i Bitlisi, Kürt beyleri tarafından I. Selim'e gönderilir ve ilişki böylece başlar. Her iki görüş de birçok tarihçi tarafından yinelendiği için kaynak gösterme gereğini duymuyoruz.

2- I. Selim'le Kürt beyleri arasındaki işbirliği görüşmelerinin başlangıç tarihinde de bir belirsizlik vardır. Kimi yazarlar, bu işbirliği görüşmelerinin Çaldıran Savaşı sonarında, I. Selim'in Amasya'da

kışladığı sıralarda başladığı (ör. bkz. Ismail Beşikçi, Doğu Anadolu'nun Düzeni, 2.baskı, Ankara 1970, s.79) söylerlerse de bize göre bu işbirliğinin I. Selim'in Çaldıran'da şah İsmail'le karşılaştığı andan daha önceki bir tarihte başlamış olabileceği olasılığı daha doğru gibi geliyor.

19) Mustafa Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat, c.1-2, Ankara 1987, s.84

20) M. Emin Zeki, Kürdistan Tarihi, İstanbul 1977, s.92-93

21) Dr. Vet. M. Nuri Dersimi, a.g.e. s.77

22) Şeref Han, Şerefname-Kürt Tarihi, çv. Mehmet Emin Bozarslan, İstanbul 1971, s.192

23) Şeref Han, a.g.e. s.194... "Pir Hasan" yerine "Bıyıklı Mehmet Paşa" adını kullanarak Bilal Aksoy da aynı çatısmadan sözeder (bkz. Bilal Aksoy, Tarihsel Değişim Sürecinde Tunceli, c.1, Ankara 1985, s.174)... Öte yandan Çetin Yetkin de, Ahmet Refik, Çağatay Uluçay ve Halis Asarkaya'ya atıfta bulunarak Nur Ali Halife'nin 1512'de Çorum, Amasaya, Yozgat ve Tokat yörelerinde ayaklandığını, daha sonra Yularkıstı Sinan Paşa'yı Kızılhisar'da bozduğunu ve Göksu'da Mehmet Ağa'yla tutuştuğu savaşta öldüğünü, askerlerinin de İran'a kaçtığını söyler. (bkz. Çetin Yetkin, a.g.e. s.133)... Nur Ali Halife tartışması için ayrıca bkz. dipnot 15.

24) E. Xemdin, İslamiyetten Osmanlılara Kadar Kürdistan Tarihi, c.2, Köln 1989, s.207

25) Hoca sadettin, Tactevarih, c.2, s.322

Etnik Olarak Kürt Dilinin Rolü

David N. MACKENZIE

İngilizce'den çeviren:

Roşna FERADİ

Hem Kürtlerin hem de Doğu Anadolu'nun Zaza diye bilinen halkının dilleri İran alt grubunda, giderek büyük Hint-Avrupa dil ailesi içindedir. Bugün yerleşik oldukları yöreye atalarının ne zaman geldiği bilinmemektedir. Ancak bu geliş M.S. ilk bin yıldan sonra değil, mutlaka daha öncedir. Kürtlerin M.Ö. 4. yüzyılda Cizre dağları dolaylarında (Ğazirat İbn'Umar) yerleşik olan ve Xenophon'un ordularına saldıran Carduchi'ler olduğuna ilişkin inanç tutarlı değildir. Çağdaş söyleyişteki yumuşak benzerliğe karşın Carduchi'deki (-rd-) ile Kurd, o zamanki deyişiyile Kürt (-rt-) veya buna yakın bir söyleyişi arasında bir bağlantı olamaz.

Kürt adına ilk değinme olan (Polybius, Livy, Strabo) ve M.Ö.'den başlayarak İran'da Zagros dağları yakınlarında yerleşik paralı savaşçılar olarak adlarından sözedilen Cyrtii'lere ($\kappa\upsilon\rho\tau\iota\omicron\iota$) bakmak gerekir. Bunları, bir bakıma, Medlere komşu olan ve o zamanlar Kuzey-batı İran'da yaşayan bir kabile olarak düşünebiliriz. Bu karşılaştırmalı filolojinin dile, teorik bir "Eski Kürtçe"ye¹ getirdiği yo-

rumla uyumlu görünmektedir.

Ancak Kürtçe hiçbir zaman tekil olmadığı gibi bugün de üç ana gruba ayrılmış durumdadır. Bu diyalektlerin kuzey ve merkez grupları en birleşik görüntü veren ve en önemli olanlarıdır. Türkiye'deki tüm Kürt diyalektleri Kırmançî (Türkçe söylenişte Kürmanci) -bir olasılıkla "Medya Kürtçesi" anlamına gelebilecek bir ad olarak bilinen kuzey grubu içine girmektedir. Bunlar, Irak'ta Büyük Zap suyunun güneyinde konuşulan (konuşanlarca Sorani ya da "Kurdi pati" yani "saf Kürtçe" diye nitelendirilen orta Kürdistan diyalektlerinden birçok ses, dilbilgisi ve leksikon (sözcük) özellikleri bakımından farklılık gösterirler.

Bu farklılıklar, Kürtlerin yaşadıkları orta bölgede zamanla şimdi Gorani olarak bilinen diğer bir İran dili konuşanlarını kuşatıp bir ölçüde asimile ettiği varsayımına bağlı olarak daha iyi açıklanabilir. Gorani, bir bakıma Kürtçe denizi diyebileceğimiz orta dağlık alanlarda, adasal olarak bazı yerlerin hala geçerli konuşma dilidir, ve merkezi Kürtçe'nin onu Kürmanci'den a-

yıran bu özellikleri Gorani etkisinde kalmış olmasıyla açıklanabilir. Bir olasılıkla bu varsayım, genellikle misken olarak bilinen ve kabile olmayan serf-türü orta Kürdistan köylüsünün kabile kürtlerce de Goran olarak bilenen bazı kesimlerde olmaları gerçeğinden destek almaktadır. Oysa ki bu ad birçok değişik biçimde geçmektedir.²

Goran dili Zazaca'yla en yakın ilişkili olanıdır. Bu ad aslında bir yakıştırma, ve konuşmalarındaki z sesinin çokluğuna bağlı olarak Kürt komşularınca kendilerine takılmıştır. Onlar kendileri ve dilleri için Dımlı adını kullanırlar. Yeterince açıkladığı gibi³ Dımlı, Daylami'den, yani Hazar Denizi'nin Güney-batısının üst kesimlerindeki Gilan'ın Daylam yöresinden gelmektedir. Bu giderek, Zazaları köken olarak gene aynı bölgeden gelen Goran'a bağlıyor.⁴

Zaza-Dımlı'lerin Hazar'dan gelerek o sıralar Kürtlerin yerleşik olduğu bölgenin batısına yani şimdi yerleşik oldukları bölgeye risksiz geçmiş olmaları olasılığı zayıf olduğuna göre başka bir varsayımı ele almak gerekmektedir. Bu, Zazaların bugün Kürdistan'ın kalbi olarak kabul edilen yerde, yani Van gölünün güney ve batısındaki topraklarda yaşadıkları ve kendilerinin ilerleyen Kürtlerce batıya ilerlemeye zorlandıkları varsayımdır. Yerli Goran nüfusunun büyük ölçüde serfleştirildiği Merkezi Kürdistan gözden geçirildiğinde Kürtlerin yerleşik Zazaları tümüyle yerlerinden sürmedikleri görülmektedir. Her ne kadar güçler dengesi bölgedeki diğer halklar, özellikle Hıristiyan Ermeniler ve Asurların

varlığına bağlı olarak karmaşık olagelmisse de, Kürdistan'ın Türkiye parçasındaki kabile olmayan köylülüğün büyük bir kısmının Dımlı konuşan Kürt-öncesi bir İran nüfusundan gelmiş olması olasılık olmaktan ötedir (=artık kesin olarak bilinen bir gerçektir, çn.). (Türk boylarının daha sonraki yerinden etmeleri bunu değiştirmek için hiçbir şey yapmayacaktır). Zaten durum böyle olsaydı, boyun eğmiş bu halk, üzerinde belirgin bir etki yapmadığı Kürmanci lehine kendi dilini terketmiş olacaktı.

Kaynakça:

- Christensen, A.: *Les dialectes d'Awroman et de Pawä, Copenhagen 1921.*
Edmonds, C. J.: *Kurds, Turks and Arabs, London 1957.*
MacKenzie, D. N.: "The Origins of Kurdish", *Transactions of the Philological Society, 68-86, 1961.*
Minorsky, V.: "The Guran", *BSOAS XI, 1: 75-103, (Universty of London), 1943.*

1) V. MacKenzie, 1961. *Orada bir belirleme (s.74) "Medyana yorumlanabilecek bir özellik, yani hw'nin fye dönüşümü..." o günden bu yana yanıltıcı olduğu kanıtlanmıştır. Oysa, özellikle Medyan'dan bilenen (ne yazık ki çok az biliniyor) şeylerle uyumlu olan hiçbir özelliği yok Kürtçe'nin, fakat onu oradan ayıran bazı şeylere bakarak Kürtçe'nin doğrudan Medyan'dan geldiğine ilişkin varsayımın hiçbir geçerli nedeni yoktur.*

2) Edmonds, 1957: 12-42. V. Minorsky, 1943, 77 ff.

3) A. Christensen, 1921: 8, quoting F. C. Andreas.

4) V. Minorsky, 1943: 86.

PIYA

BIGİ, BIWAN, BIROŞ!..

M. Areyiz'i va kî...

Wayêno, brayêno, oyo kî na qeydu vano,
Areyiz'o...

Hirisuponz seriyo ez na kîlamu vano, mileto
Zaza kes gos ro mî nênano. Tomîrê destê mî
perskenê, jîweno. Mileto Zaza gos ro zumîn
nênano, binê lingudî sono. Ez vano, nêvano,
kes gos ro mî nênano.
Waaax!... Wax wax!...

Hey Xeriv

Hey xeriv, çî keytara dîme qesa kotiye
Bê leye mîde rose, tora vazi şartunê camerdiye
Çêverê mîxaneti meso, dinake to sero bena tariye
Zurkerede havalêni meke, to roseno eve nuna potiye
Nuna mîxaneti mewe, to sero bcna çekuye

Çêverê dukan cayîli rameke, torê saredezo
Lewê kamilde rose, cayê to her waxt berzo
Neq cematê haqiyede nêvîndeno, cîrê qerezo
Haqsîzi haqlî meveze, mordemode arsızo
Helal vano, heram weno, çîke zalîm dînsîzo

Loqmo gîrs mece, gula tode maneno
Sîrê ho cayîlra mevaze, torê dîsmeni zedneno
Cambaz nêvîndeno, nêweşîrê kefenu derzeno
Des u dryîne mece, eve Mihemed'i to xapneno
Mürşîd ke çîmêbi, mûşkûl hal nêbeno

Seyta vîneto bîne uwede mosu moreno
Vergde weno, qîlancîkede qîştîneno
Kutikte lîp weno, herde zîrenno
Sero dosto bînde bîrîko bîrneno
Edeb erkan nêzîno, xatîr rîzneno.

Urze Ho Ser!

Ala urze ho ser muleto Zazaki
Mara tayinê wendo biyê efendi
Kerda ho dest qeleme wemîskenê Tirkki
Piy u kalikê xora dime caverdanê Dîmilki
Ala naymede niade mara tayê biyê zındıqi

Hayde hayde hayde ded u dereza
Hayde hayde hayde muleto Zaza
Tayê milet keyto zîdê zîma
Binê lîngude menda ala urze ra
Pêro zûbê, zumin bijêrê, bêrê meyda

Naza u uza qey made qereza
Haydê yê sima vazime faraza
Sarê tever gureto welatê sima
Înkarbiyo vano, çino muleto Zaza
Vengira ho fiye, vengê to şêro erş u ala

Areyiz feteliyo Palo, Hîmus, Varto
Na muleto Zaza nêzano sernê ho
Urze ho ser, nasbike dismenê ho
Ho qız mece, qeseybike zonê ho
Sarê teveri bivino hunerê to.

Adresê wasten:
Edition Orient
Reiherbeize 38
1000 Berlin 37
W. GERMANY

BİZ

alevîsiyle, sünnîsiyle
Gümüşhane'den Adıyaman'a
Sivas'tan Bitlis'e

ÜÇ MİLYONLUK
BİR HALKIZ

Bostanê Mara

ASTARE

Werte bostanê gulinde
bîlbîl waneno,
Sere çayrede
mayına sipiye cerena,
Lewe axwede vorekê belekin
Bine vialede
çenekê fustonê surin.

Asmede pepuk
pêr kerdera vîneto,
Dime gayide meşi vîzenê,
Hegade Apo Nesemi cite rameno,
Xalciniye bıcıka şırmokıne pota.

Pêro piya niştero şiya tamazede,
Sere kemera gulernede
murzelik u lolik fetelinê,
Xalciniye boxca bosmeniye kerdera
Tome bıçıke boston ardrabe iştah.

Miane koe Eli'de kemere gındır biye
Kemere lınga heşi ver şı,
Na vengde zu dik perara
Kemere vora kanede vînete.

Hengura pince kewiya
hem tırsa hemı ki şirena,
Qeremux u melêm tenê surê,
Çeney xuxode lauku vanê
Werte boa bostanê gulude.

Bostanê ma zaf comerde,
bine kemer u kuçede jil darê,
Zımıstoni ke vêrdıra
zarancı gıle kou ser sonê.

Asma gulane eke ame
Hewesude çenekê ma
sere basınade çiçeğu vırazenê.

Germê hezirende eke
sere bonde dani poti,
eke lavaji axwe dayi,
eke kalıko kokım pırde areyra verdıra,
tu şebıke!
Gule çiton rengu dana,
Bılbılı çiton wes wanenê,
Voreki u bızek, heygoni çıxa ki yenara [ho.

Bılakıs mordemê ma,
Vengê xo; bextê feleki,
laukuro çitoni anêra xo.

BOSTANÊ MA
haqıqatde zu cono.

Bılbılo Lal

USXAN

Bılbılo telal, ça biya lal?
Tu tıya sure werda,
Coka niya biya lal?
Uwa derê qılermi,
Xeyle wahto biya zelal.
Zofine uwera hêfê xo guret.
Awa ke vera mende, a ki kerde qılerme.
Çımey nêbene jia,
Jara Paçıkıne'de mırod nêqedino.
Quwete ke biye, sarvar pulesne.
Jê muye vayda azna dano.
Bılbılo telalo lal,
Ama mıre biya heval.
U veng ke tora bıriyo,
Tu ki bize zu sarvar,
Suve vilê Vanasure,
Gırede jarera, bize mırodê xo,
Peyê koude mendo wayırê tu.
Jê mıletê Zazaune teveri
Sar suredaru ve xo sano,
Na tariyo zulomotede teyna,
keşıra mevaze, tene tersenu.

Sewa Ammonde

ASTARE

I.

Sere cıla quminede axwe sona
Werte axwede asme niştaro
Vao honik hurdi hurdi yeno
Pelgê dare yavas sanînêra

Diyarê kou pirenê asmeo
Kince dewe roştîya
Vere xacikde ciye astari bereqinê
Natra dotra temiz cizenê

Helmê sewa ammoni
hande ke pileşiya mura
Nêverda ke, hata Astare Fejiri,
Kurşîra rawirji, zu sate hewn biceri

Sewa ammoni
Xaalê xoride
goniya gêrma

II.

Perdawa şac
Sere perdade şem
Astaro zerd amara cer
Oda biye sîpi, biye şem, biye zerd

III.

Roştîye Mome
Vengê Tamuri
Boa gule
Zu ki wantena bîlîle
Hem ki diwande mordemê silxeti

Muhabet hirao
Qesey deyrae.

Werzê, Ayabê!*

Reşat'o SOYREGIZ

Ê kî girweyenê, mayê
Ê kî wenê, ê axayê
No dinyadi boli ayayê
Ê kî hewndî fina mayê

Werzê werzê ayabê
Heme dost u braybê
Jewbê, qarşiy axaybê
Werzê ayabêêê!.. Werzê!

No hukmat kışta axayo
Axa dişmenê mayo
Devij u 'emeley bêrê
Lejo kî beno qandê mayo

Werzê werzê ayabê
Heme dost u braybê
Jewbê, qarşiy axaybê
Werzê ayabêêê!... Werzê!

(*)Na deyr Zerweş Serhad'i zu qesetra qeyd-kerda.

Piya'yı
oku,
okut
ve
memlekete
gönder!

Cemal Süreya'y Wefat kerd

Kılamvazo gird Cemal Süreya'y, 10.01.1990'dı İstanbul'dı nêweşîda sekerira wefat kerd. Siyayıştê eya, dînayê edebiyatî zew kılamvazêdo gird kerd vîni. Wa serey dostan weşbo.

Cemal Süreya, 1931'dı Erzincan'dı ame dina. 1954'dı Fakultaya Zana-yışdê Siyasi qedînê. Heta 1965 ze mufetişê maliye girweya. Bahdê 1965'i kistêra tadayoxey kerd, kistêra zi kılami nuştî. No mey-andı pêseroko Papirus vet (1960-1961, 1966-1970). 1961'dı ancina ageyra girwedê xo wu Anqere'dı xebetiya... Pêserokanê Mülkiye, Yeditepe, Şairler Yapraxı, Evrim wu Pazar Postası'dı kılami nuştî.

1958'dı kitabê kılamandê xoyo sıftên vet: Üwercinka. Dîha dîma kitabânê kılaman Goçebe, Beni Op Sonra doxur Beni, Sewda Soz-leri wu Goz Bitigi vetî... Nê ser-andı pêserokanê Gosterî wu İki-bine Doxru'dı nuştêy nuştê. Par pêserokdê madı zî dî nuştêyê cî tadayay Zazakî wu vîzayay.

Cemal Süreya pancas u new se-rebî. Wa serey külfetdê cî wu yê dostandê cî weşbo.

Rindeka Mî

Cemal SÜREYA

Tırkkî'ra tadayoxi:

CANO, AYDIN

Niade ni destê tuyê, ni ki İngê to
Ni honde rindekê ke, honde beno
No ki porê tuyo, vijêrra raverdê
Niade rindeka mî nu tuya corra ve cêr
Madam ke na cilo rafiştê
Hota sodır tı vîrara mîdeviya
Niade mîde zur çino ulleyi billeyi
Tı honde rindeka ke, honde beno

Ala niade çunê to ki itarê
Lêlîga çimunê to ki itarê; musaê roştî
Êrînd ke itarê, hen nêvo mî sekerdene
Niade rindeka mî ni boziyê tuyê, rutê
Niade sır-mır ki nêmede dewrê made
Çimê to mirê wekerde sodır heştinede
Ma çı guna ke, kerda bare keme

Ala tı nînede niade ni lewê tuyê
Ni qesey kenê ni paç kenê
Raê virêne mî usîlra lew nayve tore
Papurede bime kalekede şiyene
Hîrê vîrari dotra Ostomol ki şiyêne
Bivera derg usulra mî tu lew kerdene
Nêzdiyê mara mosey şiyêne.

Laukê Dersim'i

Arêdayoxi: **KALMEMIJI**

Canê

D. DAVA

Mı va, Canê Canê, melema mı Canê
Çimê to ke siyayê, buriyê to qeytani
Mı va, bêçikê to ke bariye
Ze qelema destê waliyê Erzingan'i
Surota to ke sura, ze saya Gumusxan'i
Va, nata biya ke lewe pani
Onderê ma bi qır u qotiki
Kewt werte der u cirani
Ax cana mı, Canê

Ere Canê yeno to viri
Waxto ke ez cêro amene
Kardi mı destte biye
Mı xora darık taşte
Tı verê çeveride niştivero
To xorê puçık vırastê
Mı va, aqilê mı ke no aqılbıyene Canê
Mı u xorê waştê
De Canê Canê, melema mı Canê
Mı va bejina Cana mı ke rındeka
Qewaxa serê tumiya
Erê Canê qeykı sar u alem vajo
Rındekiya to
Mı ve xo çımo diya

Va, mı va nêzano
Piyê to to dano, nêdano
Teseliya ma bifiyo
Honde ke ne rawura ez amu siya
Qor u qenestara biya

Mı va, germê perojiyo ez ama ke
Melema mı nistaro saji verde
Nêzo, qedera cıra se vato
Heştıra varnena sirotanê zerdu serde
Mı va, lao
Waxto ke sıma cıra bêzarê
Sewa yêniye

Zê samiya merdo
Mirê teberde
De Canê Canê, melema mı Canê
Va ke, wadbo wadbo, mirê mı wadbo
Waa mirê mı bêro, vere çêverê made
[piyabo
Ronênade koreke mirê xorê poci
Waa iştta begê mı rabo
Va dı zeri ke zuvinira hastbê
Wa emso nêbo, sewênabo

Sıl'o Feqir

ALAVERDİ

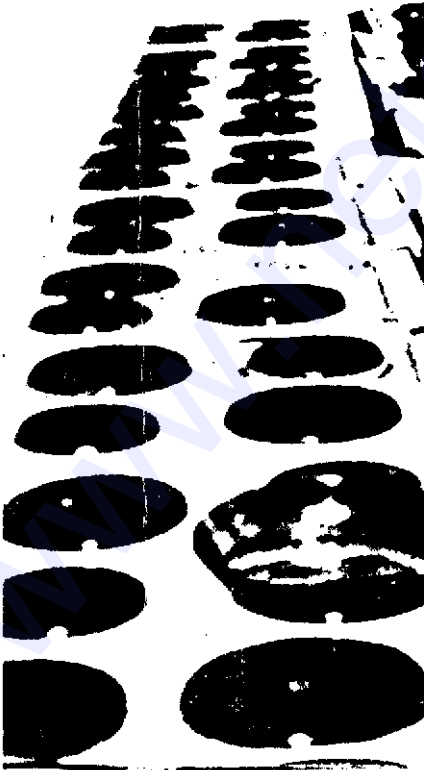
Way de urze urze Sıl'o sodıro
Zalimo Bolıkbasi ame
Ez berda Mosebir'o
Mı niyada ke jüyo nistoro
Astorê qirê qimeti
Rameno ververê miro
Herme xuyê rasti serde niyada
Nur kemalê xora bıra Bozato Xızır'o
Va ke Sıl'o nine dest payê to girêdê
To benê koti Sıl'o feqiro
Mı va, zerê mı na kafırta terseno
Huşkê soyna mı benê vilê mı dane pıro
Va ke, mixenet xorê efkar meke
Sata tengede lewê tode hazıro
Merata Kotıra ax lemıne hêgayi
Zalimo Bolıkbashi ame
Dest u payê minê neçari grêdayi
Ez kerdune raşt, berdune
Diyarê nişangê Qere Bava'yi
Mı reye nat u dotê xo niyada
Ewlayê gerçeği koyê Dersim'ra asayi
Tene berdime delxê mı nêda
Mı vengda budela Kureş'i zere vêsayi
Mı va koti menda
Hewarê seyê xode birese
Neçe feqiri namê tora xelesayi
Mı va kafiri murê kerde top, arde

Neçe feqiri namê tora xelesayi
 Mı va kafiri mirê kerde top, arde
 Des u hawt qılınce keskune zere jayi
 Va ke Sil'o vilê to pırodayerê qerar do cı
 Ewraqi imza kerdi têdestde fetelnayi
 Mı va, lao mı hewar do wayire xo
 Ax Kureşê xuyê budelayi
 Mı niyada niştoro ostore qırê qışkeki
 Kerdera mı ser helkana vayi
 Mı posta xo kerde qayıme
 E pêro nay ro, te hurendi dayi
 Herçi qılınce ke dayi Sil'iro
 Dest kerdo vera, pêro hewara perayi
 Mı niyade hakim uştera xo ser
 Çımı kerdi pırê heştiru bervayi
 Kafira iman qenatê xo asilbi
 Çifte kavirê xo ardi pesın sarebırnayi
 Ez pê gureto, berdu pirdê Mamaxatun'o
 Tezelê mirê zalumu icat kerdo
 Şirito ke ron kenı ronê na zeytuno
 Hirê roji, hirê sewi estura dare
 Talê mirê run kerdo nêvisino
 Hirê roji biyo tamam, amo diyare mı
 Per u qenatu sanenu pa lewino
 Mı va, kafir mı xete nêkerda
 Qasbê hêgayê kewi nêben tobeliyo wertê
 [nêkuno
 Tı ke sebikerê, girza nuni kerdo direge
 Sano binê nınganê mı
 Ez ke heşte pa vındi zorê mı nino
 Mı niyada şûwariye Xızır'i rameno
 Poştiya mı biye qewine
 Mı va, no imdadê mino
 Wa ke, mixenet cirê vilê xo romene
 Caru tengede tora duri nêkuno
 Mêratê Kotege henıyo şeno
 Ez terkuto, şine Mose
 Hewnê minê bêkesi tede nino
 Mı va, zalımı nıka
 Çewres şûwariyê xo gureto
 Dormê minê feqiri birneno
 Şafaqi sano cı, amunê teveri
 Bertengde vıneto vilê mı wazeno
 Mı va, mı hawar do kemerê Duzgın'i
 Ez bı heşiriye teslimê to nêbeno
 Mı reye sır do butun pê dine gureto
 Pošta dinera vozđano

Kafiri emir do çewres şûwariye xo
 Yaxe minê bêkesira nêverdano
 Tecelirê şıyo rastê hêgayê çırpozi amu
 Sil toveliyo payna cı nênano
 Mı niyada zalımı va ke
 Sil quđumra (qamera) kewto
 Ax coka voznêđano
 Pêbicere benu danu mekeme
 Sono ceza xo mırdi vınenno
 Ey kafir mıra a kelıma mevaje
 Talê mı rındo
 Hakim emso hewnê xo vınenno
 Sodırıra urzenora xo ser
 Xanuma xorê hewnê xo qeseykeno
 Vano, mordemê emso qılınçê da qapaxê de
 [ırayê mıro
 Qılaşıyara, mı sero asmen aseno
 Va ke, meşte peroz mordemê yeno lewê to
 [mekeme
 Xo mexeletne berê peyi tora wa-
 [zeno
 Na kafiri ez gureto, berdu
 Çeverê mekemide vetu
 Mı niyada hakimi uştera xo ser
 Mirê wertê dosyara qanunê lemın veto
 Va ke, Sil'o verê xo hetê mara bıçarne
 Vera çımone minê feqiri gureto
 Va ke, ez zon ke ilava soyna to Sil'o
 Torı tawa çıno nafa berato
 Mı va, kafir elgiya xo meke
 No ancax karê Kures'ê minê sato
 De urze urze Sil'o rocıka serde
 Dewrê hirê seriyo biyo tamam
 Kafiri ez tekrar kerdu darde
 Mı va ez heyranê tobi
 Sar tora mıradu wazeno
 Duzgın'o ke kemerde
 Mı va ez ve qurvanê to budelayê Kures'i
 Baxım da poşti sane furune, kerde serde
 Furunera amayme teveri
 Cemed ve zımeluna biyo darde
 Mı niyade hewarê seyê xode resto
 Dest kerd şiritê gula mı verde
 Mı va ewro roca tenga
 Mı tı tayın kerda
 Ax seyê xo tenya cameverde.

In die Flucht geschlagen

■ Geschichten
aus dem bundesdeutschen
Herausgegeben von I
Sammlung Luchterha

DERŞİM

- Bir kitaptan bir sayfa-

(In die Flucht geschlagen. Geschichten aus dem bundesdeutschen Asyl. Herausgegeben von A. Tuckermann, Luchterhand, Frankfurt 1989, s 150)

Dersim, Türkiye'nin doğusunda Fırat'ın iki kolu arasında kalan bölgenin adıdır. 1937-1938 yıllarında yöre halkının üçte ikisi bir katliam sonucu öldürüldü veya sürgün edildi. O günden beri baskı ve kıyım son bulmuyor. Kıyımdan geride kalanlar isyancı geçmişlerinden ve günümüzdeki politik eğilimlerinden dolayı sürekli cezalandırılmaktadırlar. 1987 yılında, Dersim (Tunceli) katliamının 50. yıldönümünde 50.000 kişiye Türkiye'nin batısına göç emri verildi.

Dersim bölgesi özellikle Alevilerden oluşmaktadır. Burada Kurmanci Kürtçesinin yanısıra genellikle Dimilice ("Zazaca" da denilir) konuşulmaktadır. Okullarda bu bölgenin yerli dillerinde öğretime mücade edilmiyor. Dersim toplumu üç K (KKK) ile adlandırılıyor. KKK, "Kürt, Komünist, Kızılbaş" anlamında kullanılıyor. Alevi olduklarından camiye gitmedikleri için "Kızılbaş" ve "Kızılbaş" oldukları için de "Komünist" (yani dinsiz, inançsız) diye adlandırılıyorlar. Tunceli'de bir kişi başına üç asker / jandarma düşmektedir, yani her bir K başına bir kişi.

Federal Almanya Cumhuriyeti'nde yaşayan Türkiye kökenli göçmen işçiler ve sığınmacılar arasında, bu bölgeden insanlar çok sayıda mevcuttur.

Çend deyri

Arêdayox:

Zerweş SERHAD

Nê deyri pêrîko deyrê kaykerdışiyê. Yanê gorey herg deyr zu govendê esta. Heme cadê Zazaistan'îdı wexto kî Zazay govend ancenê, deyranê cî zi pa vanê. Lavrê nê deyrê cêrîni çorşmedê (dormaredê) Soyreg'ra arêbyayê. Not: Wexto kî govend anciyena, kaykerdoxan miyanra zewê cî deyr vano. Ê qiseyê kî îtealîk nuşayê, ê qisey zi qoroya vazyenê; yanê kaykerdoxî pêpo piya ê qısan vanê.

Derilo

Derilo derilo dî seyranê
Verê Diyarbekır'i bostano
Osman piyê keynano
Cıra juwer (juker) ma nêdano
Eydi ne dino ne imano
Derilo derilo dî seyranê
Derilo derilo dî seyranê

Derilo derilo dî seyranê
Peyi bandê ma fiłhano
Verê bandê ma fiłhano
Diyarbekır xopano
Derilo derilo dî seyranê
Derilo derilo dî seyranê

Derilo derilo dî Seyranê
Osman piyê hewt keynano
Juwê cıra ma nêdano
Boka cıra ju nêmano
Derilo derilo dî seyranê
Derilo derilo dî seyranê

Derilo derilo dî seyranê
Keynê ma şım na dıkek
Ez se kî vana tî hês mek
Nan u piyazê ma tî dek
Derilo derilo dî Seyranê
Derilo derilo dî seyranê

Torê Vana Meyro

Estora hırr bî hırra
Torê vana Meyro
Gırey pıron cesıro
Torê vana Meyro
Veyndê keyner wa bıro
Torê vana Meyro
Veyvey keynerda pilo
Torê vana Meyro

Namey veyver Meyr'o
Torê vana Meyro
Dedzayo keyner vero
Torê vana Meyro
Veyndê wa dedza bêro
Torê vana Meyro
Namey zamay Beyr'o
Torê vana Meyro

Meyro keynay Dımiliyana
Torê vana Meyro
Vera dedzay rıfî dana
Torê vana Meyro
Estora hırr bî hırra
Torê vana Meyro
Gırey pıran cesıro
Torê vana Meyro

Ciran'ê

Ciran'ê Ciran'ê Ciran'a mı
Koçerê, Helima, bermiyaya mı
Na Ciran'a cordi yena
Ciran'ê Ciran'ê Ciran'a mı
Ciran'ê Ciran'ê Ciran'a mı
Hevalê hogrê bermiyaya mı
Dismeni gêna reqis kena
Ciran'ê Ciran'ê Ciran'a mı
Aya hêrsa war kena
Ciran'ê Ciran'ê Ciran'a mı
Işlîga zamay neqışkena
Koçerê Helima bermiyaya mı
Na Ciran'a lî bermena
Hevalê hogrê bermiyaya mı
Kok şırno terk nêbeno
Ciran'ê Ciran'ê Ciran'a mı
Fistan suro lî qırımı kena
Ciran'ê Ciran'ê Ciran'a mı
Na Ciran'a cordi yena
Hevalê hogrê bermiyaya mı
Mı arıqdi fetîsnena
Ciran'ê Ciran'ê Ciran'a mı
Na cirana bol şırna
Ciran'ê Ciran'ê Ciran'a mı
Ez terkê Ciran nêkena
Hevalê hogrê bermiyaya mı

Çaçan'ê

Ax lê yeman Çaçan'ê
Wax lê yeman Çaçan'ê
Bextê Çaçan'da mı çuniyo
Çaçan to bigira wu şıra
Bextê Çaçan'da mı çuniyo
Çaçan to bigira wu şıra
Axlê yeman Çaçan'ê
Wax lê yeman Çaçan'ê
Ax lê yeman Çaçan'ê
Wax lê yeman Çaçan'ê

Çaçan'ê to va nêzana
Delalê to va nêzana

Tı şırna, tı şerbeta
Tı zerida madı kewta
Tı şırna, tı şerbeta
Tı zerida madı kewta
Ax lê yeman Çaçan'ê
Wax lê yeman Çaçan'ê
Ax lê yeman Çaçan'ê
Wax lê yeman Çaçan'ê

Çaçan şî serdê biri
Xo verada bîndê biri
A nişena serdê zeri
Çaçan keynay teberi
A nişena serdê zeri
Çaçan keynay teberi
Ax lê yeman Çaçan'ê
Wax lê yeman Çaçan'ê
Ax lê yeman Çaçan'ê
Wax lê yeman Çaçan'ê

Bê ha, bê ha Çaçan'ê
Ezdo destê to tepêşa
Şıra diyardê Diyarbekur'iy
Bewniya Soyreg u Çewlig'iy
Şıra diyardê Diyarbekur'iy
Bewniya Soyreg u Çewlig'iy
Ax lê yeman Çaçan'ê
Wax lê yeman Çaçan'ê
Ax lê yeman Çaçan'ê
Wax lê yeman Çaçan'ê.

PIYA'YI
Zazaların
bulunduğu
her yere,
Zazalarla
ilgilenen
herkese
ULAŞTIR!

Sohbetê Verê Adırgani

Tekna Qurvetiye

ASTARE

Almani Tırkura has nêkenê. Tırki ki Almanora qarînê. Herbê 1 u herbê 2'inra hata nıka, dewletê dumina nakra goni giradanê. Karkerdoxê Almanı u Tırki porê juvini giz kenê. Lek peke xo erzenê teber, Tırki yenê danê are, cırê teşekur kenê. Roze rize ser nêzano, a uzade, a itade zu zıngais vecino. Milet biyo arleman, biyo kermezın. Buyuke, bivêşine, ya ki wedare textê berzi, wenca nêvurino. Mirê hên yeno ke, her ca ger gureto, nêwesiye u maraz gıno ra organik.

Qeseê ke hata nıka vetê u vatê, eke tu ino hardi ser barbikerê, hard bınede naleno. Zurê ino ke aredê u berzê Çemê Ren'i* Ren beno wusk. Kam ke dêlmas fahm keno, nêweşiya qanserira beno nêwes. Kokimê itayi terê domonu mendê, cenci rew biyê kokimi.

Ez vijer şıyo "Terziyê Yunani". Mirê qawa arde, hal xatır perskerd. Zu cinıka Almanı amê zere. Yunani'rê vat ke:

"Meşte çewde ma beno tof. Tu naskena Tırki, Vietnami, Somali, çe xu dan ino. Hama çede awe çına, tesne çına awe xorê kerê."

Yunani herme xu went. Ez uzara ceriyora ser, mı vat:

"Ciniya rinde, tu çıxa ki ino rind nas kena! Welate ino de awe bêperuna. İta sına

seveta zu pangulete nisenê qırtıka zuvinra."

Cinke tevana pusmo biye. Ae vat ke: "Qusirê mı mevîne!", veciye teber, şıye.

Yunani mirê vat ke:

"Ez ki terê tu cenc biyo, amo ita. İtara zobina ca nêşıyo. Ez çêê na xanımmede nissonru. Ae mirê zerre na des u hire serrude çı vat, mı vat "rind, ya".

Mı ki vat:

"İdare bikermê. Eyi postê lüye cenê pıra, xo ver vanê mordem maimê. Caver-deeee!... Tu kincunê xo bıbirne!"

Henıyo nıka. Haê Almanı yenê pêser. Hen werte ponc rozude. A roze sairê Almanıyaya Verva Roze W. Biermann vat ke, Nıya ke sono, halê Tırko xıravra xıravıno.

Çand serrê ke Tırkiya u Almanıya pırd vırazenê, xo xecelnenê. Hama nê verê verê pırdı, nê ki peniya xu veciya. Hemı ki pırdı nıanen xapitenera dūr, tayine kerdo kuz. Hama pırdı rind, zerweşiyera vecino.

J. W. Gothe sevato: "Kam ke xeribo, meyman nêkeno; çêê i rew rıjino."

Waê qurvetiye vorera serdino.

(*) Almanıya'de namê zu çemiyo.

Zonê Ma*

HESE

I.

Zarance kuna kemeru
Zonê hode wanena

Qılancıke
nisena gîle dare ra
Zonê xode qıştnena

Amnon yeno, beno germ
Temuz zonê hode cızeno

Mor u mılawın
Teyr u tur
Pil u qız
Cin u camerd
Serre na dinade her çi
Zonê hode waneno
Serre na dinade
her çi, her kes
zonê hode gırano

Wertê ninera
ça teyna ma
zonê hora vozdamel
Ça teyna ma
zonê hora rememe!
Ma rememe kata sime?

II.

Zazaki zonê mao
Bav u kali qeseykerdo
Lawıki vate, sanıki vate
Zonê ma zof şireno

Zonê ho ça vindkerime,
Zonê sari ça ser kerime

Zonê ho ça bın kerime
Zonê sari ça ser kerime

Zonê ma ki bi vind
ma ki beme vind
Roşt bena vind
Tari maneno

Beme lal, beme kêr
Beme bê pa u bê per
Kume bine destu
Fineme verre dêsu
Halê mare u waxt
her kes huyino
- ne ker her!

(*) Na kılam, Ayre, amor 14, pelge 16-17'de veciyaybi.

HASAN PADİŞAH KANUNLARI

Akkoyunlular, Zazaistan'da 100 yıldan fazla bir zaman hüküm sürdüler. Bu süre içinde bölgenin vergi sistemi, adına "Hasan Padişah Kanunları" denen yasalarla düzenleniyordu. Adını Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'dan alan bu kanunların en dikkate değer yanı yöresel özelliklere göre yapılmış olmalarıdır. Bu nedenle bu yasalarda bazen köylere dek inilen ayrıntılara bile rastlanabilmektedir.

Bu yasalar, Akkoyunlu Devleti'nin yıkılışından sonra da 1540 yılına dek aynı adla uygulamada kaldılar. 1540'ta da yöresel ayrıntılardan arındırılarak "Diyaribekir Kanunnamesi" adı altında birleştirildiler.

Aşağıda yayımladığımız kanunlar, bölgenin Osmanlı yönetimine geçişinden sonra yetkililerce yapılmış tespitlerdir. Sözkonusu tahrirler, bugün Başbakanlık arşivinde 7 numaralı 1516 tarihli ve 840 numaralı 1518 tarihli tahrir defterlerinde kayıtlıdır. Ancak biz kanunları değerli profesör Barkan'ın kitabından (Ömer Lütfi Barkan, Türkiye'de Toprak Meselesi - Toplu Eserleri 1, İstanbul 1980, s. 549-568) aldık. (Not: Yer darlığından ötürü Mardin ve Urfa'ya ilişkin kanunları dergiye almadık.)

Defter-i yasaha-i vilayet-i Diyanbekir

1. Tafsil-i kanunname-i liva-i Âmid ber muceb-i kanun-i *Hasan Padişah* mukarrer şüde (1)
2. Evvel kurada vaki olan reayadan anunkim bir *çiftlik* zemini olub ve ziraatine kadir olsa her *çift* başına yetmiş iki karaca akça (2) *resmi çift* alınur imiş ki üçü bir Osmanî akça hesabı üzere yığirmi dört akça olurmuş. Reayadan alınmasının dahi mevsimi evvel bahar nevrudda imiş hem evvel üzere mukarrer kılını.
3. *Ve deh-nim* (3) diyü *makiyan baha* (4) her çift başına on karaca akça dahi alınur imiş ki üçü bir Osmanî hesabı üzere on akça ve sütüs olur imiş. Bunun dahi alınmasının mevsimi nevrud'da imiş.
4. *Ve girü eğer müslüman ve ger keferedir* ziraatlerinden *humus* üzere alınur imiş.
5. *Ve nayibçelik* (5) ve *valicelik* (6) her çift başına dörder (7) kile-i Âmid galle alınur imiş ki nisif kile-i Osmanîdir kileleri nisif buğday ve nisif arpa. *Ve resmi alef* her çift başına yüz burma (8) otluk dahi alınur imiş ki her yüz burmasının bahası otuzar karaca akça imiş. Üçü bir Osman akçası hesabı üzere on Osmanî olur.
6. Bu zikrolan eğer alef ve eğer gallevatdır reayadan alınmalarının mevsimi harman vaktinde imiş. *Girü evvel üzere mukarrer kılını ki galle harman vaktinde ve otluğun çayır vaktinde. Ve resmi mevaşi* her inekden altı karaca akça alınur imiş ki üçü bir hesabı üzere iki Osman akçası olur.
7. *Ve ehl-i kurada olan sığır cinsiyle otlağa giden azrağu* (9) keçiden ve koyun cinsinden üçer karaca akça alınur imiş ki bir Osman akçası olur. Anun alınması ref olub defteri cedide hasil kayd olmadı.
8. *Amma sūriyle koyunu olan kimesnelerün eğer Ekrad ve ger gayrıdır resmi* her yüz koyunda bir baş koyun ve Şahruki (10) ki altı Osman akçası olur.
8. *Ve resmi yatak* dahi her sürüde bir koyun alınır imiş sürü dahi üç yüz baş koyundur.
9. Bu zikrolan mevaşi ve ger mera'idir (11) alınmalarının mevsimi evvel bahar nevruddadır.
10. *Ve besatinden ve aselden ve asiyabdan nesne alınmaz imiş giru evvel üzere kaydoldı.*
11. *Ve bazı Arab kurası ki Amid'ün nahiye-i canib-i garbisinde vaki olubdur anlardan resmi çift ve bu sayır ehl-i kura virdüğü resmi çift ve sayır rüşum alınmaz imiş. Amma resmi bevvali* (12) diyü vilayeti mezburda olan ehli-i kuradan her çift başına dörder kile-i Âmid'i galle alınur imiş. Anı beraber virürler imiş. *Ve ziraatlerinden sayirleri gibi humüs üzere alınur imiş. Ve fiğ ve burçakdan öşür üzere.*
12. *Ve bac ve tamga* hususı dahi kanunı kadim üzere akmişe kısmından ve gayrıdan ol nesnekim bey olsa yüzde beş Osmanî akça *tamga* alınur imiş. *Ve ol meta'kim Yezdi akmişedir* gelse anı mizana urub dahi her Âmid batmanında ki bin beşyüz seksen dirhem olur her batmanına doksan altı karaca

akça bac alurlar imiş. Üçü bir Osmanî hesabı üzere otuz iki Osman akçası olur. Andan geçüb gider imiş bu *bac-ı büzürk* (13) imiş. Amma nefsi-şehr-i Âmid tüccarının nisfî *tamgay-ı siyah* (14) ve nisfî *bac-ı büzürk* imiş. Amma sayir meallikden gelen tüccar tayifelerinin akmişelerinin külliyyen *bac-ı büzürk* için zabt olunur imiş. Bu aksamdan bey'olsa yüzde beş alınma mukarrer olub *batman bacı* virilmez imiş geçüb gitse satılmasa batman bacın alurlar imiş. Ve *bac-ı harir* diyü her batman-ı Âmididen kırk sekizer karaca akça bac alınır imiş. Ve bey'olsa yüzdesi üçü bir Osmanî hesabı üzere on altı akça olur. Ve her batmanda *Ergani bacı* diyü on iki karaca akça dahi alınur imiş ki üçü bir hesabı üzere dört Osman akçası olur. Ve kârban gelüb Âmid'e uğramayub geçüb gitse girü bu düstur anların dahi bacı alınur imiş. Ve Haleb kumaşı dahi gelüb satılrsa yüzde beş akça-i Osmanî *tamga* alınur imiş. Amma satılma (yub) geçüb gitse vezne urub her Âmid batmanından yigirmi yedi karaca akça *bac* alınur imiş. Üçü bir hesabı üzere her *mende* dokuzar Osmanî akça olur. Ve *İskenderani akmişe* ve meli (?) ve dülbend ve culfak (15) bunlar dahi ipek bacı düsturu üzere alınur imiş. Ve terencebil batmanına yigirmi dört karaca akça alınur imiş. Ve za'ferandan yirmide bir ve kebenek yükünden dört yüz karaca akça bac alınur imiş. Amma zikrolan İskenderani akmişe Yezdi akmişe düsturuna bac alınur imiş. Ve itri kısmından satılrsa yüzde beş *tamga* alınur imiş. Ve geçüb gitse her men-i Âmidide dokuzar buçuk karaca akça bac alınur imiş ki üç Osmanî akça olur. Ve mürdebar kısmı olandan satılrsa her deve yükünden yüz yigirmi altı karaca *tamga* alınur imiş. Ve at yükünden bu zikrolanın nisfî alınur imiş. Ve geçüb gitse deve yükünden kırk sekiz karaca akça bac alınur imiş ki on altı Osman akçası olur. Ve at yükünden bu zikrolanın nisfî alınur imiş ki sekiz Osman akçası olur. Ve demir yükünden geçüb gitse her yüküne on sekiz karaca akça bac alınur imiş ki altı Osman akçası olur. Ve cam ve bakır yüki geçüb gitse her yüküne yetmiş beş karaca akça bac alınur imiş ki yigirmi beş Osman akçası olur. Ve tutya yüki ve pûfâd yüki ve neft ve bulgari yüküne yüz elli karaca akça bac alınur imiş. Ve bıçak yüki ve ketan yüki geçüb gitse her yükünden altı yüz karaca akça bac alınur imiş ki hesabda iki yüz akça olur. Ve *ak esir* geçüb gitse yüz elli karaca akça bac alınur imiş. Ve *kara esir* geçüb gitse yüz yigirmi karaca akça bac alınur imiş üçü bir Osmanî hesabı üzere. Ve bağdan ve baldan ve kızıl boyadan ve şebden ve katrandan ve ziftten ve kara sakızdan ve ak sakızdan ve çırac yağından her Âmid batmanından bir karaca akça bac alınur imiş ki üç batmanı bir Osman akçası hesabıdır. Ve yaş yemişden ve tuzdan her yükden satandan altışar karaca akça alınur imiş ki iki Osman akçası hesabıdır. Ve enâr kabından ve soğandan ve birinçden ve mehluc (16) penbenden ve emrud kakından ve kür(e)k'den (?) ve çölmekden ve kömürden ve odundan bac alınmaz imiş. Amma *kapucu* ve *ases hakkı* var imiş anı alurlar imiş. Her yükden bir karaca akça *asesiye* ve bir karaca akça *resmî bevâbi* alınır imiş. Ve evsel (?) (17) besâtininden her bostan başına eğer çok ve ger azdır dörder kavun alınur imiş ikisi *beylik* ve ikisi *şahnelik* imiş. Ve evsel (?) den (18) hasil olan galle-

vâtdan her Âmid müddü galleden bir kile-i Âmid galle alınur imiş. Oşür alınmaz imiş. Ve bir tarla penbeden bir men çekirdeklü penbe alınur imiş. Ve her bağdan on sekiz karaca akça *şahnelik* alınur imiş hesabda altı Osman akçası olur. Ve *resmi bevvâbi* diyü her yük'kim şehre gire eğer tüccardır ve ger gayridür her yükden birer karaca akça alınur imiş. Amma nevahî-i Âmid kurasından gelen gallevât yükünden nesne alınmaz imiş. Zira onların her çift başına dörder kile galle rüsumu vardır anı virmeyle bu teklif üzerlerinden sâkit olur imiş. Ve kavun ve karpuz yükünden her yükden birer dâne kavun ve ger karpuzdur alınur imiş. Ve odun yükünden birer ağaç ve kamış ve otluk yükünden birer bağ alınur imiş. Ve çeltük madrablarından dahi her bir madrabdan birer Âmid müddü çeltük *resmi bevvâbi* alınur imiş. Ve livâ-i Âmid Ekradından Mardin kapusunda her haneden birer nügi (19) yağ alınur imiş. Ve onların bazara gelen yoğurdlarından ve peynirlerinden nesne alınmaz imiş. Heman ol yağı virürler imiş. Ve *tamgay-ı ağnam* şehre gelen her iki baş koyuna bir karaca akça alınur imiş ki altı baş koyuna bir Osman akçası düşer. Ve satılmayub girü dönüb gitse nesne alınmaz imiş. Ve şehirlerden çıkub gayrı yre yük gitse yük başına birer karaca akça alınur imiş. Amma şehre glrü girdüğü kapudan çıkub gitse nesne alınmaz imiş. Ve *klrişhane* için şehirde boğazlanan koyunun ve keçnin bağarsuğın (20) âmil alub işler imiş. Ve *resmi kütübî* dahi her yükde rubu kile-i Âmidî galle alınur imiş. Ve şehir ve kurâ halkı külliye kal'a için beğlik kireçden bir yük kireç getürmek kanunları imiş. Anun kırası için her haneden otuz altışar karaca akça nakid alurlar imiş ki on iki Osman akçası olur. Ve Ekrad cemaati dahi her haneden birer yük kireç ve birer yük kum ve birer yük odun getürürler imiş, kanunları imiş. Ve Şahhami (21) için dahi şehirde boğazlanan koyunun ve keçnin böğreği (22) yağın alurlar imiş. Ve *başhane* için dahi şehirde boğazlanan koyunun ve keçnün baş ve ayağın alurlar imiş ve postun dahi *tabbakhane* için alurlar imiş.

Defter-i Yasahâ-i liva-i Ergani

1. Tafsil-i kanunname-i nabiye-i Ergani ber muceb-i kanun-ı Hasan Padişah (23).

2. Evvel reyadan ol kimesneler kim müslümanlar dürürler evvel ziraatlerinden *beşde bir* alınur imiş.

3. Ve girü her hane başına bir yük odun bahası alınsa on karaca akça ve bir yük otluk ve bir yük saman alınur imiş ki her bir cins yük için onar karaca akça alınur imiş. Bu üç cins yükün bahası on Osman akçası olur. Bunların alınmasının mevsimi otluk ve saman harman vaktinde ve odun son güz ayında ol vakit alalar.

4. Ve *resmi şahnegi* (24) diyü otuz iki kile behre alınan yerden bir kile dahi *şahnegi* alınur imiş.

5. Ve *valicek* (25) diyü her çift başına iki Âmid kilesi galle alınur imiş ki bir İstanbul kilesi olur.

6. Ve her haneden (ve her haneden) yılda birer gün *ırgadiye* dahi alınur imiş.

7. Ve *resmi idiye* her karyeden birer koyun alınır imiş a'lâsından eyüce ve ednâsından dahi aşğârlak (26) haline göre.

8. Ve girü her haneden tütüncek (27) diyü altışar tenge dahi alınur imiş ki on iki Osman akçesi olur.

9. Ve *resmi timürcek* (28) her haneden bir tenge dahi alınır imiş ki iki Osman akçası olur. Ve *nâibcek* (29) her haneden bir tenge alınur imiş ki iki Osmanî olur.

10. Ve *divancek* (30) dahi her haneden bir tenge alınır imiş ki iki Osmanî olur.

11. Bunların alınmasının mevsimi evvel bahar nevrüz'dadır.

12. Ve bağları olan yerlerden her yüz devekden (31) bir tenge alınur imiş ki iki Osman akçası olur alınmasının mevsimi üzüm vaktindedir.

13. Ve *resmi arusiye* için dahi her arusiyeden bir *cizme behâsı* diyü ad virmişler ol alınır imiş nihayet otuz akça olur.

14. Ve *resmi âsiyâb* her âsiyâbdan yılda on altı Âmid kilesi galle alınur imiş nisfı buğday ve nisfı arpa ki yıllığı elli altı Osmanî akça olur.

15. Ve *resmi mevâşi* her inekden ve eşekden yedişer karaca akça alınur imiş ki hesabda iki Osmanî ve sülûs düşer. Ve yunndan (32) on dört karaca akça alınur imiş ki dört buçuk Osman akçası olur.

16. Ve *resmi mera'ileri* (33) dahi her koyuna iki yarım karaca akça alınur imiş ki üçü tamam olsa bir Osmanî olur bu hesab üzere alına.

17. Ve bundan gayri her yüz elli baş davardan bir a'lâ koyun ve ger keçidür alınur imiş. Ve dört nügl yağ ve dört nügi kıl ve dört nügi keş (34) Ve Gevheriz (35) nâm karyeden bu zikrolanlardan zâyide dört nügi peynir dahi alınur imiş.

Bu hususlar ki başdan takılır olundı kurâ müslümanlarından alınır imiş. Girü ber karar-ı sâbık mukarrer kilindı.

Amma bu zikr merâî ve mevâşinün alınmasının mevsimi evvel bahar nevrüz'dadır. Olvakit alalar andan mukaddem alınmaya.

18. Ve şehir-i Ergani cemaatinun müslümanlarından ziraatli olanından *hums* üzere alınır imiş. Ve bağlarından dahi dört bin karaca akça *maktu* virürler imiş ki bin üçyüz otuz üç akça-i Osmanî olur. Ve birer yük odun dahi alınır imiş. Bunların dahi alınmasının mevsimi bağ akçası üzüm vaktinde ve odun son güz ayında ki kış evvelidir.

19. Ve şehir Erâminesi'nden (36) dahi *bağ haracı* diyü on iki bin karaca akça *maktu* alurlar imiş. Amma ol vakit mamuriyeti artuk imiş şimdiki halde andan dahi eksük olmağın dokuz bin karaca akça kaydoldı ki üç bin Osman akçası olur.

20. Ve *tütüncek* diyü girü her haneden bir Şahrükî dahi alınır imiş ki altı Osman akçası olur. Ve girü nâibcek diyü dört yüz karaca akça *maktu* alınır imiş. Ve *bayramcek* dahi girü dört yüz karaca akça alınır imiş üçü bir Osmanî hesabı üzeredir. Bunların alınmalarının mevsimi nevrüzdadır. Amma *bayramce-*

ğün nisfı bir bayramda ve nisfı dahi bir bayramda imiş.

21. Ve her nefer başına on ikişer *ırgadiye* dahi alurlar imiş ki her günü için bir tenge alınır imiş ki yiğirmi dört Osman akçası olur. Amma işledürler imiş artuğun alurlar imiş. Girü evvel üzere mukarrer kılındı. Alınmasının mevsimi nisfı evvel bahar ekin vaktindedir ve nisfı dahi orak vaktindedir ol vakit alına.

22. Ve her haneden birer yük odun dahi virürler imiş davarı olan davar ile ve olmiyan arkayla getürürler imiş her yükü bir Osman akçası olur.

23. Ve *resmi arusiyeleri* için dahi on Şahrıklı alınır imiş ki altmış Osman akçası olur. Ve kurâ Eraminesi'nün dahi ziraatlerinden beşde bir alınır imiş. Ve *resmi ırgadiyeleri* dahi her neferden on iki... (37) her günü altışar Osmaniden yiğirmi dört akça olur. Alınmasının mevsimi tansif üzere evvel bahar ve orak vaktindedir.

24. Ve girü her haneden *tütüncük* diyü sekizer tenge alınır imiş ki on altı Osman akçası olur. Bunun dahi alınmasının mevsimi nevrüzdadır ol vakit alarlar. Bunlar odun ve otluk ve saman bahası için imiş.

25. Ve *resmi şahnegi* diyü gallevatdan her otuz ikide bir alınır imiş anun dahi alınmasının mevsimi harman vaktindedir.

26. Bu zikrolan hususlar külliyyen kemâkân mukarrer kılındı.

27. Bunları virügelen liva-i mezburda on dört kıt'a Ermeni kurâsidir. Bu takrir olunan rüsumi virüdüklerinden gayrı girü bu karyeler reayasının bazı *maktu*ları dahi vardır an-kadim viregelürler imiş ki her karye ne mikdar nesne viregelmişler ise zikrolunur :

Evvel karye-i Bayur (38) ki Ermeni kendidir dört bin karaca akça *bağ haracı* diyü virürler imiş ki üçü bir Osmani hesabıdır. Ve üçyüz karaca akça *timürcek* ve dörtyüz karaca akça *nâibcek* ve ikiyüz karaca akça *divancek* ve ikiyüz karaca akça *bayramcek* ve ikiyüz karaca akça dahi *şireçelik* ve dört bin karaca akça *kara saıgun* (39) diyü bu zikrolanları külliyyen virürler imiş on altı İstanbul kilesidir.

Ve karye-i Nife'den (40) dahi dört bin karaca akça *bağ haracı* ve dört bin dört yüz karaca akça *kara mal* (41) ve üç yüz karaca akça *timürcek* ve dört yüz karaca akça *nâibcek* ve ikiyüz karaca akça *divancek* ve ikiyüz karaca akça *şireçelik* ve bir müdd-i Âmid galle dahi *resmi bev bâbi*. Bu zikrolan hususlar karye-i mezkûre ehali viregelürler imiş. Girü mukarrer kılındı.

Ve karye-i Harbend ehali dahi viregeldükleri beş bin karaca *bağ haracı* ve dört bin dört yüz karaca akça *kara mal* ve üç yüz karaca akça *timürcek* ve dört yüz karaca akça *nâibcek* ve iki yüz karaca akça *divancek* ve iki yüz karaca akça *bayramcek* ve iki yüz karaca akça *şireçelik* ve bir müdd-i Âmid galle dahi *resmi bev bâbi* diyü virürler imiş. Karye-i mezkûre dahi bu takrirdir... (?) an-kadim viregelürlermiş. Girü ol üzere mukarrer kılındı.

Ve karye-i Malan dahi ki ehali viregeldükleri üç bin karaca akça *bağ haracı* ve iki bin karaca akça *kara mal* ve iki yüz karaca akça *nâibcek* ve yüz elli karaca akça *bayramcek* ve yüz karaca akça *şireçelik* ve nim müdd-i Âmid galle dahi *resmi bev bâbi* alınır imiş. Bu zikrolan hususları bunlar dahi kanun-ı kadimde viregelürler imiş. Girü ol üzere mukarrer kılındı.

Ve karyei Banhor ehallsinin dahi viregeldükleri dört bin karaca akça *bağ haracı* ve üç bin karaca akça *kara mal* ve üç yüz karaca akça *timürcek* ve dört yüz karaca akça *nâyibcek* ve iki yüz karaca akça *divancek* ve iki yüz karaca akça *bayramcek* ve iki yüz karaca akça *şireçelik* ve bir müdd-i Âmidî galle dahi *resmi bevvâbi* alınır imiş. Girü ol üzere mukarrer kılındı.

Ve karyei... (?) ehalsi dahi viregeldikleri üç bin karaca akça *kara mal* ve üç yüz karaca akça *timürcek* ve dört yüz karaca akça *nâyibcek* ve iki yüz karaca akça *divancek* ve yüz elli karaca akça *şireçelik* ve nîm müdd-i Âmidî galle dahi *resmi bevvâbi* diyü ve iki yüz karaca akça *bayramcek* dahi alınır imiş. Bu zikrolan hususlar dahi kemakân mukarrer kılındı.

28. Ve karyei... (?) mamur iken viregeldükleri ziyadece imiş. Amma hâliyâ harap şekil olmağın dört yüz karaca akça *bağ haracı* ve dört yüz karaca akça *kara mal* ve yüz karaca akça *timürcek* ve yüz karaca akça *nâyibcek* ve yüz karaca akça *divancek* ve yüz karaca akça *bayramcek* ve yüz karaca akça *şireçelik* ve dört kile-i Âmidî galle dahi *resmi bevvâbi* alınır imiş. Bu zikrolan hususlar dahi bu üzere kaydedildi.

29. Ve karyei... (?) ehalsi viregeldükleri üç bin karaca akça *bağ haracı* ve iki bin beş yüz karaca akça *kara mal* ve iki yüz karaca akça *nâyibcek* ve iki yüz karaca akça *timürcek* ve iki yüz karaca akça *bayramcek* ve iki yüz karaca akça *divancek* ve iki yüz karaca akça *şireçelik* ve on iki kile-i Âmidî galle dahi *resmi bevvâbi* alınır imiş. Bu zikrolanlar dahi kemakân mukarrer kılındı.

Ve karyei Herseniden ehallsinin dahi viregeldükleri üç bin karaca akça *kara mal* ve üç bin beş yüz karaca akça *bağ haracı* ve üç yüz karaca akça *timürcek* ve üç yüz karaca akça *nâyibcek* ve iki yüz karaca akça *divancek* ve iki yüz karaca akça *bayramcek* ve iki yüz karaca akça *şireçelik* ve nîm müdd-i Âmidî galle dahi *resmi bevvâbi* alınır imiş. Girü ol üzere mukarrer kılındı.

Ve karye-i Mendeken'den üç bin karaca akça *bağ haracı* ve bin karaca akça *kara mal* ve iki yüz karaca akça *nâyibcek* ve yüz elli karaca akça *timürcek* ve yüz elli karaca akça *bayramcek* ve yüz elli karaca akça *divancek* ve yüz elli karaca akça *şireçelik* ve sekiz kile-i Âmidî galle dahi *resm-i bevvâbi* alınır imiş. Girü bu üzere mukarrer kılındı.

Ve karye-i Ekrekten ehallsinin an-kadîm viregeldükleri dört bin karaca akça *bağ haracı* ve iki bin beş yüz karaca akça *kara mal* ve iki yüz elli karaca akça *timürcek* ve üç yüz karaca akça *nâyibcek* ve iki yüz karaca akça *divancek* ve iki yüz karaca akça *bayramcek* ve iki yüz karaca akça *şireçelik* ve nîm müdd-i Âmidî galle dahi alınır imiş. Bunlar dahi mukarrer kılındı.

30. Ve karye-i Tetnik-ı uliyadan ehallsinin an-kadîm viregeldükleri iki bin beş yüz karaca akça *kara mal* ve iki bin altı yüz karaca akça *bağ haracı* ve iki yüz karaca akça *timürcek* ve üç yüz karaca akça *divancek* ve üç yüz karaca akça *nâyibcek* ve yüz elli karaca akça *bayramcek* ve yüz elli karaca akça *şireçelik* ve sekiz kile-i Âmidî galle dahi *resm-i bevvâbi*. Bunlar dahi mukarrer kılındı.

31. Ve karye-i Nursenik ehallsinin an-kadîm viregeldükleri bin iki yüz karaca akça *kara mal* ve bin karaca akça *bağ haracı* ve üç yüz karaca akça *nâyibcek*

ve iki yüz karaca akça *timürcek* ve yüz karaca akça *bayramcek* ve yüz karaca akça *divancek* ve yüz karaca akça *şireçelik* ve sekiz kile-i Âmidî galle dahi *resm-i bevâbî* alınır imiş. Girü ol üzere mukarrer kilindi.

Ve karye-i Dursud'dan dahi viregeldükleri bin karaca akça *kara mal* ve bin karaca akça *bağ haracı* ve iki yüz karaca akça *timürcek* ve yüz karaca akça *divancek* ve yüz karaca akça *şireçelik* ve sekiz kile-i Âmidî galle dahi alınır imiş. Bunlar dahi mukarrer kilindi.

32. Ve karye-i Kızılca ehalisinin dahi üç bin karaca akça *bağ haracı* virürler imiş. Bunlar dahi kemâkân mukarrer kilindi.

33. Ve bac hususı dahi *tamgay-ı harîr* her menn-i Âmidî'de ki bin beş yüz seksen dirhem olur on iki karaca akça bac alınır imiş ki dört *Osman akçası* olur. Ve bezden akmişenin her menninden yigirmi dört karaca akça alınır imiş ki sekiz *Osman akçası* olur. Ve Rum ve Haleb ve Şam ve Mısır kumaşı geçüp gitse bunlar dahi harîr düstûru üzere ki her menninde on iki karaca akça alınır imiş. Ve Rum cânibinden *Frengî* akmişe ve çatma ve fik (42) ve sâyir bu asıl aksâm-ı meta geçüp gitse ol dahi bez kumaş i'tibarî üzere imiş her menninde yigirmi dört karaca akça alınır imiş ki sekiz *Osmanî* olur. Ve sükker ve çivid ve sâyir bunlara nisbet itrî kısmı geçip gitse her menninden bir buçuk karaca akça bac alınır imiş ki nim *Osman akçası* olur. Ve sabun ve hinnâ ve penbe ve na'î ve bunlara nisbet nekim vardır ki mürde bâr (43) kısmıdır geçip gitse her yüküne on iki karaca akça bac alınır imiş ki dört *Osmanî* olur. Ve keten yükü geçip gitse her yüküne yüz karaca akça bac alınır imiş ki otuz üç *Osman akçasıdır*. Ve satılsa iki yüz karaca akça tamga alınır imiş ki altmış altı *Osmanî akça* olur. Ve penbe ve sabun ve hinnâ satılsa her yüküne dörder nûgi tamga alınır imiş ki her nûgi iki yüz dirhemdir. Ve yaş yemiş gelip satılsa andan dahi her yüküne dört nûgi alınır imiş. Ve mazu yükü geçip gitse her yüküne bir şahruki *bac* alınır imiş ki altı *Osman akçası* olur. Ve Ergani reayası bağlarından hasil ettikleri şarapların yükledip satmağa alıp gitse at ve katır yükünden iki *Hasanbeği* ve eşek yükünden bir *Hasanbeği* bac alınır imiş ki her *Hasanbeği* iki *Osmanî* olur. Ve at ve katır ve sâyir bunlara nisbet devâb (44) kısmı satılsa her *Eşrefide* bir *Hasanbeği* bac alınır imiş yüzde dört akça hesabıdır.

Ve nahiye-i mezburede hasil olan penbenin *divânisi* alındıktan sonra penbelerin bazı reaya tarlasından maktu bey iderler imiş kendüler arasında bez (45) hesabı olur imiş. Satıldukda alan kişiden her yerden bir *Osman akçası* tamga alurlar imiş.

Ve emlak kısmı satılsa eğer hane ve ger bağdır ve ger âsiyâb her ne bey' olsa her *Eşrefide* bir tenge tamga alınır imiş ki yüzde dört *Eşrefî* hesabıdır.

Ve çulhalar hususu dahi şehirde olan her çulha kuyusundan ayda dört karaca akça ve kurâda olan çulha kuyularından yılda bir tenge bunlar alınır imiş.

Ve tabakhane hususu dahi her iki koyun ve keçi postu tabağa gelür olsa her iki posta bir karaca akça alınır imiş. Ve gönden nim *Şahruki* (46) alınır imiş ki üç *Osmanî* olur.

Ve tamgayı aġnâm hususu dahi şehirde ve ger kurâda boğazlanan koyundan her baştan dokuz karaca akça ve sığırdan on sekizer karaca akça *tamga* alınır imiş ki üçü bir *Osmanî* hesabı üzredir.

Defter-i müfredat ve mahsulat-ı vilayet-i Erzincan

1. Tafsil-i kanunname-i vilayet-i Erzincan Mahsulat-ı kurâ ber-muceb-i kanun-ı Osmanî ve bac ve tamga ber-muceb-i kanun-ı Hasan Padişah (47).

2. Evvel vilayeti mezkûrda vaki olan reaya ki müslümanlar dururlar onların kim çifti olup ve bir çiftlik zemin ziraatine kadir ola onların gibiden *resm-i çift* diyü ellişer Osman akçaların alalar. Ve onların kim çifti olmaya veya bir hanede tekrar *müzavvec* ola onların gibiden on ikişer akçe *resm-i bennâk* alalar. Ve anlar kim *mücerred* olalar atalarına hizmet ider olmayub *alâ-hide* (48) kendü öz kârlarında olalar onlardan altışar akçe *resm-i caba bennâk* alalar.

Ve keferê tâifesinden bu zikrolan rûsum alınmayıp amma her haracgüzâr nefer başına yığirmi beşer akça-i *ispenc* alalar. Ve çifti olmayub *bennâk* adında olan müslümanların birer mikdar ziraatları olsa ziraatlerine göre hisab idüp her iki dönümüne bir akçe-i Osmanî alalar. Ve bu zikrolan rûsum ki takrir olundu eğer müslüman ve ger keferê tâifesidir bunların alınmalarının mevsimi evvel bahar evâil-i mart'tadır (49) ol vakit alalar. Andan mukaddem almayalar.

3. Ve ziraatlarından eğer müslüman ve ger keferedir *humûs* üzere alalar ol üzere kaydoluptur. Amma müslümanların bağlarından ve penbelerinden ve meyvelerinden ve bostanlarından *yedide bir* alına. Öyle kaydoluptur.

4. Ve şehir tâifesinin müslümanlarından *bennâk resmi* alınmaya kaydolmuyupdur. Ve gallevâtlarından ve gayrı her neler kim vardır *öşür* üzere alına öyle mukayyettir.

5. Ve *resm-i arûsiyye* kız oğlandan altmış ve dul avretten otuz akça *resm-i arûsiyye* alalar kız oğlan her ne yerde nikâh olur ise olsun atası ne yerün raiyeti ise anın sipâhlisi ala. Ve dul avret her ne yerde nikâh olsa *resm-i arûsiyyesi* anda alına.

6. Ve *resm-i asel* hasıl olan baldan *öşür* üzere alına.

7. Ve *resm-i âsiyâb* her âsiyâbtan ayda beşer akça hesabı üzere alalar ki yıllığı altmış akça olur.

8. Ve *âdet-i ağnâm* her iki koyuna bir akça alına.

9. Ve *resm-i yaylak* her yaylakçı olan kimesnelerden ki çeharpâsi (50) ola her haneden birer nûgi yağ alalar iki yüz dirhem ola.

10. Ve *cerâyim-i hayvanât* içün dahi ya at veya sığır ekine girüp ziyanlık eylese her davar başına beşer akça cürmün alalar ve ekin sahibinin ziyanlığın dahi hayvanat sahibinden âdeteler. Ve her davar başına *siyaset* içün sahibine beşer ağaç dahi uralar. Bu husus içün her haneden maktu akça almayalar.

11. Ve *gallevâtın kıymeti hususu* dahi İstanbul keyli üzere hisab olunup ki yığirmi vukiyye (51) olur sekiz akça buğday kilesi ve altı akça arpa ve darı kilesi ve beşer akça şirenin batmanı ve iki akça meyvanın batmanı hisab olup hâsil bağlanuptur. Amma sahib-i timar olan hemen aynıyle behresin alıp dahi kendisi beyli'de artuk ve eksik ol assı (52), ve ziyan kendünüdür reayadan akçasın talep itmeye kanun değıldir.

12. Ve vilayet-i Erzincan'ın vakfolan kurâsından an kadim onda üç alına-gelip ikisi *divânî* ve birisi *malikâne* ki vakf içün alınır imiş. Girü evvel üzere onda

İki divânî ve birisi vakf için kaydolup divânîsi timar olub ve vakfiyyesi mesâcid ve medâris melâzimine tayin olup yerli yerlne kaydolundu.

Tafsil-i tamgay-ı siyah ve bâc-ı bûzûrk der Erzincan bermuceb-î Kanun-ı Hasan Padişah

13. Harîr yükü olsa on batman hâlîs ibrişimi olanın iki batmanın aşoğı va-
rup sekiz batmanın hesab idüp bac alurlar imiş. Batman olan on iki nügi imiş
ve her nügi yüz altmış dirhem olur imiş. Ve her batman bin dokuz yüz yiğirmi
dirhem olur imiş. Bu zikrolan Hasan Padişah batmanıdır. Ve harîr yükünün her
batmanına seksen bir karaca akça bac alınur imiş. On karaca akçasın *Kemah
bacı* ve yetmiş karaca akçasın *Erzincan bacı* ki üç karaca akça bir Osmanîdir.
Ve her batmanda dört karaca akça *tamga-i siyah*tir ve her batmanda *hakk-ul-
kalem* (53) bir karaca akça ve *resm-i kabızâne* dahil bir karaca akça alurlar
emiş. Bu zikrolanları tüccar tâifesinden alurlar imiş. Ve *rehdarlık* dahi her yükte
altı karaca akça alurlar imiş. Ve Terâkime tâifesinden her batmandan elli beş
karaca akça alurlar imiş on akçası *Kemah bacı* ve kırk beş akçası *Erzincan bacı*
ve dört akçası *tamga-i siyah* ve bir karaca akça *hakk-ul-kalem* ve bir karaca
akça *kabızâne* (54) ve altı karaca akça *rehdarlık* (*dihdarlık*) (55) Ve ... (56)
ve kumaş ki harîr-baft ola anun gibilerin batmanından yüz altmış karaca akça
tamga-i siyah alurlar imiş. Ve iki karaca akça *hakk-ul kalem* ve iki karaca akça
kabızâne alurlar imiş. Bunların ubûrları *bac-ı bûzûrk*tür. Ve şehirde bey'olsa
*tamga-i siyah*ıye alurlar imiş.

-Devam edecek-

- (1) دفتر ایضه های ولایت دیاربکر . تفصیل قانون نامه لواء آمد . بموجب قانون حسن پادشاه مقرر شده .
- (2) قرهجه ایچی
- (3) دهیم (4) ماکیان بیجا (5) نایجه لکه (6) والیجه لکه (7) دودر (8) بورمه .
- (9) ازوغو (10) شله روق (11) مواشی وکر (مراعی) (7) در (12) رسم بواهی (13) باچ بزوکسیاه (14) تکفای میاه
- (15) علی - مله (7) telli) دولیند وچلقاق (16) مهلوج (17) اوسل (18) اوسلدن (19) .
- (19) نوک (20) بنر صوغین (21) شجای (22) بوکرکی
- (23) تفصیل قانوننامه ناحیه ارغنی بموجب قانون حسن پادشاه (24) رسم شختکی (25) والی جله (26) اشغزلانی
- (27) تنون جله (28) نیورججه (29) نایبجک-نایجک
- (30) دیوان جله (31) دوکدن (32) یوندن (33) رسم مراغیلری (34) کش (35) کوهریز . (36) ارامتسی
- (37) موشک (38) مایور (39) آره صلفون (40) تیغه (41) قره مال
- (42) لیلک (43) سردمبار (44) دوام (45) دواب (46) بز (47) شاه روق
- (47) دفتر مفردات و محصولات ولایت

MIŞORÛ / TARTIŞMA / DISCUSSION

Alfabe wu awayê nuştenê Zazaki

Zazaca alfabe ve yazım kuralları

The alphabet and the regulations of style of Zaza

Manaê "Zaza"i Ser

Kıtavo ke K. Hadank serre 1932'inde kê-şifê Oskar Mann'ra veto, pelga 1'inde manaê Zazai ser çiyode rınd tespît kerdo. Kıtavde vano: Cl. J. Rich serra 1820'de şiyoy fetelnais, hama bê xu welate Zazau nêşiyoy, nêdiyo. Tayinera eşiyoy pê ke, manaê Zazai Tırkki'ra "kekez"o.

Îtadde aseno ke, çı amora gose Cl. J. Rich, eyi hên nuse kerdo. K. Hadank teyna na pelgde nê, tim kıtavde hetê keşi nece-no. Meselaya Zazai keno tosa qantari, hen qayıt keno. Hemı ki vano ke, tayine 'Zaza' xorê kerdo leqeme.

Îtade yenora aqlê mordemi, tayfa Tırku leqeme na mara. Hama cematê Zaza verên e-ke Tırkki nêzanmenê, guna ino çika? Ewru Kamax'ra bice hata Palu, cemat "kekez /

kekez"rê "kuk" vano. Zu temsale bîdnê:

U kukeno: O kekeliyor (eril)

A kukena: O kekeliyor (dişil)

kukek : kekez (sıfat)

Hetê suka Dengızli'ye (Denizli) u Isparta'de taê zonê xıravın eke vajiyay zuvin, zubin-rê "Sen Zaza mısın lan?" vanê. Hama mordem ke rınd qayıtê ino kerd, cence a suke zone xode, Tırkki'de, zaf bêtendisê u xuya xıravinederê. Cokra zuwinrê hên vanê, ya ki kam çı zano kamra çiyoy nianen muse.

Nika, mordem ke rınd dus kerd, qesey ver amê, gınera destê K. Hadank, kıtavode amê pêser u hata na serra 1990 astorê Zazay ser bar biye. Name mordemi u ya ki cematı te-re tij vecino. Tij ke katıka kou ser veciye, roze bena roşt. Bejna koude ke şiyey, roze bena tari u nerra ki asme roşt dane. Name ki hinio.

ارزبجان. تفصيل قانون نامه ولایت ارزبجان محسولات لرا بموجب قانون عثمانی و باج و تنفا بموجب قانون

حسن پادشاه (49) علاءده (علی حدہ)

(47) دارتده (50) چهارپاسی (51) واقیہ (52) اصی

(53) حق القلم (54) قابضانہ (55) وهدارلق - وهدارلق (56) هر (5) دوکشان (6) (8)

Mehmedê Heciyan Seni Kışya?

Arêdayox:

Ebubekir PAMUKCU

Na mesel, mi zu sukêda Almanya'di fekdê zew umbazdê Soyregizira qeydkerda. Imbaz 45-50 sereyo, mekteb-medrese nêdiyo ew bê wende wu bê nuştayo. Lavrê kista folqlor u tarixdê a muntiqaya zew merdîmêdo zaf zanayeyo. Qandê coy ez cirê vana "tarixo nênuşyaye", yan zi "kitabxaneyo bê kitab". Ew wini zi zıwanweşo wu qedırşınaso.

Na meseldi muntiqaya Soreg u Çermug u Gerger'idi zew lejê 'eşiran yeno vatış. Mesel raşta, ew nê 'eşiri pêro hewna a muntiqadi têtewrê. Lavrê lejê 'eşiran newera têrakerdiş niyetdê madi çiniyo. PIYA pêserokê pêro Zazayano. Ew pêro 'eşirê Zazayan 'eşirê mayê. Ek mado zew girweyê bikerê, ma zanê ki, no girwe ancax pêro 'eşirana piya beno. Bê piyabestiniya no girwe baş nêbeno.

Namey umbazi babetênayo, la ezo cirê vana "Rayber". Qedrê Rayber'an bızanê! Zıwan u kùltur u folqlor u tarixê ma en rind ê zanê.

Key Mehmedê Heci wu key Remzandê Xilikan'a dışmenê pê benê. No Mehmedê Heci zı-lınkar zew merdım beno. Heqaretê cı o welatdi pêrinrê beno. Heta welatê Çermug bındê destê cıdı nalenê. Mehmedê Heci heta welatê Bucaxi'ra heta welatê Çermug, dewarê heqaret kenno. No Remzanê Xilikan ,Mehmedê Heci vero werzeno, vano, "Ez nay qebul nêkenal Mado ewro xo pêrê bellikerê!" Mehmedê Heci kışta hûkmatê Tırkiya'ra bol quvvetli beno.

Mersela Rayber'i etya biryena. Lejê Mehmedê Heci wu yê Remzandê Xilikan seni bı, mayê diha nêzam. Ma zewnayra aşnawit ki, nê xo danê pêro. Hûkmat hetê Mehmedê Heci gêno. Lejê nina hewt seri rameno. Ew soyındi nê omış benê... (Ek zew wendoxê ma biso kemayine na mersel temamkero wu marê bırışo, zaf kêfê mado bêro.)

Mehmedê Heci şino suka Hilwan'i -veri ma cirê vatê "Cırno Reş"--- Na destda Gergeri cuniya Remzandê Xilikan İmıxan weynena Besa Gergeri [Besa Gergeri, cuniya Mehmedê Heciyan'a] wina destê xo nayê qena pey, aya leqena, vera cêri yena. Aya dorıxı vera key Remzandê Xilikan yena. Na İmıxana Xilikan vijyêna teber ki, Besa Gergeri amê hewştê nina. İmıxana Xilikan sina, vana, "Xanıma mı, emser sera hewtiya, to pay işıgda ma nê-naya. Çi 'ecêb, çı girwe ame to seredi, tiya vera key ma leqena, yena?" İmıxana Xilikan destêna keçeyê rafinena, destêna qahwe wu çay greynena. Qeçê İmıxanda Xilikan cı dima yenê wede. Na Besa Gergeri xo bı xorê vana, "Vınderê ez serevdeyêdo gırd nınaroda. Boka lejê 'eşiri fina têrabo!..." İmıxan'a Xilikan'rê vana, "Keynay mı, wexto ki Mehmedê Heciyan bew etiyara heta Çermug şarirê heqaret kerdê, wexto nınan morê mıxtaran arêkerd heqdê Mehmedê Heciya. Eskerê Çeçan'i ard şıma miyan. Herhalde nê qeçê to pêro dolê a serê. Pêro sere suri, çım kühoyê. Gerek ek nê dolê Bucax'ibiyayê, yê Qırwarız'ibiyayê, yê Heseran'ibiyayê, êdo çım siya wu sere siyabiyayê. Porê nina suro, çımê nina kühoyê...

Eskerê Çeçan'i wexto ame etya, herhalde nê doli inara bi." - Çeçan", eskerdı Türki'rê vatê-. Na Besa Gergeri wexto serevdeyêdo giran da İmrxanda Xılıkanro wu İmrxana Xılıkan destra güneno tepsiya qedexan u demligê çay güneno 'ero. İmrxana Xılıkan wexto günena dışınmeyêdo giran. Besa Gergeri vana, "Nêzana keynay mı, torê zor ame mı na pers torê va?" "Ey..." vana İmrxana Xılıkan, "to namusê ma zi kerd leke. Heta neka namusê maya kesi kay nêkerdo. Dêmax ez bol bênamusbiya kı, esker ame toxanmişê mı bı, nê qeçi zürêtê eskerdê Çeçen'i..." Besa Gergeri werzena, destê xo çekena pêştê xo, xo rosanena, vera keyi leqena.

Mehmedê Heci Cırnê Reş'ra yeno. Besa Gergeri vana, "Mehmedê Heci, mı fina uye vışt dew miyan. Ela zano mı fina lejê 'eşiri têra kerd!" Mehmedê Heci vana, "Bı emser hewt seriyê ezo lej kena. Lejê mı newe biyo xey. To fina lej têra kerd."

Remzanê Xılıkan zi siyo suk, dewandê Kaw'i -ma cırê vanê "Kawê Overan"-, barê tituni biyaro, bero biroşo, külfetê xo pa warikero... Remzanê Xılıkan yeno kı, key cıdı şiy u şiwano. Kes nino vera cı, wesarê qatır nêtepêşeno, barê tituni rono, bero diyar. Remzan veyndano, vano, "İmrxan, keye, bêrê mirê yardım bikerê, ez nê barê tituni rona, biyara cor!" İmrxan çay miyara werzena, yena ortmî ser, vana, "Remzanê Xılıkan!.. Heta neka ez cıniya tobiya, na wina ez may u wara toya! Tı heta heyfê namusdê mı nêgêrê... Ek tı nêsenê mı bıkışê zi, mı teslimê pêrandê mıki, wa ê mı bıkışê. Ewro Besa Gergeri ameya key mı, no serve dayo miro wu werışta şiy!" Remzanê Xılıkan vana, "Eman İmrxana Xılıkan, ay vato, tı mevaj. Mirê girwey dınyay fina têra mek! Mehmedê Heci dismenê pêrino, wa telliyê xo derzında muna nêvejê! Ek vato zi, tı fina namusliya, tı fina cıniya muna, wa qe Besa Gergeri vazo." Vana, "Nêêê!... Nê Remzanê Xılıkan, tı qebulkerê zi, pêranê mı qebul nêkenê. Na pers bındı ez nêmanena!" Şan beno, şêlig arêbyeno Key Remzandê Xılıkan. Remzanê Xılıkan dışınmeyêdo girandı beno. Nêzano oyo sevano. Dosti, imbazi awayê qısey kenê, oyo awayêna qısey keno. Nêzano, qe oyo çı qısey keno. Şar vana, "Remzanê Xılıkan, to aqıl şaş kerd, tı biyê xint la!?!.. Mayê torê vanê "Yawo ray naya!", tiyê vanê "Kemeru wuja!" No sebiyo, girweyê ameyo to sere?" No nêvano... Sew bena, meymanê cı benê vıla. Sino İmrxan kıştı kewno, vano, "İmrxan, ez bextê namusê to dana, tı mı 'efkerê. Besa Gergeri vato zi, wa wertedê mın u todbo. Wa na pers vındero. Tı fina cıniya mına, ez bênamusey qebul kena." İmrxana Xılıkan vana, "Nê, ez qebul nêkena! Qe ewro ez may u wara toya. Ya heyfê namusdê mı gênê, yan zi tı mı verdanê, ez şına key pêrandê xo. Pêranê mı ya mı kışenê, yan zi heyfê namusdê mı gênê."

Mazmun dewda Qonaqı'ra kewno ray. A şewka yeno key Remzandê Xılıkan, meymanê cı. Mazmun hewt seriyê Mehmedê Heci'dı dışımeno, fersent niyanê kı, cê bıkışê... Mazmun yeno, merdwanro kewna a diyar. Goşdarey keno kı, nina miyandı qeybetê Mehmedê Heci'yo beno, hema nêzano qandê çiçi oyo beno. Goşdarey keno, qalê namusiyê beno, ew nêzano qandê çiçiyê. Kêberi kuweno. Vanê "Kamo?" No vano, "Eza, ez Mazmun'a, brayê to." Remzanê Xılıkan vana, "İmrxan, ez bextê namusê to dana, linga to bıdı, lew pana, tı Mazmun'i het nêvazê, wa na pers bıqediyê. Mazmun hewt seriyê dismenê key Heciyan'o. Odo sıro girweyê bikero, do marê bihesıbyo." No kose o kose kewno İmrxan bende... İmrxan vana, "Qet, çare çiniyo, ezdo vaza!" Mazmun yeno zere. Mazmun vana, "Remzan, brayê mı, girweyê ameyo to sere, hema ez nêzana çı girweyo. Mı hewn tora diyo... Mı hewn

tora diyo... No nimey sew ez hewnra weriŝta, mı tıfinga xo degrota, qandê coy ez ameya." -Tıfingê veri çaqmaqlibi-. Vano, "Mı girota, barut, gülle mı dekeredo de, qandê coy ez ameya." Remzanê Xılıkan vano, "Mazmun, tı şeytanê bındê 'erdîyê. To hewn mewn nê-diyo. Tıyê ŝewrayo ortmi sero goŝdareya ma kenê. Tı ŝêx mêx, ewla mewla nêbiyê, na sew halê ma torê ayanbiyo, tı ameyê. Eleqederê to girwedê cini wu camêrdiya çniyo. Girwey cini wu camêrdi çewres metro biro bêbino. Kes nêzano ê biri bındi çiçi esto. Tı çi zanê wertedê min u cinêrda mıdı çiçi esto, tıyê vanê girwe ameyo to seredî?" İmxana Xılıkan, wuja çita seredê xo xora cıkena, ancena Remzandê Xılıkan sere, vana, "Çita mı wa ney sereyabo! Mazmun, no merdimo bênamuso, nodo herunda mıdı bıgırweyo! Ek tı vanê "Ez brarkê Remzandê Xılıkan'a", tidê na persa namustê mu 'erdo nêverdê!" Mazmun vano, xora mı nebira na wastê. Xora mirê na pers u qısa lazımbi. Çı ŝımayê nêvanê?" Remzanê Xılıkan dano xoro, vano, "Heywax İmxan, to dı, to sekerd?"

Mazmun werzano, tıfingera xo gêno, vano, "Tı brardê xorê hirê rozi müsade bıkı!.." Defterê moran keno xo dest u kewno dewandê Qırwarız'i miyan, feta welatê Çermug dano pıro sıno. Vano, "Kamo kı, Mehmedê Heci'rê lej keno, odo imza çekero wu morê xo bıdo etya!" Ano Tıl, morê dano pıro. Ano Qonaxi'yer, Qonaxi vana, "Mado çifte mor pırodê!" Cimê Külliki vano kı, "Mado çifte mor pırodım!" Cimê Külliki çifte mor dano pıro. Ano, wujara Fıseyni, wujara ano Buderan, Şêx Mehmedê Buderani. O zi vanê, "Edo zi çifte mor pıroda! Mehmedê Heci, küllê cı oyo pizedê ma sero dıha biyo kıfıo... Mado lej bıkerê, bıkerê!.." Mazmun vano kı, "Lejê sıma lazım niyo. Kıŝten mıra. Ez kıŝena, sıma pastı bıdê mı! Namusê mı ninara bıreyne!" Pêro mıxtari cirê mor danê, vanê "Bıkıŝ!"

Mazmun, Remzanê Xılıkan gêno, vano, "Hadê, mado sirê bıkıŝê!" Remzanê Xılıkan vano, "Ez bextê namustê to dana, mı rıhat verd! Ma sirê panê, odo nêmiro. Ek nêmerd, Heciyan'dê namusê ma bıyarê jew pere. Ez ciniyera xo verdana, wa sıro." Mazmun vano, "Tı ciniyera xo ewro verdê zi no lej do bıbo, tı nêverdê zi no lej do bıbo. Bew pêro mori dayê pıro. Nê mori boŝe niyê. Mı mori arêkerdê." Remzanê Xılıkan vano, "Her neyse, to mori arêkerdê zi, ez sına fına xo çekena key Mehmedê Heci. Ez cirê awa wededê cı dana. Mirê lejê key Mehmedê Heciyan lazım niyo. Küllê Mehmedê Heci pizedê fıemın sero esto. Sımayê kenê, mı govendfinê." Mazmun vano, "Qe tı vazê, nêvazê zi edo sıra xo cıkuwa."

Mazmun, Remzanê Xılıkan gêno, beno rezandê Soyreg miyandı vındarneno. Vano, Ek ame, tı paku soxêra çaqmaqliyer!.. Ek bı dırbetin u mıra ravêrd, ez nana pa..." Mehmedê Heciyan yeno. Rezandê Soyreg miyara Mehmedê Heci astorda boza ravêreno. Remzanê Xılıkan dest erzeno, se keno tıfing nêteqena. Mazmun vano, "Vengê baruti niyame. Vengê ne saçme ame ne baruti. Soxıya ney qay nêteqê." Mehmedê Heci seni yeno, Mazmun vano tam wertey çarı wu soxe çaqmaqliyer pıloxneno, dındano cêr, kıŝeno.

Istora veng ageyrena, yena keye. Dewê Qırwarız'i wu Bucax'i wu Hesperan'i, pêro key Hacıyan sero benê jewi, fermanê ninan werzanenê. Nê remenê Hezro. Remenê qewmdê xo miyan. -Qewmê nê key Heciyan Hezro'ra ameyo. Namey dewda Bucax'i "Hedro" nayo pa.- Sınê wuja, vist hırıs serı manenê, yenê Hadro'dı kenê ŝên. Hedro'y kenê ŝên. Fına nê Heciyan wuja arêbyenê pê ser, fına axalixey kenê xo dest.

Meqesi cici di?

Terroristen

Zaza und Kurmandschi

In Deutschlands teuerstem Gerichtssaal wird ein Terroristenprozeß gegen Kurden verhandelt. Die Verhandlung fühlt sich an „M... erinnert.

Die f... ch... ster in r...
Almanca'nın ünlü haftalık yayin organinda bir haberi "DER SPIEGEL" Ekim 44/1989 sayibaslīgiyla verdi. Haberde, 18 Kürt'e karşı yürütülen davanin, Almanya'nin bugüne değin görülen en pahallı davası olduğu yazılarak, "Osmanlı dil karmanasinin" tercümesini Zazaca'dan, Kurmanca'dan ve Türkçe'den Al- manca'ya ve Almanca'dan bu dillere çevirmenin büyük zorluklar yarat- tığına değinildi.

Sch... walt in... acht Milli... sant wie das... Drahtlose Kopie... chere Dolmetscherkab... leuchtung sowie schwarze... und Tische sorgten dort für das... te eines Konferenzsaals der Uno. Reb- mann nickte beifällig, auch eine manns- hohe Wand aus „Makrolon“-Plastik fand seine Zustimmung.

Das durchsichtige Stück ist eine Neuschöpfung der deutschen Justiz. Nie zuvor sind Angeklagte und Verteidiger mit einer solchen Wand, die „unkontrollierte und in ihren Konsequenzen nicht absehbare Kontakte“ zwischen Zuhörern

DER SPIEGEL, Ekim 44/1989

erte An... isst... während Bundesanwalt Gerhard Völz, 62, daran nichts zu mäkeln hatte („Bequemlichkeit ist nicht das oberste Gebot“), irritierte ihn die osmanische Sprachverwirrung in Deutschlands derzeit teuerstem Gerichtssaal. Drei Universitätsprofessoren Manfred Götz, mühten sich durchs Türkische und durch die kurdischen Sprachgruppen Zaza und Kur- mandschî – oftmals vergebens. Die 68-jährige Kurdin, als Mitglied der marxistischen Arbeiterpartei (Partya Markere Kurdistan, PKK) hierzulande eine terroristische Vereinigung gebildet und „ihre äußeren und inneren Feinde“ – Abweichler oder Abtrünnige – „bis hin zur physischen Vernichtung“ verfolgt haben.

tisc... ral... tun... Exlan... Lag... S... das... Sta... nic... que... Ku... Ir

Sosyal Antropoloji bilimcilerine göre, Türkiye'de Kürt ve Kürtlük diye bir etnik grup yoktur demek gerçeğe aykırıdır. Her ülkede olduğu gibi bizde de etnik gruplar vardır ve doğaldır. Nitekim Çerkez, Laz, Abaza, Zaza, Gürcü denilen kesimlerin olduğu da bilinmektedir. Esasen bir toplumun saf kan bir ırktan, seri imalattan çıkma bireylerden oluştuğunu söylemek olanaksızdır.

Yine bilimsel verilen gösteriyor ki değil etnik ayrılıklar, ayrı dinlerin, ayrı ulusların ayrı renklerin, ayrı mezheplerin oluşturduğu, ayrı dillerin konuşulduğu toplumlar çoğunluktadır. Başta ABD, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri olmak üzere, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, İtalya, Çekoslovakya, İsviçre, Yunanistan, Güney Afrika, Irak, İran, gibi dizi ülkeler sayılabilir. Türkiye'deki etnik gruplar içinde ise, nedense horlanan yalnız Kürtler olmuştur. Kürt-Kürtlük sözcüğü yöreden yöreye hep küçümseyici, hor görücü üslupla kullanılır.

Örneğin İstanbullu için Anadolu, hele tüm doğular Kürttür. Orta Anadolu kendisinin doğusundakileri küçümsemek anlamında Kürt der. Doğuda bile örneğin, Erzurumlu, Ağrıya, Ağrılı Doğu Beyazıtlıya Kürt diye çağırır. Bu arada kim gerçekten Kürttür, kim değildir bilinemez.

Ankara'nın yanı başında Haymanada, hâlâ Türk öğrenme olanağı bulamamış, Kürtçe konuşanlarımız vardır. Kürt genelde, boğaz tokluklarında çalıştırılan, özverili, güçlü, iyi vurdurucu doludur insanıdır. Eğitim fırsatlarının azlığı, Güvencesi ağaların, beylerin feodalizmiyle, nedenele toplum dışında aşiret de

Tarih Bilimi Kronolojisinin kavramları, 19. yüzyılda, doğudakilere yönelik yapılan zulmenmiş, isyan ettikleri gerçeği, yonlar uygulanmıştır. Bölge, özellikle Kafkas ve Kafkas rafi bölgelerde acı acı bir azınlık kompleksi yaratmıştır.

12 Eylül 1980'de, siyasi ortamda, Kürtleri nede niyle, kuşkuya kapılıp, yurt dışına kaçan birkaç bin genç arasında, Kürt olsun, olmasın, siyasal sığınma hakkı almak için Kürtçülüğe bürünmüşlerdir. Halen

PROF.DR. Cİ
YEŞİLLER PARTİSİ

İsveçte, Almanya'da topl sığınmacı genç vardır. Bu lanıp yargılanmaya razı fakat geri çevrilmişlerdir. tında kaldıkları gerekçesi lar, Avrupa Topluluğu Üi sından, bir Kürt dosyası Böylece, PKK desteğine iti da çıkmıştır.

Şimdi Güney Doğu sını desteklenen gerillalarla, içe lanıp kurma ve masum bi laştırılmak çabaları bazı de tadır. Burada çok iyi düş gerçeğine yepyeni, gerçek bir teşhis koymak, bu etni larla in

nasıl çözümlenmelidir? tür türlü küklerir cirme n v n s i içi ga kal nemekle s insa hak ve yeşil Felsefe, din arklar gözetilmediği ezhepçilik ve benzeri ya Yeşil Politikada, sağcılı cilik gibi kavramları da ayı zor kullanma düşünüleme Zaten "Bütün Dünya Y dan hareket edersek, o zar dinler, kinler çıkarıcılık uğr tır. Böyle bir dünyada ben

NASIL ÇÖZÜMLENMELİDİR?
PROF.DR. CELAL ERTUĞ
YEŞİLLER PARTİSİ GENEL BAŞKANI

OKURLAR
YAZIYOR

DÜŞÜNCELER
● Hikmet Bil

Bochum'dan yazan adının açıklanmasını istemey

Bakarsın Özal ban

"Sayın Hikmet Bil;

GERÇEKTEN de Selçuklu olsun Osmanlı
İmparatorluğu olsun her ikisi de çok
uluslu birer imparatorluklardı... Öğle olunca
da dünyanın birçok ülkelerinde olduğu gibi
bizim de Cumhuriyetten sonra Atatürk'le
ulusal bütünlüğümüzü oluşturan toplu-
mumuz da elbetteki çok değişik kökenli ola-
caktı. Örneğin Laz, Kürt, Zaza, Çerkez, Ta-
tar, Arap, Boşnak, Türkmen, Arnavut ve
Gürcü gibi... Ama Atatürk artık hepimizi bir
vatan parçası içinde ve bir tek bayrak ve
Türklük ve laiklik ülküsü etrafında toplayıp
bütünlendirdi. Biz de böylece artık ulusal bir
devleti oluşturduk.

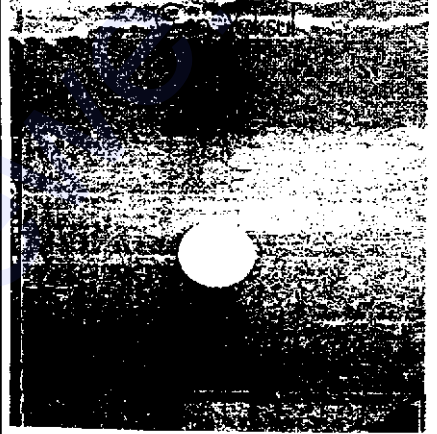
Lakin gelin görün ki bir takım çıkarıcılar
gene de hâlâ bizi mezhep dil ve etnik
parçalara bölmek için can atıyorlar!

Neymiş efendim? Kendi altlarına birer
sağlam sandalye çekeceklermiş!

Koskoca bir ulusal bir topluluğu üç, beş
kişinin çıkarı için kurban etmeye bizler nasıl
razi oluyoruz ki? İşte benim anlamadığım
budur!

Öyle olunca da elbetteki sonunda onun

gündönümü

Adresé wasten:

Allturna Yayınları

Postlagerkarte Nr.: 119702 / C

4930 Detmold

W. GERMANY

Bê kere wu çimanto ban nêbeno,
bê zıwan u kiltur xelq nêbeno.

XASİ'NİN TÜRKÇE BİR ŞİİRİ

"Hakikatname"

CIHAT-KAR

Zaza edebiyatının büyük ustası, Liceli merhum Mela Ehmed'i Xasî (1863-1950)'yi, okuyucu, basılı tek eseri olan ve halkımız arasında oldukça büyük üne kavuşan "Mevlid"i ile tanımaktadır. (Bilindiği gibi, manzum bir eser olan Zazaca Mevlid, Arap harfleriyle, 1899 yılında Diyarbekir'de Litografya Matbaası'nda bastırılmıştır.) Engin bir kültüre, aydın bir kişiliğe sahip bulunan Xasî, anadili olan Zazaca'yı "mükemmel" denilebilecek bir düzeyde işlemiştir.

Her şair gibi, Xasî de anadili dışındaki bazı dillerde şiirler yazmıştır. Türkçe ve Arapça gibi...

Xasî'nin, "Hakikatname" adını taşıyan bu "Türkçe" şiiri, bugüne kadar hiçbir yerde yayımlanmamıştır. Şiir, bundan yaklaşık olarak 20 yıl kadar önce, Diyarbakır Ulu Câmîî Şâfiîler kısmı imamı Mela 'Arîf'dan derlenmiştir. Mela 'Arîf, Xasî'nin oğludur.

29 beyitten oluşan şiirde aruz vezni kullanılmıştır. Son beyitte, Xasî kendi adını anmaktadır.

Şiiri kaydedildiği şekliyle aynen sunuyoruz. Okuyucu tarafından daha rahat anlaşılabilmesi için, şiirde sıkça geçen ve ancak günümüzde artık kullanılmayan Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerin anlamlarını vermeyi faydalı bulduk.

Xasî'yi rahmetle anarken; şiirinin yayımına vesile olan oğlu değerli insan Mela 'Arîf'a da sağlıklı bir yaşam dileriz.

HAKİKATNAME

Mela Ehmed'i Xasî

Bir kavm¹ kitapsız olsa,
Dilsiz davara benzer.

Dinsiz hayât-ı fânî²,
Yazsız bahara benzer.

Cehaletin libâsı³,
Kirli humâra⁴ benzer.

Libâs-u dîni soyunan,
Uyuz himâra⁵ benzer.

Adil olan mübârek,
Ebrû-yi yâra⁶ benzer.

Zâlim olan kimesne⁷,
Çehre-i mâra⁸ benzer.

Naklî ilim⁹ meseldc¹⁰,
Müsmîr¹¹ eşcâra¹² benzer.

Aklî ilim¹³ netice,
İçsiz hınara¹⁴ benzer.

Rüşvetle hakkı gömmek,
Diri mezara benzer.

Dâvâ delîlsiz olsa,
Atsız eğere benzer.

Feyzsiz¹⁵ vâde-i vâhî¹⁶,
Susuz pınara benzer.

Esrâr-ı dehri¹⁷ cuymek¹⁸,
Avsız şikâra¹⁹ benzer.

Bir söz makamsız olsa,
Yazdaki kara benzer.

Tensiz olan kimesne,
Azâb-ı nâra²⁰ benzer.

Tasadduk-i²¹ lisâm,
Ücretsiz kâra²² benzer.

Hevâ-yi²³ nefsi-i²⁴ melhûf²⁵,
Öksüz sığara²⁶ benzer.

Bahil²⁷ olan tamahkâr²⁸,
Yolsuz menâra²⁹ benzer.

Beşâsetle³⁰ tekellüm³¹,
Sadâ-i yâra³² benzer,

Tas'îr-i³³ hatla³⁴ terhîb³⁵,
Savt-i himâra³⁶ benzer.

Dünyanın itibarı,
Nu'm-i kumara³⁷ benzer.

Satvet³⁸ libâsı giymek,
Sevb-i mu'âra³⁹ benzer.

Tefekkür⁴⁰ zât-ı Hakk'ta,
Kazılan pınara benzer.

Kıyâs-ı nefse⁴¹ uyan,
İblîs-i zâra⁴² benzer.

Kazâ-i Hakk'a⁴³ râzî,
Halîl-i nâra⁴⁴ benzer.

Ahir⁴⁵ zamanda dînli,
Eshâb-ı ğara⁴⁶ benzer.

Alim olan münevver⁴⁷,
Bütün envâra⁴⁸ benzer.

Cahil olan zavallı,
Mumsuz fenâra⁴⁹ benzer.

Kelâm-ı hikmet-âmîz⁵⁰,
Misk-i Tatar'a⁵¹ benzer.

Hasî, makâl-ı sadık⁵²,
Şems-i nehâra⁵³ benzer.

-
- (1) kavm: kavim, ulus, halk
(2) hayât-ı fânî: geçici (ölümlü) hayat
(3) libâs: elbise, giyilecek sey
(4) humâr: içkiden sonra gelen baş ağrısı
ve sersemlik, sarhoşluk
(5) himâr: esek
(6) ebrû-yi yâr: sevgilinin kaşı
(7) kimesne: kimse
(8) çehre-i mâr: yılan yüzlü, yılan şekilli
(9) naklî ilim: nakil ve anlatmaya dayanan bilim
(10) mesel: 1. misal, örnek, benzer; 2. asıl anlamı kastedilmeyip dolaylı olarak veya üstü kapalı bir şekilde başka bir şeyi

anlatmak üzere söylenen söz; 3. eğitici, nasihat verici büyük hikaye

(11) müsmîr: yemiş veren

(12) eşcâr: ağaçlar. (eşcâr-ı müsmîre: meyve veren ağaçlar)

(13) aklî ilim: tabîî ve fen bilimleri gibi akla dayanan bilim

(14) hınar: nar

(15) feyzsiz: kültürsüz

(16) vâde-i vâhî: boş, mânâsız, faydasız vakit

(17) esrâr-ı dehr: dünya sırları

(18) cuymek: talep etmek

(19) şikâr: av, avlama

(20) azâb-ı nâr: ceheennem azabı

(21) tasadduk: sadaka olarak verme, verilme

(22) kâr: iş güç, iş

(23) hevâ: heves, istek, arzu

(24) nefis: ruh, can

(25) melhûf: kederli, tasalı, kaygılı

(26) sıgar: çocuk

(27) bahîl: cimri

(28) tamahkâr: aç gözlü, doymaz, mal ve parayı çok seven

(29) menâr: 1. nur, ışık yeri; 2. fener kulesi, gemilere yol göstermek için yakılan fenerin konulduğu kule; 3. yol işaretleri

(30) beşâset: güler yüzlülük, güler yüz

(31) tekellüm: söyleme, konuşma

(32) sadâ-i yâr: sevgilinin sesi

(33) tas'îr: kibirlilik yüzünden konuşurken, yüzünü başka tarafa çevirip karşısındakinin yüzüne bakmama

(34) hat: yol, usul, biçim, tarz

(35) terbîh: birine "merhaba" deme, hal hatır sorma

(36) savt-ı himâr: eşek sesi

(37) nu'm-i kumar: kumar nîmeti

(38) savvet: biri üzerine şiddet ve kuvve ile sıçrama; saldırı, sindirici güç, üstünlük

(39) sevbi-i mu'âr: ödünç alınan elbise

(40) tefekkür: düşünme, zihin yorma, fikir üretme

(41) kıyâs-ı nefis: kendine benzeterek hükmetme

(42) iblîs-i zâr: zayıf iblis (şeytan)

(43) kazâ: her konuda Allah'ın ezeli hükmünün yürümesi, yerine gelmesi (kazâ-i Hakk: Hakk'ın kazâsı)

(44) Halîl-i nâr: Hz. İbrahim (sözlük anlamı: "ateşin Halîl'i")

(45) âhir: son, sonraki (ahir zaman: son zaman)

(46) eshâb-ı ğar: Kur'ân'da kendilerinden behsedilen ve bir mağarada uzun müddet uyumuş olan kişiler (Yemlîha, Mekselinâ, Mislinâ, Mernûş, Debernûş, Şâzenûş, Kefestatayyûş). "Eshâb-ı Kehf" veya "yedi Uyurlar" da denir.

(47) münevver: okumuş, kültürlü, ileri görüşlü kimse

(48) envâr: nurlar, aydınlıklar, ışıklar

(49) fenâr: fener

(50) kelâm-ı hikmet-âmiz: hikmetle karışık söz

(51) misk-i Tatar: Tatar miski (misk: Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins ceylanın erkeğinin karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan güzel kokulu madde).

(52) makâl-ı sadîk: doğru söz, doğru sözlü (kimse)

(53) şems-i nehâr: gündüz güneşi, gün ışığı

Kam ke,
aslê ho inkar keno,
aqlıra hero.

ZU BEYANNAMEYÊ / BİR BİLDİRİ

Geçtiğimiz günlerde Almanya'nın bir kentinde bulunan dostlarımız Türkçe ve Zazaca olmak üzere bir bildiri yayınladılar. Bu arada bize de ulaştırılan bildiri aynen olduğu gibi yayımlıyoruz.

EMEKÇİ HALKIMIZA VE KAMUOYUNA

Dünyamızın dört bir yanında emekle sermaye, yani ezenle ezilen arasındaki savaşım amansız bir biçimde sürmektedir. İşgalci güçler somürü alanlarını genişletmek uğruna, emekçi halklara karşı her türlü baskı, katliam ve sömürü çarkını işletmektedirler. Tüm pervasızca uygulamalara karşın, ezilen mazlum halklar, özgürlük ve bağımsızlıklarına ulaşabilmek için yiğitçe direnmekte ve yer, yer sömürü çarkını paramparça ederek özgürlük bayrağını dalgalandırmaktadırlar. Özgürlük uğruna yürütülen savaşımın bir parçasını temsil eden cefakar Zaza halkımız, yüzyıllardan beri üzerinde yaşadığı topraklar üzerinde kardeş halklarla birlikte sömürgeciliğe karşı efsaneler yaratan direnişler sergilemiştir. Bu savaşımında yüzbinlerce şehit vermiştir. Yiğitçe direnişler sergilemesine rağmen, dün olduğu gibi bugün de ulusal kimliği imkar edilmekte ve ipe sapa gelmez gerekçelerle, halkımızın varlığı alay konusu edilmektedir.

Varlığı tarihin derinliklerine gömülmek istenen Zaza halkının devrimcileri, yurt severleri, aydınları, oportunist ve gericilerin geliştirmeye çalıştıkları inkarcı, çıkarıcı ve sömürücü bir ortamda dil ve kültür mücadelesini sürdürmektedirler. Tüm engelleme ve saldırılara rağmen, mücadelemiz gelişmekte ve daha geniş kesimleri saflarına katmaktadır. Dilimiz ve kültürümüz üzerinde oynanmak istenen çağdışı, gerici, yayılmacı ve hegemonyacı oyunları boşa çıkarmaktadır. Bu bağlamda halkın dostlarını bize maddi-manevi destek vermeğe çağırıyoruz. Bizim çıkışımızı "bölücü" olarak kamuoyuna lanse ederek, kamuoyunu yanıltmaya çalışanlara şunu söylüyoruz: **Bizim mücadelemiz, emperyalizme, faşizme, şovenizme karşıdır. Biz, insanın insan tarafından sömürsünün bulunmadığı sınıfsız bir toplumdan yanayız. Siz de bu düşünce ve duygulara sahipseniz, kalıplaşmış düşünce ve teorilerinizi bir yana iterek müttefikler sorununa devrimci bir tarzda yaklaşarak gerçek verilere ulaşmaya çalışmalısınız. Dün Koçgiri, Şeyh Said ve Dersim isyanlarını kan ve barutla bastıranlar, bugün binlerce devrimci, yurtsever, aydın ve demokratın kanını akıtanlar, sömürgeci, faşist Türk yönetimleridir. Halklarımızın düşmanları, insanlığın düşmanı bu kan emicilerdir. Başka bir halkı ezen halk da özgür olamaz formülünü iyi kavrayalım. Şovenizm ulusların düşmanıdır. Öyleyse mücadele ağını buna göre örelim ve sömürgeciliğe, şovenizme karşı birlikte mücadele edelim.**

YAŞASIN BAĞIMSIZLIK VE ÖZGÜRLÜK

YAŞIN MUCADELEMİZ VE PİYA

KAHROLSUN ŞÖVENİZİM

KAHROLSUN FAŞİZİM

PİYA SEMPATİZANLARI

MILLETA MAYA EMEGDAR U MILLETÊ Ê BÎNARÊ

Evro çîhar çorşmedê (dormarê) dinyaydi miyabeındê cefay u sermayeydi lejo bêvinderdîş dewam keno. Emegwerdoxi (ezenler) qandê rîhatey u qandê 'erd herayinkerdoxeyda xo milleta bîndestrê zilm u taħda kenê, u qandê coy cefakerdoxan sero hezar babeta dî (dîdî) riyina xo musnenê. Cefakerdoxi zi vernîdî (vçra-qarşîdê) zilmkarana lejê xoyê serbestey u reyayîştê (xelaseyda) xo kenê, ca bî ca u çerxê zilmkarey u bîndestey kenêb lete lete, ew suruk (bayrax)a piyabestina serbestey koyandê xo sera raşanenê. Lejê ma Zazayan lejok qandê (semedê) serbestey beno, leteyêdê eyo... Verdê nê hezar serranok milleta ma Zaza ne 'erdi (hardi) sero 'emrê (heyatê) xo çîrmîş kerdo, u ravêrnawo ew nê 'erdi sero imbiriyanan-dê xoya pêrn piya qarşîdê zilmkaran u talankerdoxana bî camêrdeya (camerdina) lej kiardo (kerdo) nê leji miyandî hezarana, deshezarana şehîd dawo. Qarşîdê henday fedekarey u cefaya hîma zey vîzîri ewro zi tarîxê ciyo înkâr beno. Ew bê şerm, bê hîya, dî qîsana êyê kenê aqıldê xoya milleta ma bîxapeynê. Ewro fina zi êyê kenê terîxê ma mayîna (maya) vînikerdîştê, ewro wettensînayox u roşnberê Zazaya vernîdî (qarşîdê) oportonîstan u 'esl înkarkerdoxana lejê zîwan (zon) u kultûri kenê.

Labrê çendîk ma verd vînderê, hîndî bolleri roz bî roz dahway mado şîro ravey, xortê ma, keyney (çenekê) ma, ma hetekdî cayê xo gênê u qandê (semedê) reyayîştê zîwan u kultûrdê ZAZA, qarşîdê peydmandan u şowenîstan vîndenê, kar u cefayê xîrabkerdoxa qarşîdê çîmandê milletandê binana kenê puç. Êyê kî qandê serbestey lej kenê mayê veyndanê ina u mayê vanê "Na dahwada marê paştîy bîdê u wehêr bîvîciyê!" Êyê kî marê vanê "Şîmayê millet kenê lete!", mayê înarê vanê: **Lejê ma qarşîdê emperyalîstan, faşîstan u şowenîstano! Cawok merdîmê kî merdîma sero taħda nêkeno, mayê ê dinyay wazenîm ew qandê ê dinyay girweyênîm.** Ek şîma zi zeydê ma dîşmîş benêse, xîrabey u fesatcy xo pîzera çekerê! Ew beyrê (bîrê) ma pêro piya qarşîdê bêbextana lejê xoyçm (xoyê) serbestin bîkem (bîkerê)! Vîzêr lejê Koçgîri (Zara), Şêx Saîd u Der-sîm'î gunîya wu baruta qîr kerd. Ew hetan ewro hezarana gunîya wettensînayox u roşnberan rîjnê. Êyê kî vîzêr no girwe kerd, faşîst hukmatê Tîrkanbî. Ewro zi êyê rîhat nêvîndenê, dîşmenê ma nêyê. Zewmbîna zi ju milleta kî juna millet serd (sero) hukm bîkero, a millet zi serbest nêbena!..

**WA BICEWIYO SERBESTEY!
WA BICEWIYO LEJÊ MA U PİYA!
WA BIMRO FAŞİZM!..**

SÎNAYOXÊ PİYA

QESEBEND

Zazaki - Tırkki

ala nayinede niade: hele bunlara bakın
Almanyaya Verva Roze: Doğu Almanya
amor: sayı
arêdayox; arêkerdox: derleyen; toplanan
asma gulan: mayıs ayı
awa wededê cı dana: odasının suyunu veririm; odasının suzcusu olurum (kırsal kesimlerde akşamları genellikle yörenin önde geleninin evinde toplanılır. Kariyer yönünden en alt düzeyde olan, ya da yaş itibarıyla en genç olan kişi kapıya en yakın yerde oturur ve isteyene su verir ya da çay, kahve dağıtır.)
ayabê!: uyanın!
benê vila: dağılırlar
bereqın; berqiyaye: parlak
bermiyaya mı: benim ağlayanım
berteng; işig; eşik
bewniya: bakayım
bez: kuru; yavan; verimsiz; çorak
bê wende wu bê nuşte: okuması yazması yok
bêçık; gışt; engışt: parmak
bıqediyo: bitsin
bıreynê!: kurtarın!
biceri; bıgiri; bıgıra: alayım
bir: kuyu
biro bêbin: dipsiz kuyu
biyo xey: durulmuş; bitmiş; son bulmuş
bo; boy: koku
boka: "dilerim ki" anlamında bir istek sözü (ör. boka cıra ju nêmano: dilerim ki kendisinde bir tane kalmasın)
budela: ermiş
caxe: kapı; kanat; bölüm
caru; cara: asla

caverdeee!: boşveeer!
cıra juwer: içlerinden birini
cün; ciwên: harman
çem; ro: ırmak
Çewlig: Bingöl
danê are; arêdanê: toplarlar; topluyorlar
dereza; deza; dedza: arcaoğlu
des u diyine mece, eve Mihemed'l
to xapneno: sözlük anlamı: on ikiyi alma, Muhammed'le seni aldatır; tam anlamı: on iki taşı alıp onunla dostluk kurma yoluna gitme, o, Muhammed'in adını kullanarak seni aldatır (des u diyine: on ikiyi (=on iki taşı) Dersim yöresinde biriyle dostluk kurmak (barışmak, kirvelik, vs.) için karşı tarafa on iki taş verilir. Verilen bu on iki taş bir dostluk ilanı anlamına gelir.)
dık: yabanda küçük tarla
domon; qeçek; 'eyl: çocuk
dosayeni: sağlamak
doseme; doşem: sağlıyoruz
ewla mewla: evliya mevliya
'erd: yer; tarla
Fakultaya Zanayışdê Siyasi: Siyasal Bilgiler Fakültesi
fersent: fırsat
feteliyo; geyrayo: dolaşmış; gezmiş
fetisnena: boğuyor (mı arıqdı fetisnena: beni terde boğuyor)
filhan: nadaş
fına: yine
gırd; gırs: büyük
gırweya: çalıştı
gorde; kılinc: kılıç
goşdarey keno: dinliyor; dinler
gul; qır: boğaz

xamık: çarık
xermete: bayan; kadın
xermetê welatê ma: yurdumuzun kadınları
xınt: deli
xo mexeletne: kendini şasıрма
xoncıke: masa
xopan: harabe
heme çly: her şeyi
hengur; **ingur:** üzüm
heşiri: işkence
heşte: hafta
heştir; **hêrs:** gözyaşı
hogır: sürü
hurdi hurdi; **werdı werdı:** küçük küçük (=hafif hafif)
hewş: avlu
hêga; **'erd:** tarla
hêgayo bez; **'erdo bez:** ekilmemiş, verimsiz tarla
hêgayê kewi: sürülmüş, yeşil tarla
hêgayê çırpozî: zamanından önce sürülmüş, yeşermiş tarla
işig; **berteng:** eşik
işlig; **qolık:** gömlek
Jara Paçıkıne: Dersim'de bir ziyaret
jil danê: filizlenirler
kemer; **sî:** taş; kaya
kenê şên: (ikamet etmek üzere) yerleşirler; şenlendirirler (Hadro'dı kenê şên: Hadro'da yerleşirler)
kerd vîni: kaybetti
keso xo nêhesyeno: kimse uyanmıyor
key cıdı şly u şiwano: ewinde ses seda yok
keynay teberi: dışarımın kızı
keytara; **kotê;** **kewtê:** düşmüşsün
kêberî kuweno: kapıyê çalıyor
kılam: şiiir
kılamvaz: şair
kıstêra: öte yandan; bir yandan
kışta axay: ağanın yanı
kopri; **pırd:** köprü
korek; **gılgıl:** darı
qaxuyê kesiy nlyo: kimsenin umurunda değil
qal: söz (qalê namusiyo beno: namusun

sözü ediliyor)
qandê çıçî?: ne için?
qarinê; **qahriyenê:** kızıyorlar; darılıyorlar
qawa: kahve
qay: herhalde
qeç; **domon;** 'eyl: çocuk
qeç u qul: çoluk çocuk
Qere Bava: Dersim'de bir ziyaret yeri
qewm: kavim, sülale, soy sop
qeybet: dedikodu
qılandıke: ala karga
qılandıkede qışteno: kargalarala öter, ötüyor
qılerin: kirli, bulamık
qılinc; **gorde:** kılıç
qor u qenstra biya: takatim kesildi; gücüm kuvvetim kalmadı (sözlük anlamı: bacaktan kaçıdan oldum)
qudumra; **qamera:** takattan
qul: insan
qulık: dam; küçük ev; kulübe
qumpırı: patates
lauku; **lawıki;** **deyri:** türküler
leqena yena: (argo) sallanıp geliyor (sun)
lewıno; **saneyeno:** kımıldıyor; sallanıyor
leye; **liye;** **het:** yan (bi leye mîde: benim yanıma gel)
linci: çamur
o do marê bihesıbyo: bizden bilinecek; bize malolacak
lop: yal
mesel: (olmuş bir olayla ilgili) hikaye; anlatı
meş; **mês:** sinek
meyman: misafir
mor: mühür
mosu moreno: balıkları sayıyor
murzelik; **morcle:** karınca
nafa: no fın; na fın: bu defa
naskena; **sılasnena:** tanyor
natra dotra; **etyara ewzara:** şuradan buradan
naza u uza: burada orada
nebi: peygamber

neq; neheq: haksız
 nêteqena: patlamıyor; ateş almıyor
 (tüfek için)
 nêviyardano: bırakmıyor
 nişange: ziyaret yeri
 nun; nan: ekmeğ
 nuna potliye: pişmiş ekmeğ
 nuşte: yazı
 nuştox: yazar
 oda; wede: oda
 ortme: teras
 paku!: sık!(tüfeği -birine- sık!)
 par: geçen yıl
 pelge; per: yaprak
 peroj; dihir; taşdere: öğle
 pêran: evli kadının anne baba tarafı, ken-
 di sülalesi
 pêro piya: hep birlikte
 pêserok: dergi
 pırd: köprü
 pıran: neneler
 piyabestın: birlik
 pota; pewta: pişirmiş
 rafinena: serer, seriyor
 reqıs kena: dans ediyor; oyun oynuyor
 resto; resa: yetişti
 ron; ruwen: yağ
 ronên: taze sıcak ekmeğin, tereyağının
 içinde ezdirilmesi suretiyle yapılan bir ye-
 meğ çeşidi (sözlük anlamı: yağlı)
 roştiya; roşnita: aydınlıktır
 saninêra; saneyêno: sallanıyor
 saredez; tewa seri: başağrısı
 seni?: nasıl?
 serevde: altından kalkılamayacak büyük
 ayıp; töhmet
 sey; seykür: öksüz, yetim
 sıftên: ilk
 sima pastı bıdê mı!: siz beni destek-
 leyin!
 soxl: (argo) soğa; meret
 şae; sıya: siyah
 şêlig: cemaat
 tadayox: çeviren
 temuz: ağustos böceği
 têrabo: başlasın; alevlensin (ör. lejê
 'eşiri têrabo: aşiret kavgası yine alev-

lensin, başlasın)
 tıfinga xo degrota: tüfeğimi doldur-
 muşum (eskiden çakmaklı tüfeklerde, ge-
 rekli barut, saçma ve kurşun ağızdan nam-
 luya doldurulup sıkıştırılarak, tüfek atışa
 hazır duruma getirilirdi)
 tobeliyo; tewbeliya: tövbeliyim
 tol; veng: boş
 urze!; werz!: ayağa kalk!
 Vanasure: Dersim'de bir tepe
 vet: çıkardı, yayınladı
 vil; mıl: boyun
 vındarneno: durdurur; durduruyor
 vore: vewr
 vorek; kavır: kuzu (süt kuzusu)
 wa bıcewiyol: yaşasın!
 wa telliyê xo derzında mına nêve-
 zê: beni kullanarak sorunlarını çözme
 (öçlerini alma) yoluna gitmesinler (sözlük
 anlamı: kendi dikenlerini benim iğnemle
 çıkarmasınlar)
 wadbo!: yemin olsun
 wede: oda
 werte: orta
 ze: gibi; olarak
 zew; jew; yew: bir (eril)
 zımelun; zımbêll: bıyıklar
 zu; ju; jü: bir (dişil)
 zulomote; zılomote: zifiri karanlık;
 kapkaranlık

*Hiç kimsenin cebinde
 akrep yoktur;
 PIYA'nın,
 okuyucularından başka
 güvencesi yoktur.
 Herkes elini cebine atsın,
 PIYA'nın ücretini yatırsın!*

Postgiro: E. Pamukcu
492 79 06 - 0

A L F A B E

ZAZAKİ	IPA	KÜRDKİ	TIRKKİ	'EREBKİ
a	[a]	a	a	آ
b	[b]	b	b	ب
c	[dʒ] [dz]	c	c	ج
ç	[tʃ] [ts]	ç	ç	چ
d	[d]	d	d	د
e	[ə]	e	e	ه
ê	[e]	ê	-	هه
f	[f]	f	f	ف
g	[g]	g	g	گ
x	[x] [v]	x	ğ	هه
h	[h]	h	h	هه
ñ	[ñ]	-	-	هه
i	[i]	i	i	ی
î	[ĩ]	î	i	ی
j	[ʒ]	j	j	ج
k	[k] [c]	k	k	ک
q	[q]	q	-	ق
l	[l] [ʎ]	l	l	ل
m	[m]	m	m	م
n	[n]	n	n	ن
o	[o] [ɔ]	o	o	و
p	[p]	p	p	پ
r	[r] [ɽ]	r	r	ر
s	[s]	s	s	س
ş	[ʃ]	ş	ş	ش
t	[t]	t	t	ت
u	[u]	û	u	و
ü	[ɯ]	u	ü	و
w	[w]	w	v	و
v	[v]	v	-	و
y	[j]	y	y	ی
z	[z]	z	z	ز

CEMATÊ KÜLTÜRÊ ZAZA (CKZ)

Geçtiğimiz günlerde Almanya'nın bir kentinde Cemate Kültürê Zaza (Zaza Kültür Derneği) kuruldu. Derneğin kuruluşuna ilişkin olarak arkadaşların gönderdiği yazıyı burada yayımlayarak bu vesileyle dostlarımızı yürekten kutlar, CKZ'nin halkımıza hayırlı olmasını dileriz.

Sayın Piya Yazıkurulu'na,

Asıl konuya girmeden önce sayın Pamukcu'ya ve Zaza ulusunu karanlığın derinliklerine gömmek isteyen milliyetçilere ve oportünistlere karşı direnen Piya redaksiyonuna teşekkürlerimizi arzederiz.

Yukarıda "ulus" kavramını kullandık. Bu yazıyı yayımladığınız zaman belki "Bu da nereden çıktı?" diyenler olacaktır. Bu arkadaşlardan tek isteğimiz, gidip ülkeyi baştan başa dolaşarak ulusal sorunu yeni baştan ele almalarıdır.

Neyse, asıl konumuz bu değil. Biz halkımızı, Kürt halkını ve diğer azınlık halkları asimile politikasına karşı çıkmak için Almanya'da Zaza Kültür Derneği'ni kurduk. Biz, Zaza ulusunun başkasının elbisesine yamanmasına karşıyız. Elbette ki halkların kardeşliğinden yanayız ama halkımızın kültürünün ayaklar altına alınmasına da razı değiliz.

Biz bunu yaparken kimse bizi milliyetçilikle suçlamasın. Biz, ulusumuzu paramparça ederek sömüren Türk burjuvazisini yıkmak için kanımızın son damlasına kadar mücadele edeceğiz. Bu konuda kimsenin kuşkusu olmasın. 38'ler daha hatırlardadır. Bunu yaparken, inkarcılığa büyük darbe vuracak olan halkımıza sonuna kadar güveniyoruz.

Bu konuda devrimci demokratların bizi destekleyeceğine ve Piya redaksiyonunun bu yazımızın yayımlanmasında bize yardımcı olacağına inanıyoruz.

Yeni kurduğumuz Zaza kültür Derneği'nin kuruluşunu halkımıza ve kamuoyuna saygıyla duyuruyoruz. Piya redaksiyonuna teşekkürlerimizi arz eder, mücadelesinde başarılar dileriz.

CEMATÊ KÜLTÜRÊ ZAZA

Yönetim Kurulu adına

M. DURMAZ